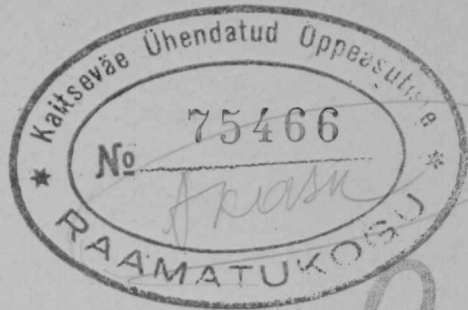

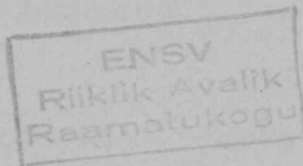
Ea 10441

Sõjakurasti evolutsioon.

*Mohammedi
epm.*

Konspekt kolonel TOMBERG'i loengutest
Kõrgemas Sõjakoolis 1936.a.

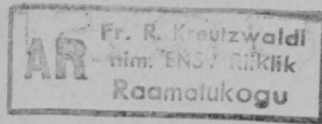

*E. Puskar,
epm.*

Kaitseväe Ühendatud Õppeasutiste väljaanne.

Tallinn, 1936.a.

Ar 536
Tomberg

71. 166

I

S i s u k o r d.

Sissejuhatus.....	lhk. 1 - 9.
I. Antiikrahvaste sõjakunst.	
- Sissejuhatuseks.....	" 10 - 11.
- Egyptus.....	" 11 - 13.
- Assüüria.....	" 13 - 14.
II. Vanade klassikaliste rahvaste sõjakunst.	
- Kreeka üksikkangelased.....	" 14 - 15.
- Sparta ja Ateena.....	" 16 - 20.
- Makedoonia.....	" 21 - 24.
- Room. Kartaago. Võitlused Rooma ja Kartaago vahel.....	" 25 - 35.
- Kuningriikliku korra tekkimine Roomas ja Rooma lõpp.....	" 35 - 42.
III. Idarahvaste sõjakunst.	
- Araablased.....	" 42 - 44.
- Mongolid.....	" 44 - 46.
IV. Uute rahvaste sõjakunst alates VI s. pärast Kristust.	
- Germaanlased.....	" 47 - 50.
- Rahvasterändamine.....	" 50 - 51.
V. Keskaeg.	
- Frankid.....	" 51 - 54.
- Linnade tähtsus sõjaväe arengus.....	" 55.
- Šveitslased.....	" 55 - 56.
- Palgaline sõjavägi.....	" 56 - 61.
VI. Alaliste sõjavägede arenemine.	
- Madalmaad.....	" 61.
- Prantsusmaa.....	" 62 - 65.
- Rootsi.....	" 66.
- Preisi.....	" 67 - 72.

II

VII. Prantsuse revolutsiooni ajajärk.		
- Prantsusmaa väline ja sisemine olukord enne revolutsiooni.....	lhk.72 - 75.	
- Revolutsioon ja selle tulemused....	" 76.	
- Sõjaväe komplekteerimine ja korraldus enne revolutsiooni.....	" 76 - 79.	
- Sõjavägi revolutsiooni päevil /sõjatööstus, uuendused taktika ja strateegia alal, varustamine/.....	" 79 - 84.	
VIII. Napoleoni ajajärk.		
- Sõjaväe komplekteerimine.....	" 85 - 87.	
- Sõjaväe organisatsioon.....	" 88 - 89.	
- Moraal ja distsipliin.....	" 89 - 90.	
- Toitlusküsimus.....	" 90 - 91.	
- Napoleoni strateegia.....	" 91 - 94.	
- Napoleoni taktika.....	" 94 - 99.	
IX. Sõdade ajajärk pärast Napoleoni.		
a/ Politiline olukord.....	" 99 - 100.	
b/ Krimmi sõda 1853.-1956.a.		
- Krimmi sõja eesmäärke.....	" 100 - 102.	
- Sõdivate poolte relvastatud jõud:		
- Venemaa. Sõjavägi Nikolai I ajal.	" 102 - 105.	
- Türgimaa.....	" 106.	
- Inglismaa.....	" 106.	
- Prantsusmaa.....	" 107.	
- Sõja lõpp ja iseäraldusi.....	" 107 - 111.	
d/ Itaalia sõda 1859.a.		
- Sõja eesmäärke.....	" 111 - 113.	
- Sõjateater.....	" 113.	
- Sardinia sõjavägi.....	" 113 - 114.	
- Austria sõjavägi.....	" 114 - 115.	
- Prantsuse sõjavägi.....	" 115 - 117.	
- Sõja lõpp ja iseäraldusi.....	" 117 - 118.	
e/ Ameerika Ühendriikide kodusõda.		
- Ühendriigid XIX sajandi keskel..	" 119 - 121.	
- Sõja poliitilisi tingimusi.....	" 121 - 123.	
- Kodusõja algus.....	" 123 - 125.	
- Lõunarriikide relvastatud jõud...	" 125 - 127.	
- Põhjarriikide relvastatud jõud...	" 127 - 131.	
- Iseäraldusi Ühendriikide kodusõjas.....	" 131 - 134.	

III

g/ Preisi-Prantsuse sõda 1870.-1871.a.		
- Politiline olukord.....	lhk.135	- 137.
- Prantsusmaa sõjaline seisukord..	"	137 - 139.
- Preisimaa sõjaline seisukord....	"	139 - 143.
- Poolte sõjaplaanid.....	"	143 - 146.
- Sõjategevus 1870.-1871.a.	"	146 - 148.
- Õpiseid sõjast.....	"	148 - 149.

X. Ajajärk pärast Preisi-Prantsuse sõda kuni Maailmasõjani.

a/ Rahvusvahelised suhted pärast Preisi-Prantsuse sõda.....	"	150 - 152.
b/ Euroopa suurriikide asumaadepoliitika.....	"	152 - 154.
d/ Relvastatud jõudude arenemine ja suurenemine.....	"	154 - 156.
e/ Vene-Türgi sõda 1877.-1878.a.	"	156 - 157.
g/ Inglise-Buuri sõda 1899.-1902.a.		
- Sõjateater.....	"	158 - 159.
- Poolte sõjalised jõud.....	"	159 - 160.
- Sõjategevus.....	"	160 - 166.
- Sõja iseäraldusi.....	"	166 - 167.
h/ Vene-Jaapani sõda 1904.-1905.a.		
- Sõja poliitilisi põhjusi.....	"	168 - 169.
- Poolte sõjalised jõud.....	"	169 - 172.
- Poolte sõjaplaanid ja sõja algus.	"	172 - 173.
- Sõja iseäraldusi ja õpiseid.....	"	173 - 176.
i/ Balkani sõda 1912.-1913.a.	"	176.

XI. Lõppkokkuvõtte ja väljavaateid sõjaväe arenguks tulevikus.....	"	177 - 181.
--	---	------------

S i s s e j u h a t u s e k s .

Minu ülesandeks on käesoleval õppesemestril kanda ette seeria loenguid sõjakunsti evolutsioonist. Nende mõningate loengutega loomulikult ma ei suuda põhjalikult valgustada sõjakunsti evolutsiooni probleemi, vaid ma tahan:

1/ Suurtes joontes iseloomustada sõjakunsti üldist arengut vanast "hallist ajast" meie päevini, seejuures alla kriipsutades ning juhtides tähelepanu nendele tähtsamale muudatusile, mis aegade vältel sõjakunsti arenemises esile kerkinud. Peatuksin sõjakunsti ajaloo suurte "verstapostide" juures, eesmärgiga selgitada põhjusi, mis kutsuvad esile teatud muudatusi sõjapidamises, teha järeldusi ja vaadelda kuidas need muudatused mõjutasid sõjapidamise edaspidist arengut. Seega mu ettekanne kujuneb mitte põhjalikuks ja igakülgeks sõjakunsti evolutsiooni uurimiseks, vaid nagu teaduslikuks ekskursiooniks sellesse suurde ajaloomuuseumi, mille põhjalikuks uurimiseks ei jätaks inimest. Selle ekskursiooni eesmärgiks on anda teatav ülevaade muuseumist tervikus, et siis hiljem igaüks kuulajaist võiks jätkata muuseumi ühe või teise osa uurimist iseseisvalt.

2/ Juhiks in teie tähelepanu neile võimsatele tegureile, mis sajandite kestel on mõjustanud sõjakunsti arengut. Need tegurid on: ühiskonna sotsiaalne, majanduslik ja poliitiline areng.

Sõda kui rahvaste ülim heitlus olemasolu eest nõuab kõikide vaimsete ja materjalsete jõudude kontsentreerimist, mispärast sõjakunsti arengut ei saa käsitleda lahus rahvaste üldisest sotsiaalsest, majanduslikust ja poliitilisest arengust. Üks täiendab teist ja üks aitab teisest aru saada.

Et näiteks saada aru Vabadussõjast, tema läbiviimisest, on vähe tunda olukorda ja jõudude jaotust 1918.a. novembris, vaid tuleb tungida sajandeid tagasi: meie esivanemate iseseisvusajajärku, võõraste valitsemisse meie maal, rahva vaimse kultuuri-elu ja majanduslikku arenemisse 19-dal sajandil, maailmasõja sündmustesse j.n.e. Meie, kaasaegsed, suudame seda veel mõista, kuid mõnele võõrale uurijale on see määratu probleem.

Või katsugem saada hästi aru praegusest Itaalia, Abessinia sõjast. Kui veel Itaalia jõudude hinne meie europaalilisest sõjalisest vaatevinklist on kaunis kergesti hinnatav, siis Abessinia on meile tõeline sfinks ja et põhjalikult ning asjatundlikult Abessiiniat hinnata, tuleb laskuda võib olla rohkem kui üks aastatuhat tagasi minevikku. Mitte aluseta ei ütle abessiinlased, et nad on 4000 aastat oma iseseisvust kaitsnud.

Seega sõjakunsti evolutsiooni probleemi käsitlelles tuleb tungida sügavale rahva eluavaldustesse.

3/ Tutvustaksin Teid lühidalt sõjaajaloo uurimise meetoditega, ajaloo materjalide hindamisega ja ajalooliste tööde tegemise käiguga.

4/ Lõpuks selgitaksin sõjaajalooliste küsimuste uurimise tähtsust eriti kindralstaabi kutseliiki kuuluvate ohvitseride poolt. Ühtlasi püüaksin äratada huvi sõjakunsti aine vastu, lootuses, et tulevikus igaüks teist teostab vähemalt ühe uurimise.

Sõjakunsti evolutsiooni kursus jaguneb kahte ossa:

1/ teoreetiline osa - seeria loenguid sõjakunsti evolutsiooni üldisest arengust ja

2/ praktiline osa, mis sisaldaks paar praktilist tööd: üks iseseisev uurimus sõjakunsti ajaloo mingisuguse küsimuse käsitlemisel saadavate allikate põhjal ja teine - kodune töö.

Enne kui asuda aine enda käsitlesele on vaja:

1/ alla kriipsutada sõjaajalooliste küsimuste uurimise tähtsust ja

2/ selgitada sõjaajalooliste tööde metoodikat.

On ju loomulik, et ka kõige põhjalikumad ettekanded ununevad pea: koolipingil pähetuubitud arvud ja sündmused tumenevad ja varsti kaovad mälust. Kuigi unustatakse ajad ja arvud, siis on töömeetod see, mis aitab igat inimest edaspidisel arenemisel. Ükski kool, ka kõrgem, ei suuda õpilastele anda lõplikke teadmisi, oma õpilasi lõplikult välja arendada, vaid ta eesmärgiks on - luua alus ja pind edaspidiseks iseseisvaks tööks, anda edaspidise töö vundament.

Nüüd püüaksime lähemalt defineerida sõjakunsti evolutsiooni mõistet. Sõda on üks ühiskondlikke eluavalduksi, mis algas Kaini ja Abeli heitlusega ning on kestnud läbi aastatuhandete meie päevini. Ühes ühiskondliku elu arenemisega on arenenud ka sõjapidamise viisid, s.o. sõjakunst.

Sõna "kunst" tähendab teadmiste ja spetsiaalvahendite rakendamist millegi teostamiseks. Järelikult sõjakunst tähendaks "teadmiste ja spetsiaalvahendite rakendamist sõja teostamiseks /s.o.läbiviimiseks/".

Sõna "evolutsioon" tähendab millegi järkjärgulist korrapärasest muutumisest, arengust. Evolutsioon on vastand revolutsioonile, mis tähendab millegi muutumist ootamatult järsku.

Kokkuvõttes sõjakunsti evolutsioon tähendaks teadmiste ja spetsiaalvahendite järkjärgulist arenemist sõjapidamises.

Seega sõjakunsti evolutsiooni kursus sisaldab ajaloolise uurimise sõjapidamise viiside ja vahendite arengust. Sõjakunsti evolutsioon on osa ajaloo, piiratud eesmärgiga uurida sõjapidamise viiside ja vahendite arengut.

Vaatamata sellele, et viimane maailmasõda, ja meile eriti Vabadussõda, andis määratu materjali sõjaajaloo uurimiseks, on siiski märgata teatud kriisi ajalooliste küsimuste uurimises ja õpetamises. Põhjused, et ajaloo õppimise ja õpetamise peale mitte küllaldaselt rõhku ei panda, on kaheksagused: 1/ elame liig lähedal sündmustele, et võiksime neid täie objektiivsusega hinnata; 2/ nii õppetöö korraldajatel kui ka laiematel hulkadel puudub usk sõjaajaloo kasvatuslikku mõjusse, tema sisemisse väärtusse. See usu kaotus on tulnud sellest, et teoreetikud on rakan- danud ajaloo oma strateegiliste ja taktikaliste väidete ja printsiipide teenistusse, poliitikerid aga oma poliitiliste tõekspidamiste ja kombinatsioonide teenistusse.

Nii mõnedki teoreetikud on olnud arvamusel, et sõjaajaloo eesmärk on "selgitada" teatud sõjakunsti printsiipe, sõjakunsti muutmata seadusi. Ajaloolt nõuti aga argumente, mis pidid tõestama "teesiseid".

Kuid see, mis nimetati "ajalugu õpetab", ei kujutanud tihti muud kui üksikute teoreetikute erilisi arvamisi eritõekspidamistest.

Ajaloolane - teoreetik, ajades taga kinnitust oma teesisele, püüdis rohkem "selgitada" kui "seletada", arvates leidnud olevat küllaldaselt tõenduse oma teesisele, ei süvenenud põhjalikult materjalidesse ning ajalooline tõde jäi tihti katte alla.

Moltke andis isegi juhtnöörid oma ajaloo sektsioonile: "Tõtt, ainult tõtt, aga mitte kõike tõtt". Ja selle põhimõtte järgi on ka väga paljud talitanud.

Ajaloolane, ajades taga kinnitust oma erideedele, püüdis anda ettekujutust oma kangelastest, pani neid rääkima, mida nad ei rääkinud ja pani neid tegema, mida nad ei teinud, jättes vahele asjaolud, mis polnud kokkukõlas ülesseatud teesiga.

Nii näiteks isegi Napoleon oma kirjas Barras'ile kirjutab: "Ärge uskuge kõike ettekannetes toodud kindralite kangelastegusid, kuid on vaja mõjutada teisi kangelastegudele".

Kuni viimase ajani leidub veel ajaloo uurimustes jämedaid vigu. Nii leiab Marathoni lahingu kirjelduses, et Dariusel oli laeval 100.000 jalameest ja 10.000 ratsanikku.

Et selgitada aktiivse tegevuse kiire löögi paremusi, oli vaja, et kreeklaste aktiivsusest mõni suurearvuline sõjavägi lüüa saaks ja oli vaja Hans Delbrücki, kes oma erapooletute uurimustega nende arvude ekslikkust teostas, olgugi et igale kriitiliselt ajaloo uurijale see iseenesest selge on. Pole praegugi meie aja laevastiku juures vist ühelgi suurriigil teostatav selleulatuseline dessant. Tegelikult oligi perslasi 10-12 korda vähem.

Sarnaseid näiteid võiks tuua palju. Näiteks Arabella lahing, Issa lahing j.n.e.

Hiljem kui tõsised uurimused näitasid vigu, tekkis üldse kahtlus ajalooliste tööde väärtusse. Ka mitmesuguste poliitiliste sihtidega on ajaloolist tööde varjatud ja veel vastiltnud "Sõdur'ist" ja "Uus Eesti'st" võite leida selle ajaloolise töö otsimist.

Kui kümnekond päeva tagasi "Suomen Sotilaslehti" minu kätte sattus, jahmatusin tõsiselt, leides, et von der Golz on Lätimaa päästja, - mis sõnastatult umbes järgmiselt:

"Riia ja Mitavi oli langenud. Vaenlase arvurikkad väed ähvardasid lähmatada viimased kaitsejad. Sel kriitilisel ajal ilmus Saksamaalt mees, päästja, kes oma energilise ja otstarbekohase juhtimisega pani seisma punaväe hulkade kalalætungi ja päästis isamaa. See mees on Soomeski hästi tuntud saksa kindral von der Golz".

See on ka üks omapärane ajalooline pärl

Vaatamata sarnastele vassimistele on sõjaajalool siiski määratu tähtsus ja seda on kinnitanud kõik suured väejuhid.

Friedrich Suur ütleb:

"Ajalugu kujutab sündmuste ahelikku läbi aastasadasid meie päevini. Seaduseandja, poliitik, sõjaväelane, uurides

ajalugu, omavad teadmise, kuidas möödunud sündmused on ühenduses praegustega, - nad omavad kogemusi küsimuste lahendamiseks.

Napoleon ütles:

"Taktikat, inseneri- ja suurtükiteadust võib õppida kindlate reeglitena, nagu geomeetriat, kuid sõjakunsti üllimat osa, juhtimist, omatakse vaid kogemustega ja suurte väejuhtide tegevuse ja lahingute uurimisega".

Preisi sõjaakadeemia programmi seletuskirjas 1868.a. kindral Peneker kirjutab:

"Mida vähem omab armee sõjakogemusi, seda vajalikum on sõjaajaloo uurimine, mis on heaks kasvatuse ja õpetuse vahendiks. Ajalugu ei või asendada kogemusi, kuid võib neid ette valmistada, - tema on parim allikas teadmiste omandamiseks, mis kasulikud sõjas".

Kui öeldakse: "ajalugu kordub", siis võib seda enam-vähem tõena võtta poliitiliste ja sotsiaalsete sündmuste kohta, kuid sõjakunsti evolutsiooni seisukohast peab seda väidet võtma väga suure reservatsiooniga. Midagi ei ole ootamatumat, kui inimese mõistuse kombineerimisvõime, kas uute leiduste ilmutamisel või sõjaväljal juhtimise kombineerimisel, - siin pole tõesti piiri ja seetõttu oleks täiesti asjatu otsida minevikust, mis tulema peab. Sõjaajaloo eesmärk ei ole minevikust välja lugeda tulevikku ja leida igavesi muutmatuid seadusi, aksioome. Ajalugu ei anna seadusi, vaid õpiseid! See ei tähenda siiski, et tuleb täielikult eitada ajaloo tähtsust teatud järelduste tegemiseks.

Sõjakunsti ajaloo uurimine on kindralstaabi ohvitserile väga suure tähtsusega:

1. Ta annab mõistusele paenduvust, mis võimaldab kohanemist ootamatuste korral.
2. Tema harjutab haarama küsimusi tervikus - ühendama sündmusi ja põhjusi.
3. Tema võimaldab vabaneda teoreetilisest loogikast ja arendab realiteedi mõistmist /arusaamist/.
4. Arendab kriteeriumi. Valmistab ette mitte vastu võtma igasuguseid ideid, mis paistavad iseenesest põhjalikult selged olevat; samuti ta aitab meid, et kohe kõrvale ei heidaks neid ideid, mis näitavad võõrad olevat meie harilikule mõtlemisviisile. Sõjakunsti ajalugu oma rikkalikude näidetega rikastab mõtte paenduvust, arendab võrdlemisvõimet.

5. Sõjakunsti ajalugu seob sündmusi neid tekitavate põhjustega, toob esile psühholoogilise momendi ja sotsiaalolude arenemise astmed, mis õpetavad juhti kohanema sündmuste kaosis.

Insener harva kasutab koolis kätteõpitud matemaatilisi probleeme tegeliku töö juures, kuid nende probleemide lahendamine on elastseks muutunud tema aju, mis hõlbustab kiiret ja loogilist mõtlemist, mis annab leidlikkust igast uuest probleemist ülesaamiseks. Sõjakunsti ajalugu samuti näitab, kuidas suured väejuhid on lahendanud "ülesandeid", nende lahenduste uurimised hõlbustavad meil lõpmata muutuvas olukordades alati valmis olla uutele probleemidele kiirelt kohaneda ja ootamatusi vältida, mida alati rikkalikult esitab iga uus sõda.

Kõik praktilised harjutused taotlevad ühte eesmärki - arendada mõistust.

Taktikeridele on sõjakunsti ajalugu sama, mis on tulevastele arstidele praktilised tööd haigemajades, kus õpilased näevad oma professore tegutsemas. Sõjaajaloos näeme sõjakunstigeeniusi mõtlemas ja teotsemas.

Praktilistes töödes selle peale vaatamata, kuidas õpetajad ei püüa elustada olukorda, sünnivad lahendused siiski liiga teoreetiliselt. Ajalugu elustab olukorra. Praktilistes töödes brigül annab fiktiivsetele rüüglidele käsu ikka ühes toonis /ühtlaselt/; tegelikus elus tuleb arvestada inimeste psühholoogiaga. Sõjaajalugu näitab kuidas suured juhid käske, mis rahva saatusi määrasid, on andnud. Napoleon, näit. Bernadotte'ile andis käsu ühes, Murat'ile - teises stillis.

Rahuaegsetel töödel ootamatuse mõju praktiliselt on selgitamatu, sõjaajaloos kirjeldatud sündmused maalivad aga selle täies ulatuses meie silmi ette.

Need on sõjaajaloo õpised ja vaevalt leidub kasulikumat distsipliini inimese arendamiseks, kui seda on ajalugu.

Ollakse ehk arvamusel, et sõjaajaloost võivad ehk ainult need õppida, kes sõjas pole olnud, - see vaade ei pea paika. Sõjas saadud kogemused on väga piiratud ja ühekülgsed - nad ei küüni kõikide aladeni. Kogemused, mis saadud pataljoni juhtimisel, pole veel küllalt selleks, et asuda diviisi juhtima.

Ajaloo sündmusisse süveneda saab kõige paremini iseisva uurimise näol. Missugused abinõud on olemas ajaloo

uurimiseks? kuidas kasutada neid abinõusid?

Eeskätt, ei ole ajalugu ilma dokumentideta. Mis on siis dokumendid? "Dokumendid on jäljed, mis on järgi jäänud endiste inimeste mõtlemisest ja tegudest". Dokumente on väga mitmesuguseid ja mitmesuguse väärtusega.

Dokumendid oma sisu järele jaotatakse:

- 1/ administratiiv- ja
- 2/ kirjanduslikeks dokumentideks.

Administratiivdokumentide hulka kuuluvad kõik dokumendid, mis on koostatud teatud seaduste ja korralduste põhjal ehk missugused on tekkinud administratsiooni normaalsest tegevusest.

Need dokumendid on kirjutatud sündmuste ajal, või need on sageli isegi sündmusi juhtinud ning annavad teatud määral tõe truud pildi sündmuste arengust.

Sõjaajaloo alal administratiivdokumendid oleksid:

- a/ käsud /käsukirjad/,
- b/ teadaanded /ettekanded/,
- d/ päevaraamatud,
- e/ igasugused teatelehed.

Käsud - väga tõetruud, sest need on kirjutatud teatud määral sündmuste juhtimiseks. On tulnud ette juhtumeid, kus käsud redigeeriti vastupidiselt antud suusõnalistele korraldustele või hoopis hiljem. Tuleb kontrollida, kuidas käsk jõudis täitjani.

Teadaanded - need on koostatud lahingu ajal, kuid sageli püüavad suurendada /näit. pealetungivat vastast, oma kaotusi j.n.e./. Vajavad tublit kriitikat ja kontrollimist.

Päevaraamatud - kirjutatud otse peale sündmusi, kaudis täpsad. Väiksemate üksuste päevikuid võib lugeda objektiivsemaks. Tuleb ette suurendusi, ülistusi j.n.e. Vajavad kontrollimist.

Kirjanduslike dokumentide hulka kuuluvad:

- a/ tegelaste isiklikud mälestised, memuaarid, biograafiad;
- b/ uurimused /teaduslikud tööd/.

Esimest liiki tööd taotleavad sageli eesmärke, mis püüavad enda tegevust õigustada, enda isikut esile tõsta, või on kirjutatud enda kaitseks teiste avalduste puhul. Nad on väga ühekülgsed ja puudutavad sageli üksikasju. Uurimused on objektiivsemad, kuid tuleb ette ka tendeerivaid.

Dokumente töö tegemiseks võib leida:

Administratiivdokumente - arhiividest, kirjanduslikke - raamatukogudest. Otsimise hõlbustuseks võib kasutada bibliograafilisi väljaandeid, kus kõik raamatud kas autori te tähestiku või ilmumise järele järjestatud.

Meil bibliograafia on puudulik, selle asemel võib tarvitada raamatukogude nimekirju.

Kui on teatud materjal kogutud, mis uurimisele kuuluvat küsimust valgustab, siis tuleb asuda tööle. Töö nõuab kindlat meetodi.

Kõigepealt tulevad dokumendid hinnata. Hindamine ehk dokumentide kriitika on kaheksugune: a/ sisemine ja b/ väline.

Sisemine kriitika määrab ära dokumendi konkreetsuse sündmuste kirjeldamisel, tema täpsuse ja õigluse.

Päevaraamatute uurimisel on tähtis teada, kes selle koostas, kas näiteks stabül või keegi teine, missuguses seisukorras on see kirjutatud - kas pole olnud tingimusi, mis takistasid tõtt kirjutamast, kas see isik ei võinud ise eksida j.n.e. Isiklikkude mälestiste, remuaaride j.n.e. juures vaja selgitada, mis eesmärgil see on kirjutatud, missuguses vahekorras oli kirjeldavate isikutega, missugusel määral võime kirjutist usaldada ja sellele oma töö täitmisel baseeruda.

Väliskriitika abil tuleb kindlaks teha, kas dokument on õige või võltsitud, millal see on kokku seatud ja kui palju aega dokumendi koostamisel on möödunud sündmusest enesest. Kas see on originaal või koopia j.n.e.

Sarnaselt kõiki dokumente analüüsides saame teatud sündmusest kindla pildi ja võime asuda sünteesi tegemisele.

Kirjutamisel plaan selgub "iseenesest", kui seluurimisel käsitlusele kuuluva probleemiga ollakse hästi tutvunud. Dokumentide kasutamisel on üldiselt parem teha väljavõtted ja ära kirjad kaartidele, kui need märkmed eraldi vihku kirjutada. Kaarte on võimalik hiljem vajaduse kohaselt ümber grupeerida.

Töö kirjutamisel tuleb pidada silmas:

- a/ objektiivset käsitlust;
- b/ ettevaatlikkust järelduste tegemisel;
- d/ ette näha küsimusi, mis lugeja omale lugedes üles seaks - need vastata;
- e/ selget ja täppist väljendust / - kirjutatakse ju teistele/;

g/ tuleb öelda alati tõtt, kui see puudutab kedagi, siis tuleb seda teha taktitunde ja mõõdukusega.

Kui käsitletavas probleemis esineb küsimus, mida dokumendid mitmet moodi /üksteisele vastu/ valgustavad, siis objektiivsuse saavutamiseks tuua sarnastest dokumentidest väljavõtted ja jätta lõppotsuse tegemine lugeja hooleks.

Asudes aine käsitlemisele, vaja kõigepealt määrata, mida tähendab ja mida sisaldab mõiste "sõjakunsti evolutsioon".

Sõda on üks ühiskondlikke elusvaldusi, mis algas Kaini ja Abeli heitlusega, missugune heitlusevaim on kestnud aastatuhandeid kuni meie päevini.

Ühiskondliku elu arendamisega on arenenud ka sõjapidamisviisid, s.o. sõjakunst.

Sõna "kunst" tähendab teadmiste ja spetsiaalvahendite kasutamist millegi teostamiseks. Järelikult "sõjakunst" tähendab teadmiste ja spetsiaalvahendite kasutamist sõjas.

Evolutsioon üldises mõttes tähendab millegi järkjärgulist ja korrapärast muutumist arengu mõttes. Ta on vastand "revolutsioonile", mis tähendab muutumist /ühiskondlikus elus/ ootamatult, järsku.

Kokku võttes näeme, et sõjakunsti evolutsioon tähendaks teadmiste ja spetsiaalvahendite kasutamise järkjärgulist muutumist sõjapidamisel aegade vältel. Järelikult sõjakunsti evolutsiooni kursus sisaldab ajaloolise uurimuse sõjapidamisviiside ja vahendite arengust. Seega sõjakunsti evolutsioon on osa ajaloo, kuid piiratud eesmärgiga.

Vahe nende kahe ala - sõjaajaloo ja sõjakunsti evolutsiooni - vahel on rohkem kunstlik kui praktiline ja seisab peamiselt selles, et sõjaajalugu uurib sündmusi teatud ühe sõja raamistikus, kuna sõjakunsti evolutsiooni ajalugu uurib sündmusi mitme sõja ulatuses ja teatud kindlas arengulises sidestuses.

I. ANTIIKKRAHVASTE SÕJAKUNST.

Sissejuhatuseks.

Antiikmaailma tundmaõppimine annab terve ja lõpliku pildi miilitsa-vägede tekkimisest ja nende järkjärgulisest üleminekust professionaalsõjavägedele.

On vägagi tarvilik tunda Rooma leegioni, et omada külalldaselt arvustavat mõistust miilitsa- ja praeguste suurte sõjavägede probleemi hindamiseks.

Vanade rahvaste sõjavägede õitseag oli ühtlasi ka nende majanduslike ja poliitiliste suursaavutiste fundamendiks. Ühtlasi näeme, kuidas vanaaja suured väejuhid Aleksander Suur /Makedoonlane/, Hannibal, Caesar ja teised oskasid ära kasutada oma sõjaväe väärtust ja neid majanduslike ressursse, millised olid vanade klassika-rahvaste kasutada nende õitseajal. Eriti selle poolt väärrib tähelepanu Caesar.

Ühtlasi näeme, kuidas vanade rahvaste majanduselu tagurpidiminekust on suuresti mõjustatud ka sõjavägi. Nii kõrge kultuuriga Rooma riigi vallutamine barbarite poolt tõi paratamatult kaasa naturaalmajapidamise ja sellega tihedalt seotud feodaalkorra. Kaob korraldatud ja tsentraalselt juhitud sõjavägi, andes aset feodaalhärrade sõjasalkadele - rüütlitele. Sellel ajaloo segasel leheküljel - keskajal - tõusevad Aasias rahvad: araablased, mongoolased, kes oma sõjavägede korraldamisel baseeruvad selle aja tehnilistele, majanduslikele ja poliitilistele saavutistele ja suudavad luua massilised sõjaväed, mis on täielikult kohandatud võitlusteks ülesseatud sõjaeesmärkide saavutamiseks ja mis kaasa toob tol ajal suured rahvaste liikumised - rahvasterändamise.

Võitluse paratamatus.

Sõda kui niisugune on olnud paratamatu nähe inimkonna ühiskondlikus arengus. Ühiskonna tekkimisega on tekkinud ka sõjavägi ja tema arenemisega on arenenud ka sõjavägi kuni meie päevini.

Inimsoo esindajate huvid on täies teravuses juba ürgajal kokku pörganud. Piiblist loeme Kaini ja Abeli vahelist tüli nende poolt toodud ohvri meelepärasuse pärast jumalale, mis ei leidnud paremat lahendust, kui heitlust mees mehe vastu ja mis lõppes Abeli tapmisega, s.o. oma vastase hävitamisega.

Sarnased üksikvõitlused jätkuvad seni, kuni üksikud pole veel koondunud ühikuiks.

Täiesti loomulik, et patriarhaalse korra arenemisega võitlus jätkub perekondade, sugukondade, suguharude ja suuremate koondiste vahel kas paremate jahimaade kasutamise, soodsamate kalastuskohtade hankimise, jahisaagi jagamise j.n.e.j.n.e. pärast. Heitlus kestab edasi ka siis, kui rändkorrast üksikud suguharud, kas oma kõrgema arenemise või paremate maa-alade leidmiste tõttu jäävad kohale püsima, et omale eluülalpidamist hankida põllundusest. Tekib tarve oma lokkavaid viljavälju ja sügisel kogutud põllusaadusi kaitsta ümberhulkuvate suguharude vastu.

Egyptus.

Juba aastatuhandeid e.Kr. oli Niiluse jõe org asustatud rahvastega, kes endale eluülalpidamist hankisid peamiselt oma põldudest. Niiluse jõe üleujutised, mis kestsid ligi pool aastat ja kandsid laiali rammusat muda, olid Egyptuse majandusliku rikkuse aluseks. "Egyptus on Niili and", ütleb ajalooisa Herodotos. Aasta teisel poolel, s.o. jaanuarist kuni juunini, kui ei sadanud tilkagi vihma, levis põud, mis hävitas lokkavad viljaväljad. Oli vajadus oma põlde kaitsta põua vastu veekogumise ja -juhtimise teel põldudele.

Selleks oli vaja ehitada vastavaid reservuaare ja kanaliseerimisi. Neid töid oli üksikul võimatu teostada ja nende tööde läbiviimiseks tekkisid ühiskondlikud organisatsioonid.

Siin näeme, et looduse jõududega võideldes tekib Egyptuses ühiskondlik korraldus, mis areneb riiklikuks organisatsiooniks ja aastatuhandeid e.Kr. on selleks baasiks, millele rajaneb kõrge kultuur Egyptuses.

Egyptlastel tuli oma kanaliseerimisi ja põlde kaitsta ümberhulkuvate suguharude vastu. Selleks loodi sõjavägi.

Sõjaväkke kuulus ainult osa meeskodanikke, kes olid

kohustatud välja astuma vaenlase kallaletungi korral. Rahuajal aga elas iga sõjamees oma kodus. Tasuks said sõjamehed põlluharijailt toiduaineid ja muid tarbeid. Ka nende põllud hariti põlluharijate poolt. Et sõjaväeteenistus palju paremusi pakkus, haarasid sõjamehed hiljemini võimu, tegid sõjaväeteenistuse endale eesõiguseks ja pärandatavaks. Tekkis sõjameeste klass ehk klassimiihits puhtal kujul, millest hiljemini arenes aadel. Sõjameeste klassi tekkimisega kujunes vanas Egiptuses kolm rahvaklassi: 1/ sõjaväelased, 2/ vaimulikud ja 3/ lihtrahvas - põlluharijad.

Egiptuse sõjaväe kohta on säilinud andmeid 18 dünastia ajast, s.o. 1700-1500.a. e.Kr. Sõjavägi tol ajal arvuliselt ulatas 120.000 meheni, sellest alalist sõjaväge - 30.000 meest ja koosnes 1/ jalaväest ning 2/ lahinguvankritest. Jalavägi jagunes raskejalaväeks ja kerge- ehk liinijalaväeks. Raskejalavägi oli varustatud sõjakirve, pussi või kõvera mõõgaga ja 160 sm pikkuse odaga, millel oli pronksist või vasest ots. Kaitsevarustusena oli neil: 1/ paksust nahast lai rihm - kõhu kaitseks, 2/ paksu nahaga kaetud kilp - rinna kaitseks ja 3/ nahkmüts - pea kaitseks. Kerge- ehk liinijalavägi koosnes vibumeestest, kes olid varustatud vibudega; nende kaitsevarustus oli märksa puudulikum.

Nii näeme õieti kaht jalaväe liiki, mis on kohandatud üks kaugema ja teine lähedamaa heitluseks.

Egiptuse lahinguvankrid olid sisse toodud idamailt - Aasiast - umbes 2000.a. e.Kr. Lahinguvanker oli äärmiselt kerge, kahe rattaga ja üle löödud nahaga. Teda vedasid kaks hobust. Peanõudeiks, mis talle esitati, olid kiirus ja liikumisvõimalus isegi teedeta maastikul. Vankri meeskond koosnes kahest mehest: üks oli võitleja ja teine - hobustejuht. Viimase kohuseks oli vastu võtta vaenlase nooled ja odad oma kilbiga ja kaitsta vankrit otsese kallaletungi vastu sõjanuia abil. Teine vankrimees oli varustatud mõõga, oda ja vibuga. Olevate andmete järgi oli egiptlastel tol ajal umbes 2500-3000 lahinguvankrit, misuguseid omasid ainult rikkamad. Egiptlaste lahinguvankrid olid peamiselt kergejalaväe täiendamiseks. Neil ei olnud ülesandeks vastase rivikorda sisse tungida.

Lahingukorra rivistus oli üldiselt sügav ja kompaktne. Odamehed moodustasid kuni 16 viirgu sügava ja tiheda rivikorra. Tarvitati löögitaktikat. Lahing algas vibumeeste

tegevusega, kes olid asetatud rinde ette. Nad lähenesid noolelennu kaugusele, lasksid siis teatud hulga nooli vaenlase pihta ja taandusid pärast seda odameeste selja taha. Lahinguvankrite hulgad tormasid kiiresti ja ootamatult vaenlase ette ja külvasid teda üle 100 - 120 sammu kaugusele nooltemassiga. Segadust, mida sünnitasid vibumehed ja lahinguvankrid vaenlase keskel, kasutas silmapilkselt ära raskejalavägi ja tormas vastase kallale. Kui vaenlane oli löödud taganema, võtsid lahinguvankrid osa tema tagaajamisest.

Ratsaväge Egyptuses ei tuntud. Ratsamehi oli, kuid neid kasutati ainult käskude edasiandmiseks.

Raskejalaväe tiibade kaitse tehti ülesandeks sageli lahinguvankritele. Vägede julgeolekut rännakul, puhkustel j.n.e. tagati julgestusosadega. Abilöögiõuna kasutati lahingus sageli ka orje.

Assüüria.

Assüüria riik tekkis kaksikjõgede Eufrati ja Tiigrise kallastel umbes 1000 a. hiljem Egyptuse riigi tekkimisest.

Kui Egyptusele tekitasid välisrändajate organiseeritud ja võrdlemisi nõrgajõuslised rändsuguharud, siis oli Assüüria välispoliitiline ja siseriiklik olukord märksa teine. Assüürlaste naabriteks osutusid sõjakad rahvad, nende hulgas esimesel kohal tugev Kaldea riik. Peale selle olid veel allutatud rahvad - orjad, keda tuli hoida vaos. Seepärast pidi sõjaväeteenistusest osa võtma terve rahvas. Nii kujunes Assüürias rahvamiilits. Kuninga juures asus aga 10.000 meest koosnev alaline palgasõjavägi - kaader.

Sõjavägi koosnes: 1/ jalaväest ja 2/ lahinguvankritest. Jalaväe relvastus oli sama, mis egyptlastel /oda kuni 6 jalga pikk/, kuid kaitsevarustus oli tugevam: kiivrid. Igal sõjamehel oli peale selle veel nahast kott, mida kasutati jõgedest üleminekul, ja jalas jalakaitsjad. Iga sõjamees oli kohustatud ise muretsema endale varustuse; seepärast oli ta vaesematel ka puudulikum ja viletsam. Varustus üldiselt raskem egyptlaste omast.

Lahinguvankrid olid tugevad. Vankrit vedasid kolm hobust, kes olid kaetud kaitsetekkidega. Vankri meeskond koosnes kolmest mehest: üks hobustejuht ja kaks lahingumeest.

Lahingukord sarnanes üldiselt Egyptuse omale: tiibadel lahinguvankrid ja ratsavägi /viimast egyptlased ei tunnud/, keskel jalavägi ja ees vibumehed.

Ratsavägi ilmus assüürlastel umbes 885.a. e.Kr. Ta ei olnud iseseisev väeliik, vaid teda tarvitati abiväeligi-na lahinguvankrite kõrval. Ratsamehed olid varustatud vibu ja nooltega. Sadul puudus. Ratsamehed teotsesid kahekaupa koos, kus juures üks hoidis hobuseid, kuna teine teotses vibuga vaenlase vastu.

Egyptuse ja Assüüria sõjaväge võrreldes näeme, et esimeses arenes klassimillits ja teises rahvamillits /kõik assüürlased olid kohustatud sõjaväes teenima/. Need erinevad sõjaväekomplekteerimismoodused olid tingitud nende riikide poliitilistest erinevustest, mis oli paratamatu nende riikide poliitilises konjunktuuris /Assüürial tugevad naabrid ja hulk alluvaid orjastatud rahvaid/.

Hiina ja India.

Hiina ja India sõjaväe kohta ei leidu ajaloos andmeid. Arvatavasti ka seal valitses kõrge sõjakultuur.

II. VANADE KLASSIKALISTE RAHVASTE

SÕJAKUNST.

Kreeka.

Kreeka enne ajaloolist aega elas feodaalkorras, koosnedes väikestest linnriigikestest, kes omavahel olid sõjajalal. Missugune oli tolleaaja Kreeka sõjavägi ja lahingukord - selle kohta andmed puuduvad. Mõned ajaloolased küll püüavad tõendada lahingurivistust faalanksina ka tolleaegses Kreekas, kuid selline kompaktne ja monoliitne lahingukord kui faalanks pole vist mõeldav Kreeka feodaalajajärgul ja on rohkem hilisema aja mõjutusel üles tõstatud. Kreeka sõjakunst ja sõjaväe organisatsioon on siiski kujunenud egyptlaste eeskujust.

Üksik-kangelased.

XI a. e.Kr., kui Mikea /aheilaste/ poolt organiseeriti sõjakäik Trooja vastu, leidub üksikuid katkendlikke andmeid Kreeka sõjaväe ja sõdimisviisi kohta. Meie ajani on need säilinud peamiselt Homeruse lugulaulus, mis annab kujuka pildi Kreeka feodaalkorra sõdimisviisidest.

Homeruse lugulaulust selgub, et Kreekas puudus tsentraalne sõjaväe korraldus; tuli rohkem paluda üksikuid võitlema kui käskida. Lahingud otsustatakse peamiselt kangelaste kahevõitlusega; mass otsekohe võtab võitlustest vähe osa, aidates kangelastele kaasa ainult teatud määral.

Homeruse "faalanks" on fooniks, kus esile kerkivad üksikvõitlejad-kangelased.

Nii kerkib vaimus meie silmade ette Ahilles, Hektor, Herakles /Herkules/, Odysseus ja teised, kelle eest paanilises hirmus põgenevad kümned ja sajad lihtvõitlejad.

Siin ei ole midagi üliloomulikku, kus üksik kangelane ajas põgenema kümneid.

Kangelane, see oli suurekasvuline, kindla treeninguga ja tugeva tahtejõuga inimene, kes juba lapsest saadik enast võitluseks harjutanud. Olles varustatud kallite ja tolleaaja paremate relvadega, kahtlematult andis ta end lihtvõitlejaille tunda üleolevalt, kelle relvad olid niivõrt puudulikud, et juba esimese tarvitamise järele murduisid või vajasisid remonti. Kui nüüd nende sekka sõitis hästi-varustatud kangelane tantsisklevate hobustega sõjavankril ja oma relvaga veheldes külvas surma siia ja sinna, siis ta paratamatult ajas põgenema paljusid, kes pidasid mõtteuks võitluse oma halvade relvadega ja kes ei näinud oma le abi kindlustatud olevat /halvas lahingukorras/ naabrite poolt. Liht reavõitlejal oli ainuke mõte kokku puutudes sellise kangelasega, et kes viimasena jooksu pistab, see kahtlemata langeb kangelase ohvriks, ja seepärast ei soovinud keegi viimaseks jääda.

Kangelase võitu kindlustas massi organiseerimatus, mis jättis üksikutele tegevusvabaduse.

Sparta ja Ateena sõjavägi.

Selgema pildi Kreeka sõjaväe kohta annab Kreeka-Persia sõdade ajajärk.

Kreeka koosnes mitmest maakonnast ja linnriigist /Makedoonia, Sparta, Ateen j.n.e./, millised seisid omavahel vaenujalal, püüdes alla heita üksteist. Nii teame ajaloost, et doorlased tungisid Peloponnes'usse ja heitsid seal elava oma alla. Tekkis Sparta riik. Spartlaste /doorlaste/ arv oli ainult 1/8 allahoidetud rahva arvust. Seepärast pidiid nad looma kindla korra, et vaos hoida allahoidetuid.

Spartas kujunes omapärane ja tugev sõjavägi /8000 meest/. Terve rahvas moodustas alalise sõjaväe, n.n. rahvusliku sõjameeste klassi. 7 eluaastani jäid poeglapsed vanemate hoolde, siis võeti nad riigi kasvatusmajadesse, kuhu jäid 18 eluaastani. Kasvatuse sihiks oli välja arendada kehalist tugevust, osavust ja sõnakuulelikkust. 18-30 eluaastani pidid meeskodanikud elama kasarmutes, kus nad tegid iga päev sõjalisi ja kehalisi harjutusi. Niisuguse kasvatuse ja alaliste harjutuste tagajärjel kujuneski Spartas härmiselt tugev ja tol ajal peaaegu võitmatu sõjavägi. Sparta kasvatas oma rahvast sõjaväele.

Kui Spartas valitses kuningas, siis valitsesid Ateenas 7-9 valitud meest. Tähenab, Ateenas oli kujunenud demokraatlik valitsemiskord. Kõik rahvaklassid olid kohustatud kandma sõjaväeteenistust.

Solon /Ateena seaduseandja/ jagas rahva sissetulekute suuruse järgi 4 klassi. Kolm esimest klassi olid kohustatud välja panema jalaväe, 4-ja klass - vaesemad - pidi teenima mereväes, olles sõudjateks laevadel.

Terves Kreekas oli puhtal kujul välja kujunenud ainult jalavägi, mis koosnes n.n. hopliitidest, kes olid varustatud oda, mõõga ja kilbiga. Kergejalavägi puudus. Oletatakse, et kergejalaväe asemel tarvitati mingisugust abiväeliiki, mis koosnes orjadest. Ainult ühte väeliiki - jalaväge - Kreekas tingisid maastiku iseloom ja kodanikkude üheõiguslik seisukord. Rikkamad klassid pidid ise endale muretsema igasuguse varustuse, vaesematele aga anti see riigi poolt. Alul oli ka toitlustamine iga sõjamehe enda hooleks, hiljemini võttis riik selle enda kätte.

Ratsaväge Kreekas ei olnud, seepärast et ta oli võrdlemisi kallid ja raske välja õpetada. Ratsaväe puudumine

on osalt seletatav ka seega, et rahvamajanduses tarvitati vähe hobuseid, sest enamik kreeklasi olid kaubitsejad ja meresõitjad.

Samuti puudusid lahinguvankrid. Nende puudumise kohta on raske midagi öelda. Arvatavasti ei pakkunud Kreeka mägine maastik soodsaid võimalusi lahinguvankritele teotsemiseks.

Maaväe kõrval oli kreeklastel veel tugev merevägi /Ateenal/. Persia sõdade ajal koosnes nende laevastik 180-200 laevast. Kui Maratoni lahingus kreeklased /Miltiades/ panid välja kuni 10.000 meest, siis merelahingutes leiame juba kuni 30.000 meest. See näitab, et merevägi oli tugevam kui maavägi. Delbrück oma uurimuses siiski tõestab, et ajaloolised andmed mereväe suuruse kohta Maratoni lahingus ei vasta tõele.

Linnade elu arenemine ja kaubandusliku läbikäimise suurenemine teiste rahvastega, raharingvool, mis hävitas feodaalkorra alused /naturaalmajanduse/ ja riigivõimu tõusmine hävitasid Kreekas isiku ja tema kitsad huvid, mille asemele tuleb ühiskond kui riiklik tervik ja riiklikud huvid. See iseenesest pikk protsess ei jäta ka mõju avaldamata Kreeka sõjaväe arengule. Kui Homerus kirjeldab kangelasi, nende kahevõitlust, siis nüüd Kreeka sõjavägi omab juba teise taktikalise vormi, mis oli peamiselt tingitud Kreeka riigikorra arengust ja kultuuri tõusust. Kangelaste kaksikvõitlused kaovad ja lahinguväljale tuleb organiseeritud mass kuulsa Kreeka faalanksi näol.

Faalanks.

Kreekas üldiselt, nagu ülalpool nimetatud, oli taktikaliseks lahinguriviks faalanks. Kas faalanks aluse sai Ateenas, kus oli demokraatlik kord ja mis nõudis kõigi kodanikkude ühtlust sõjaväelises teenistuses, või Spartas, selle kohta ajaloolaste vaated lähevad lahku. Enamik teadlasist püüab siiski tõendada, et faalanks on oma aluse saanud Sparta kuninglikus sõjaväes, kus faalanksi kasutati distsiplineerimisvahendina ja kus üksiku sõjamehe isiksus pidi hävinema rütmilise liikumise taktis.

Faalanks, mis filoloogiliselt tähendab tervikut, monoliiti, ei ole sõjalises mõttes midagi muud, kui taktikaline tervik, kus üksikute võitlejate isiksuse parali-

seerib kollektiiv, kus võimule pääseb üks tahe - juhi tahe.

Faalanks koosneb üksteise taha asetatud võitlejate tihedatest ridadest /harilikult 6-16 ja erijuhtumel veelgi rohkem reast/, kes olid varustatud peamiselt löögi- ja torkerelvadega /mõök ja oda/.

Faalanksi heaks omaduseks oli see, et siin oli iga võitleja kindel oma kaasvõitleja abi peale, mis ei võimaldanud ühelgi omavoliliselt lahinguväljalt lahkuda. Siin üksikvõitlejad sulasid ühiseks tervikuks, kes tundsid oma võimsust hulga arvus ja kogu massi füüsilises koostöös.

Vanakreeklased, kellel tuli oma linnade miilitsat lahingusse viia sõjakate Persia feodaalide-rüütlite vastu, tundsid, et faalanksi liituvuses peitub nende jõud ja et selle odadeseina vastu võivad puruneda hoogsad rüütlite üksikataagid.

Kreekas oli peamiselt raskejalavägi ja see üksikvõitluses oli hoopis saamatu, võrratult aga tugev vastavas rikkorras - faalanksis.

Faalanksi halvaks omaduseks oli see, et ta oli paendumatu, kohmakas, ta nõudis suurt treeningut liikumises ja koostöös. Ta oli kõlvuline ainult võitluseks rindega. Väga tundelikud olid tema tiivad ja seljatagune. Faalanks võimaldas ainult teotsemist torkerelvaga ja oli täiesti saamatu vibumeeste vastu, pakkudes neile endast hea märgi.

Kergejalaväe ja ratsaväe tarvitusele võtmine.

Seni kui kreeklased sõdisid veel omavahel, oli faalanks küllalt kõlvuline lahinguks, kuid kui neil tuli kokku puutuda teiste rahvastega, nagu perslastega, kelle feodaal-sõjavägi peamiselt koosnes ratsaväest ja vibumeestest, olid nad sunnitud abinõusid tarvitusele võtma oma paendumatu faalanksi kaitseks. Esimeses järjekorras täiendatakse faalanksi vibumeestega ja hiljemini ka ratsaväega.

Persia ja Peloponnes'use /Ateena ja Sparta vahel/ sõjad kestsid kaua, nõudes palju kodanikkude äraolekut töö juurest. Ka maa sai laastatud nende sõdade tagajärjel. Inimesed olid jäänud vaaseks ja tulid heameelega vabatahtlikult sõjaväkke palga eest teenima - tekkis palgasõjavä-

gi. Ka Spartas, kes sõdis Ateena meretaguste asumaadega, tekkis palgasõjavägi endistest orjadest peamiselt sel põhjusel, et spartlased ei julgenud kogu oma sõjaväge linna välja saata. Üldiselt üleminek alalisele palgasõjaväele sündis Persia ja Peloponnes'use sõdade ajal, õigemini - Peloponnes'use sõja teisel poolel, milliseks ajaks välja arenes eriline sõjaväelaste klass.

Professionaalsõjaväe loomine.

Selleks ajaks oli Kreekas majandus nii kõrgele järjele tõusnud, mis võimaldas riigil sõjaväele palka maksta ja sõjaväge relvadega varustada. Millitsasüsteem annab aset professionaalsõjaväele.

Alalise sõjaväe loomisega arenes ka tunduvalt sõjakunst. Hakati kasutama uusi väeliike - kergejalaväge ja ratsaväge. Viimast võib näha esmakordselt Leuktra lahingus /371.e./. Sellega käib kaasas evolutsioon ka taktikas.

Evolutsioon taktikas.

Ksenofont'i uuendused.

Ksenofont viis sisse relvaliikide taktika /kolm relvaliiki/ faalanksitaktika asemele. Juhtimise painduvuse saavutamiseks ta jaotab jalaväe allüksusteks /lahossid/. Tema arutas: "Parem juba kohe alul jalavägi üles rivistada vahedega, hiljemini pidev liin niikuinii iseenesest rebenen ja mehed, kes on harjunud võitlema pidevas rivistuses, selle katkemisel kaotavad vahvuse. Pideva rivistuse juures on rinne lühike ja vastasel on kerge haarata tiibu. Väikeste kolonnidega edasimineku maastikul on hõlpsam ja kolonnid tuleb suunata nii, et tiivapealsed võtaksid vastase suhtes haarava asendi /rinne vastasest pikem/. Kui vastane suruks peale ühele lohossile - kolonnile, siis teine suudaks temale appi rutata ja vastase tagasi viiata. Kui aga mõni kolonn on vastase asetusse sisse murdnud, siis ei suuda see enam vastu panna ja põgeneb".

Faalanksi evolutsioonil veel suuremaid edusamme teha kergejalaväega /peltassidega/, kes peab suutma võidelda juba iseseisvalt.

Kreekas parem tiib loeti aukohaks ja sinna paigutati paremad võitlejad. Loomulikult oli siis parem tiib palju tugevam vasakust tiivast ja seal saavutati alati edu, mille tagajärjel lahingukord kujunes vildakuks..

Epaminondas viib taktikasse manöövrilidee.

Epaminondas, Theba sõjajõudude korraldaja, kellel tuli juhtida thebalasi vabadusvõitluses Spartaga, võttis tarvitusele uue rivistuse, kus oli täiel määral see tiibade omandus arvele võetud. Nii Montinea lahingus /362.a.e.Kr./, rivistades sõjaväge võitluseks, kõvendab ta oma vasakut tiiba paremate võitlejatega ja teeb selle ka palju sügavamaks /kuni 50 rida/. Nii kujuneb tal vasakul tiival löögirusikas, mis vastase haarangu vastu on julgestatud veel ratsaväe ja kergejalaväega. Kogu faalanks on rivistatud astmeliselt, vasak tiib ees - vildak lahingukord.

Selle lahingukorra tarvituselevõtmisega Epaminondas andis esmalt löögi vastase tugevama osa hävitamiseks. Sellega oli lahingukorra paigutusse ja lahingusse sisse viidud manöövrilidee - osalise võidu printsiiip.

Varustamine ja toitlustamine.

Ühes professionaalsõjaväe arenemisega muutus Kreekas ühtlasemaks varustus. Samuti toitlustamine oli korraldatud vastavalt üksustena /territoriaalsed üksused/. Igatüüpi enesevarustamise ja -toitmise asemele tuleb riiklik varustamine ja toitlustamine.

Piiramiskunst.

Samuti arenes tunduvalt ka piiramiskunst, mis eriti suure pöörde oli võtnud juba Sirakuusi piiramisel /a.409-405. e.Kr./, kus töötasid piiramistornid, seinalõhkumismasinad, ballastid, katapuldid ja võeti ette kaevumistõid linna vallide hävitamiseks endise blokaadi ja näljaga alistuma sundimise asemele.

Makedoonia sõjavägi.

Makedoonias arenes sõjakunst veel enam kui Spartas ja Ateenas. Makedoonlased olid poolmetsik põllupidaja ja karjakasvataja rahvas, kes elas suurel maa-alal laialipillutatult. Neid oli raske koondada õppusteks ja harjutusteks ning seepärast ei kujunenud siin miilitsasüsteem, nagu seda erivariantides nägime Spartas ja Ateenas, vaid alaline palgasõjavägi, mida komplekteeriti makedoonlasist kui ka teisist rahvust.

Philippos II /astus troonile a.366 e.Kr./ haudus laialisi poliitilisi kavatsusi ja hakkas korraldama oma sõjaväge. Tema peamiselt jälgis Epaminondase eeskuju, kuid nende erinevustega, mida dikteeris Makedoonia olukord.

Makedoonia faalanks.

Makedoonia talupoegadest komplekteeritud faalanksile ta andis teise kuju, kui see oli Spartas; kujunes välja nn. Makedoonia faalanks, mis oli äärmiselt kompaktne rivistus - tihe inimmass, mis liikumiseks vajab ridade hõrendust. Faalanksi esimesed read olid varustatud mõõga ja kilbiga, tagumised read aga piigiga, mille pikkus vastavalt rea sügavusele kasvas ja tagumistes ridsedes ulatas kuni 8 m. Kahe vastase mehe vastu leiame viie esimese viiru kolme rea odad /= 15/. See võimaldas Makedoonia hopliidi varustuses vähem rõhku panna kaitsevarustusele /kilpidele/, kuid tegi rivistuse veel puisemaks, kui seda oli Sparta faalanks. Üldse oli Makedoonia faalanks vähepaenduv, raskepärane ja vähese manöövreerimisvõimalusega, eriti õrn tiibadel ja seljataguses.

Ta oli hea ja tugev ainult rindelt löögi andmiseks ja ka rindelöögi vastuvõtuks, kuid seda ainult tasasel maastikul.

Ratsavägi.

Tiibade kaitseks organiseeriti tugev ratsavägi, mis hiljemini Aleksander Suure ajal kujuneb liikumise ja manöövri läbiviijaks.

Enamik ratsaväge /geterid/ vormiti peamiselt rikkamaist kodanikest - aadlitest ja osa talupoegadest /sarissoforid - odakandjad/. Makedoonia ratsavägi ei piirdunud ainult tiivakaitse ülesannetega, vaid teetses alati aktiivselt. Ka ei segatud teda kergejalaväega, nagu seda doorlased tegid; ta teetses alati omaette, kuid tihedas taktikalises ühenduses eriliste kergejalaväe gruppidega. Nii näiteks, kui ratsavägi Granike jõest omal jõul ei suuda läbi minna, asuvad teda kohe toetama kergejalaväe vibumehed, kes vabastavad ratsaväele tee edasilikumiseks.

Ellood sõjaks Persiaga.

Philippos II pidas sõda Kreeka linnriikide vastu ja vallutas kogu Kreeka peale Sparta. Uus kord, mis pandi maksma Philippos II poolt, ei meeldinud kreeklasile ja nad suures hulgas emigreerusid Väike-Aasiasse, kus astusid Persia sõjaväkke lihtvõitlejate ja juhtidena /vennad Mentor ja Memnon/. Need emigrandid otasid juhtu, millal saaks uuesti Kreekamaale tagasi pöörata. Makedoonia ülemvõimu lootsid nad murda perslaste abiga.

Pärast Philippos II surma võimu etteotsa pääses Aleksander Suur, kes otsustas teetseda aktiivselt perslaste vastu ja vallutada kogu Persia.

Ta oli pärandanud Philippos II hästikorraldatud sõjaväe ja tugeva riikliku organisatsiooni.

Aleksander Suur teadis, et Persia olemasolu oli lähedalt seotud Vahemere valitsemisega; kui Vahemere kallas vallutada, siis Persia eksisteerimine muutuks küsitavaks. Sellele rajaski Aleksander Suur oma strateegia.

Perslastega sõda alustades ja teades, et Persia on temast tugevam merel, otsustab Aleksander Suur vallutada Persia merebaasi, et sellega ühtlasi oma seljatagust kindlustada sisemaale tungimiseks. Lühikese ajaga ta vallutab 50.000 mehega kogu Vahemere kalda Väike-Aasias ja tungib Aafrikasse kuni Amon-Rahni, kust pöörab tagasi, et ette võtta sõjakõiku Dariuse /perslaste kuningas/ peajõudude vastu, mis olid koondatud Persia sisemaal, varustatult lahinguvankritega ja lahinguelevantidega.

Ta lööb Persia sõjaväe Gangamella lahingus /331.a. e.Kr./. Pärast seda paljud Persia linnad ja provintsid alistuvad talle võitluseta. Aleksander Suur tungib ka In-

diasse, kuid väe vähesus sunnib teda pöörama peagi tagasi.

Kui vaadelda Aleksander Suure strateegiat, siis näeme siin suurt meetodilikkust sõjakäikude organiseerimises. Ta kindlustab end teiste naabrite vastu aktiivse tegevusega. Nii näiteks energilise sõjakäiguga Donau orgu kindlustab ta Makedoonia põhjast. Samuti vallutab ta Sparta, et ka siit küljest end kindlustada perslaste võimaliku dessandi vastu /Sparta hoidis perslaste poole/.

Perslaste vastu sõjakäigule asudes jätab Aleksander Suur 13.000 meest Antipatra juhatusel sisemaa julgeoleku kaitseks ja ülejäänud osadega esmalt kindlustab endale tegevusvabaduse, vallutades kogu Persia riigile kuuluva Vahemere ranniku ja alles siis riskeerib tungida Persia sisemaale. Siit võib järeldada, et Aleksander Suur oli omaaja osavaim strateeg.

Ka taktikas ta võtab tarvitusele uued võtted, mis alati kindlustavad talle edu lahingus.

Aleksander Suure sõjaväe rivistus põhijoontes oli järgmine: raskejalavägi oli lahingukorra tsentrumis; sellest paremal asus keskmine jalavägi, kaardivägi ja Makedoonia raskeratsavägi /paremat tiiba juhatas ise/; vasakul kergejalavägi ja osa ratsaväge. Rinde ees kergejalaväe vibumehed. Mõnikord osa kergejalaväge ja ratsaväge oli eraldatud osa sõjaväest, kelle ülesandeks oli laagri kaitsmine.

Lahingut Aleksander Suur alustas ühe tiiva löögiga /harilikult parema/ samas astmelises korras, nagu seda teigi Epaminondas oma vasaku tiivaga. Kui raskeratsavägi oli vastase lahingukorda lõhe tekitanud, siis sinna suunati keskmine jalavägi, kes mõõkadega ja piikidega arendas lööki vastase tiivale. Raskejalavägi köitis vastast rindelt.

Granike lahingus, kus ratsavägi ei suutnud üle jõe tungida, Aleksander Suur saadab kergejalaväe ratsaväega abistama, kes noolte sajuga sunnib taanduma perslaste vibumehed.

Gaugamella lahingus Aleksander Suur võttis tarvitusele eriti sügava rivistuse. Kuna seega rinne kitsaks jäi, siis tiibade kaitseks ta asetab astmena mõlemi tiiva taha erilised tiivakaitsegrupid ja rinde ette saatis kergejalaväe, kes oma noolte ja aktiivse tegevusega hävitasid enami perslaste lahinguvankritest, enne kui need jõudsid Aleksandri peajõududele läheneda.

Taktikas ta kasutas alati kohaliku võidu printsiipi. Lahingurivistus vastas alati ülesseatud nõuetele. Edu ta

kindlustas alati aktiivse tegevusega, kusjuures oma löögid arendas niivõrt kiiresti /ratsavägi/, et vastane oma paendumata rivikorra juures ei suutnud vastuabinõusid tarvitusele võtta.

Aleksander Suur juhatas alati isiklikult oma paremat tiiba /mis otsustava löögi andis/, võideldes esiridades oma alluvate kõrval. Aleksander Suure võidud perslaste üle saavutati peamiselt ratsaväe kiirete rüüridega.

Mis puutub sõjavägede suurusesse tolleaaja lahinguis, siis sageli toodud arvulised andmed ei vasta tõele. Jutud miljonilistest armeedest on asjatud ülespuhutised ja taotlevad tendentsi, et veel enam alla kriipsutada ühe võitleva poole moraalset väärtust ja juhtimisoskust.

Praktiliselt on võimatu ette kujutada, kuidas suudeti nii suuri armeesid üleval pidada tolleaaja viletsate teolude juures ja kuidas need miljonilised armeed suutsid oma manöövreid teostada mõne tunni kestnud lahingus.

Püütakse tõendada, et Issa lahingus miljoniline Persia sõjavägi ootamatult ilmunud Aleksandri sõjaväe seljataha, selleks kasutades ainult ühte ülekäiku mäeahelikus. See on uskumatu ja seda arvu tuleb vähemalt 20-ne kordselt vähendada.

Sajatuhandelised ja miljonilised armeed ei olnud sugugi klassikariikide võimetele vastavad ja jutud neist osutuvad ainult ülespuhutud legendideks.

Kokku võttes näeme, et vastavalt riigi arenemisele ja majandusliku jõukuse kasvamisele areneb ka sõjavägi ja erineb oma relvastuselt ja komplekteerimiselt.

Spartas areneb miilits, Ateenas rahvamiilits, Makedoonias palgasõjavägi.

Taktikaliselt paneme tähele juba relvaliikide koostööd /kerge- ja raskejalavägi, ratsavägi, lahinguvankrid/ ja Aleksander Suure juures kõigi väeliikide koordineeritud tegevust /kiired ja otsustavad löögid ratsa- ja jalaväega/. Kreekas alul on lahtiste tiibadega faalanks, mis hiljem kaetakse tiibadelt kergejalaväe ja ratsaväega. See faalanks evolutsioneerub ka kaugemale ja võtab Ksenofont'i ajal ühte joonde asetatud kolonnikeste ilme. Epaminondas seab need kolonnikesed juba astmena ja annab löögi oma vasakule tiivale koondatud jalaväe massiga /osalise võidu printsiip/. Aleksander Suure juures faalanks omab enam passiivse ülesande /vastase sidumine rindelt/, kuna aktiivselt teotseb ratsavägi, kes oma tegevust kokku kõlas- tab kerge- ja keskmise jalaväe tegevusega.

R o o m.

Pärast Aleksander Suure surma hakkas kreeklaste sõjakunst kiiresti langema, mille põhjuseks olid peamiselt siemised vastolud ja tülid. Sõjakunsti ja majanduselu langemisega hävines ka Kreeka riik. Kreeka varemeil tõuseb lähnes uus kultuur - Rooma kultuur. Roomas kultuuri tõusuga areneb ka sõjavägi. Olles karastatud paljudes võitlustes Hannibal'iga, vallutab hiljemini see sõjavägi Kreeka.

Nagu Kreekagi elab Room üle feodaalkorra, kuid siin on areng palju pikaldasem. Feodaalidest arenesid Rooma aadlikud - patriitslased.

753.a. e.Kr. asutasid ladinlased Tiiberi jõesuhu väikese Rooma linnakese. Olles soodsal kohal kaubanduslikult, arenes Room kiiresti. Vabariigi väljakuulutamise ajal 510a. e.Kr. ulatas Rooma elanikkude arv juba 60.000 ja pindala 983 km².

Rooma sõjavägi saab oma alguse samuti klassimiillitsast nagu Kreekagi järgmistel põhjustel:

1/ relvi hakkasid tarvitama need, kellel oli midagi kaitsta - jõukamad kihid;

2/ relvi ei tahtud kätte anda allaheidetuile.

/Roomas peale päris kodanikkude olid veel eriklassid kodanikke - kliendid ja plebeid/.

Rooma vabariigi poliitiliseks üksuseks oli perekond. 10 perekonda moodustasid sugukonna /gens/; 10 sugukonda moodustasid kuuria; 10 kuuriat - tribuuni. Alul oli ainult 3 tribuuni.

Vastavalt sellele poliitilisele jaotusele organiseeriti ka sõjavägi. Iga perekond pidi andma ühe võitleja /=3000/ ja iga sugukond /gens/ ühe ratsamehe /=300/.

Vastavalt tribuunide arvule /3/ jagunes ka sõjavägi 3 salgaks à 1000 meest. Salk jagunes 10 tsentuuriaks /komp/ ja viimane 10 jaoks.

Vabariigi loomise momendil sõjaväe arv ulatus juba 9000 meheni. Sõjaväes pidid teenima kõik õigustega Rooma kodanikud 17-46 aasta vanuseni. Kõige rikkam klass oli kohustatud teenima ratsaväes /600 meest/, keskklass moodustas jalaväe /5400 meest/ ja alamklass - abiväe /3000 meest/.

Ajal, kui Kreeka Maratoni väljale suutis koondada 10.000 meest, võis juba Room välja panna 9000 meest.

Vabariigi väljakuulutamisega hakkas Roomas riiklik kord ikka enam ja enam arenema. IV aastasaja lõpuks võttis

riikliku korra arenemine eriti kiire tempo. Riikliku korra arenemisega arenes ka majandus kiiresti ja sama aastasaja lõpuks võib Room juba relvadega varustatult välja panna kuni 40.000 meest.

Leegion.

Kuna Room oli vabariik, tema sõjaväge juhtisid konsulid ehk linna pürjermeisterid. Neid oli alul 2; vastavalt sellele oli sõjavägi jaotatud ka kahte leegioni ä 4500 meest /igas 3000 jalameest, 300 ratsa- ja 1200 abiväeligi ehk kergevarustusega sõjameest/.

Leegion kujutas endast administratiivüksuse. Lahingukorras aga terve sõjavägi moodustas katkematu rindega faalanksi.

IV aastasaja lõpul viiakse sisse uus jaotus leegionidesse, mis ei põhjenenud enam varanduslikule seisukorrale, vaid vanadusele.

Vanuse järgi jagunesid jalamehed kolme liiki:

- 1/ hastaadid - kõige nooremad ja tugevamad mehed;
- 2/ printsipid - keskealised mehed;
- 3/ triaarid - vanad ja lahingus kogenud mehed.

Lahingus asetati hastaadid esimesse, printsipid teise ja triaarid kolmandasse järku /joonele/.

Peale selle oli veel kergejalavägi, kes teotses rindees ja kattis tiibu. Kergejalavägi oli varustatud ka viskodadega.

Manipulid; tsentuuriad.

Leegionis vastavad vanuse järgud jagunesid ä 10 manipuliks. Iga hastaadi- ja printsipimaniipul koosnes 120 ja triaarimaniipul - 60 mehest.

Iga manipul omakorda jagunes veel kahte tsentuuriasse. Manipulid rivistusid 6 viirgu, mis annab ühe hastaadi- ja printsipimaniipuli kohta 20 ja triaarimaniipuli kohta 10 meest ühes viirus. Leegioni lahingukorra sügavus oli 160-170 m.

Lahingukorras jäeti manipulite vahele väike vahe liikumise hõlbustamiseks, sest terve rindega, kui see juba ulatus kilomeetri laiuks, oli väga raske liikuda nii,

et see iseenesest ei katkeks.

Hastaadimaniipulite vahekohtadele asetati teises jär-
gus printsipimaniipulid ja omakorda nende vahede taha tri-
aarimaniipulid. Malekorra sarnane asetus pidi tagama rinde
pidevuse; kui vastane murdis esimese järgu vahekohta sisse,
siis see täideti kohe järgmise järgu poolt.

Peale selle neid vahesid manipulite vahel kasutas veel
kergejalavägi tagasitõmbumiseks pärast oma ülesannete täit-
mist.

Relvastus.

IV aastasaaja lõpuks oli lõplikult välja kujunenud room-
laste relvastus. Hastaadid ja printsipid olid varustatud
kaheteralise mõõga ja piilumiga /lühike oda tugeva varre-
ga, mis heideti vastase ridadesse vastavale kaugusele jõu-
des/. Oda kui niisugune oli tarvitusel triaaride järgus,
kes peaaegu kunagi lahingust osa ei võtnud. Peale selle
raskejalaväelane oli veel varustatud kaeveriistade ja pa-
lisaadidega laagrite ehitamiseks. Kaitseks kasutati kilpi.

Ratsavägi.

Ratsaväe komplekteerimist jätkati endiselt Rooma jõu-
kamaist kodanikest. Erilist lahinguväärtust ta ei omanud.

Juhtiv koosseis.

Rooma sõjaväe juht oli ühtlasi ka kodanlik juht /kon-
sulid/. Leegionide juhid, legaadid, olid sõjateaduses võ-
hikud ja neid määrati noortest aristokraatidest. Selline
"eraisikuline" kõrgem juhtkond võis lahinguväljal tarvi-
tada ainult kindlat šablooni; taktikaline loominguvõime
neil puudus täiesti.

Tsenturioonid - nooremohvitserkond - olid kogenud la-
hingukangelased, kuid nende mõju püüdis ainult maksvusele
vahvusele ja kangelastegudele õhutamises, mitte aga juhti-
mises. Nad olid ainukesed palgalised juhid Rooma sõjaväes.
Juhtiva koosseisu peamiseks puuduseks oli nende puudulik
ettevalmistus. Legaadid juhtisid leegione 2 päeva kaupa,

s.o. vahetusid iga 2 päeva järele. Legaat võis juhiks olla üldse 2 kuud, sest pikemaajalises juhtimises nähti võimahaaramise ohtu. Selline juhtimine ei olnud aga sõjalis-tele operatsioonidele kasuks.

Distsipliin.

Rooma sõjaväe võimsus peitus karmis distsipliinis. Konsulil oli õigus määrata surmanuhtlus distsiplinaarkorras. Ka oli Roomas tarvitusel detsimeerimiskomme /iga kümnes surma/; see ei olnud ainult paberil, vaid seda ka kasutati tegelikult. Tribuun /vanemohvitser/ võis määrata kividega pildumist, mis sageli lõppes surmaga. Ülemust, kes ei andnud ülesse eksinud legionääri, ootas väga karm karistus. Rooma sõjaväelane pidi absoluutselt sõnakuulelik olema. Selle karmi distsipliini abil läks Roomal korra luua maailmariik. Rooma sõjaväes korraldati õppusi, oli arenenud fortifikatsioon ja piiramistehnika.

Vaatamata sellele, et Rooma sõjaväes valitses raudne distsipliin, ei suutnud ta siiski vastu panna Kartaago sõjaväele, kelle eesotsas olid kutselised ja vilunud juhid.

Esimeses sõjas Kartaagoga võitsid roomlased kartaagolasi merel, lüües kartaagolaste laevastikku, ja saavutasid seega täieliku ülekaalu merel. Võit saavutati uute võitlusviiside tarvituselevõtmisega, millega kartaagolased ei olnud harjunud. Rooma laevade ninas oli tugev taraan, millega anti hoop vastase laevale. Tarvitati ka sildu, mis visati vastase laevale; neil sildadel võideldi siis käsitsi. Olles kaotanud meresõjas, alustas Kartaago uut sõjakäiku maad mööda Hispaania ja Lõuna-Prantsusmaa /Taga-Gallia, Gallia kaudu/, et hävitada Room.

See sõjakäik /2.Puunia sõda/ on selle poolest huvitav, et ta toob esile taktikas ja strateegias uusi võtteid ja et Rooma sõjavägi selle sõjakäigu kestel elab üle suure evolutsiooni. Selles sõjas astusid vastamisi kaks iseviisil komplekteeritud sõjaväge:

1/ Rooma rahvamillits raudse distsipliini ja hea väljaõppega, kuid ettevalmistamata tsiviiljuhtidega;

2/ Kartaago palgaline sõjavägi heade kutseliste juhtidega.

Kartaago.

Kartaago geograafiliselt erines Roomast selle poolest, et tal ei olnud sama rahvusega asustatud tagamaad. Ta oli peamiselt mereriik, kes elas kauplemisest lähemate saarte, Vahemere ümbruskonna ja Atlandi ookeani ranniku rahvastega, hoides oma käes mõlemad kaldad Gibraltari merekitsusel.

Kartaago sõjavägi oli palgaline ja vormiti peamiselt rändrahvaste liviidide ja numiidide suguharudest ning Kreeka emigrantidest.

Hamilkar, esimese Puunia sõja kangelane, pärast Kartaago sõjaväe mässu ja demobilisatsiooni koondas oma ümber karastatud osadest kaadri, viies neid Pirenei poolsaarele, kus vallutas selle Ebro jõeni. See maa oli rikas hõbedast ja seetõttu võis sõjavägi areneda rippumatult Kartaagost. Hamilkar'i poliitikat ja sõjaväe korraldamist pärast tema surma jätkas tema äi Hazdrubal. Hazdrubal'i tegevust Room ei saanud segada, sest ta oli tol ajal seotud Tsizalpi-Gallia vallutamisega /kuni Poo jõeni/. Pärast Hazdrubal'i surma sai sõjaväe etteotsa Hannibal, maailma geniaalseim sõjaväejuht /Hamilkar'i poeg/. Hannibal vallutas Sagunta linna, kes oli Rooma liitlane. Room nõudis Hannibal'i väljajäandmist, sellele võis Kartaago vastata ainult eitavalt. millest saigi alguse 2. Puunia sõda.

Hannibal'i idee ja tegevus.

Hannibal otsustab teotseda aktiivselt. Merel laevastiku puudusel ta teotseda ei saanud ja seepärast otsustab ta kuiva maad mööda üle Pirenei, Rona jõe ja Alpi mägestiku tungida Itaaliasse, et hävitada Room.

Hannibal alustas sõjakäiku 50.000 mehega ja lahingulevantidega, kuid juba Ebro jõe ja Pirenei mägestiku vahel kokku põrgates gallide suguharudega ja Alpi mägestiku ülemineku raskustes kaotab ta üle poole omast sõjaväest; samuti jäävad maha kõik lahingulevandid.

Üle Alpide jõudis ainult 20.000 meest. Hannibal oma esimeseks ülesandeks seab sõjaväe täienduse Tsizalpi-Gallias, kes mässu tõstis Rooma vastu. Samuti ta siin organiseerib omale vahepealse baasi.

Tema poole üle läinud Tsizalpi-Gallia suguharud ei and

nud küllaldast toetust, et oleks võinud asuda otsekohe Rooma hävitamisele. Hannibal otsustab mööduda Roomast ja tungida Itaalia lõunaossa, kus lootis kreeklastega asustatud provintsidest omale toetust hankida. Ja tõesti kreeklaste ja roomlaste vahekorrad jahenesid pärast Hannibal'i võite Ticuno ja Treebi jõel ning Trazimeni järve juures. Ta lõi täielikult roomlasi Cannae lahingus. Peaaegu 2/3 Itaaliast langes Hannibal'i võimusesse, kuid Rooma poliitiline konstruktsioon oli siiski nii tugev, et suutis vastu pidada Hannibal'i löökidele ja endale uue sõjaväe soetada, millega võitlust jätkas ja Hannibal'i võidud lõpuks annuleeris.

Fabius Cunctatori strateegia.

Kartaago sõjaväe taktikalist üleolekut tundes, otsustab Rooma diktaator Quintus Fabius Maximus, hüüdnimega Cunctator /aeglustaja/, hoiduda avalikkudest lahingutest Hannibal'iga tegevust arendada kõrvalistel teatritel ja järkjärgult hakata tagasi võtma Roomast lahtilõõnud linnu, neid blokeerides.

Rooma plebeid, kes leidsid aeglases tegevuses kahje oma seisusele, ei olnud sellega nõus ja nõudsid aktiivset tegevust. Pärast Cunctatori volituste lõppu näid valisid konsultite hulka oma vaadete pooldaja Terentius Warroni. Warroni kaaskonsul Emilius Paulus oli Cunctatori vaadete pooldaja.

Et konsulid Rooma sõjaväe juhtisid korda mööda, siis kasutas Warron oma juhtimisele kuuluvat päeva selleks, et anda Hannibal'ile otsustav lahing, mis leidiski aset 216.a. e.Kr. Cannae väljal.

Cannae lahing.

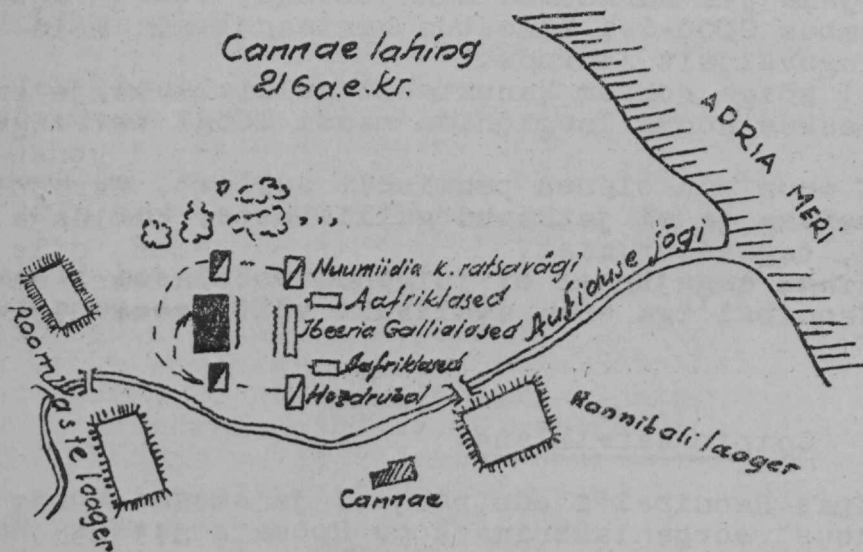
Hannibal, vaatamata sellele, et roomlased olid suures ülekaalus, otsustab võtta lahingu vastu. Temale oli vähe ordinaarlahingu võidust ja ta otsustab selles kohtamises lõplikult hävitada Rooma sõjaväe.

Rooma sõjaväe koosseisu kuulusid 55.000 hopliiti, 8000 kergejalaväelast, 6000 ratsameest; peale selle veel 10.000-meheline garnison kindlustatud laagrite kaitseks; kokku = 79.000. Roomlased rivistusid eriti sügavas lahingukorras /manipulites 10 meest reas, s.o. 12 meest sügavuses, mis

poole sügavam normaalsest; kogu sügavuse ulatus oli 34 viirgu/. Selle sügava rivistuse eesmärgiks oli - arendada hoogsat tegevust rindelöögiga. Lahingukorra tiibadel oli ratsavägi ja rinde ees kergejalavägi.

Hannibal tõi oma sõjaväe roomlaste vastu 6 kolonnis. Lahingukorra keskele ta asetask 20.000 Ibeeria gallialast, kõige noorema osa oma sõjaväest, gallialaste tiibadele võrdses kolonnides ä 6000 aafriklast, oma parima ja lahingutes karastatud jõu. Äärmistele tiibadele ta asetask ratsaväe, millest vasakul tiival oli raskeratsavägi Hazdrubal'i juhatusel ja paremal tiival Numiidia kergeratsavägi /kokku 10.000/.

Kergejalavägi asus rinde ees, et varjata üldrivistust.

Poolte rivistustest on näha Hannibal'i kindel rivikord, mis vastas tema ideele. Hannibal'i edu olenes gallialaste vastupanuvõimest. Et neid südimaalt võitlema sundida, Hannibal valib oma asukoha gallialaste rivikorra keskkoha taha. Vastase hävitamiseks tiivalöökidega ta määrab oma parema osa - Aafrika veteraanid.

Roomlastel on sügav rivistus, et vastase rinnet läbi murda; nende edu olenes tiibadele asetatud ratsaväe vastupanuvõimest. Kuna aga ratsaväe lahinguväertus nõrk oli ja teisi abinõusid tiibade kaitseks tarvitusele ei olnud võetud, siis pidi katastroof paratamatult tulema.

Lahingu algades Hannibal oma raskeratsaväega/Hazdrubal/ sunnib taanduma Rooma ratsaosa, eraldab siis osa raskeratsaväe, et abistada numiidlasi - see sunnib ka Rooma vasa-ku tiiva ratsaväe lahinguväljalt lahkuma.

Ratsaväe peamass atakeerib Rooma jalaväge seljatagant, mille tagajärjel kogu Rooma sõjavägi peatub pealetungis ja piiratakse ümber aafriklaste poolt ning hävitatakse.

Lahinguväljale jäi surnutena maha 48.000, 6000 - 13.000 võeti vangi, umbes 2000-del õnnestus kartaagolastest läbi raiuda ja lahinguväljalt lahkuda.

Hannibal'il kõige rohkem kannatasid gallialased, keelel lasus pearaskus Rooma leegionide massi löögi vastuvõtmisel.

Hannibal'i suur edu olenes peamiselt sellest, et Rooma faalanks jäi seisma ja ei jatkanud gallialaste, kes olid juba taandumas, tagasisurumist.

Cannae lahingu tagajärjel ei julgenud roomlased 14 aasta kestvusel Hannibal'iga enam avalikult võitlusesse astuda.

Scipio Aafriklane.

Scipio taipas Hannibal'i edu põhjusi ja saanud kogemuste põhjal asus reorganiseerima kogu Rooma sõjaväge. Maniipulid ühendati kolme kaupa kohortideks, mis esialgu kujutas endast administratiivüksust /500-600 meest/ ja hiljemini oli taktikaliselt üksuseks /pataljon/, kes võis omaette manövreerida. Cannae lahingust alates hakkab hävinema Roomas miilitsavägi ja selle asemele tekivad professionaalsed leegionid /miilitsamehed muutuvad pika sõja kestel professionaalideks/. Uuesti vormitud leegionides ei tehtud

enam vanuse vahet. Scipio suurendas lahingujärkude vahet kuni 200-300 m. kusjuures tagumiste kohortide ülesandeks ei olnud enam eelolevate vahede sulgemine, vaid need kujutasid endast teise lahingujärgu, mis taotles rohkem üldvaru põhimõtet. Nii siis Roomas võeti tarvitusele joontaktika. Korraldati ka ümber Cannae kurbadel kogemustel sõjaväe kõrgem juhatus ja Scipio saab Aafrikasse minekul konsulli volitused määrata aja peale. Huvitavamaks näiteks joontaktika põhimõtete kasutamises on Zama lahing.

Zama lahing.

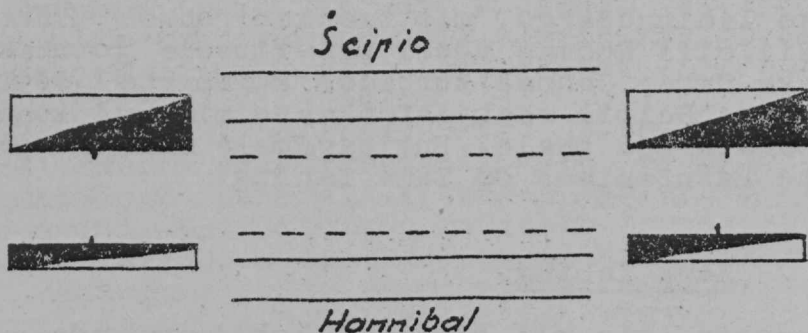
Scipio oma armeega, mis oli õpetatud lahingut andma joontaktika põhimõtetele, läks Sitsiilia saarele, kus harjutas veel oma sõjaväge manöövrivatega ja 205.a. e.Kr. maandus Aafrika mandril Kartaago lähedal. Selle käiguga läks tal korda Numiidia suguharu vastu võitlevat Massinissat abistada, kusjuures viimane kohustus toetama roomlaste ettevõtet Kartaago vastu.

See sõjakäik mõjutas Kartaagot Hannibal'i oma sõjaväega Itaaliast ära kutsuma.

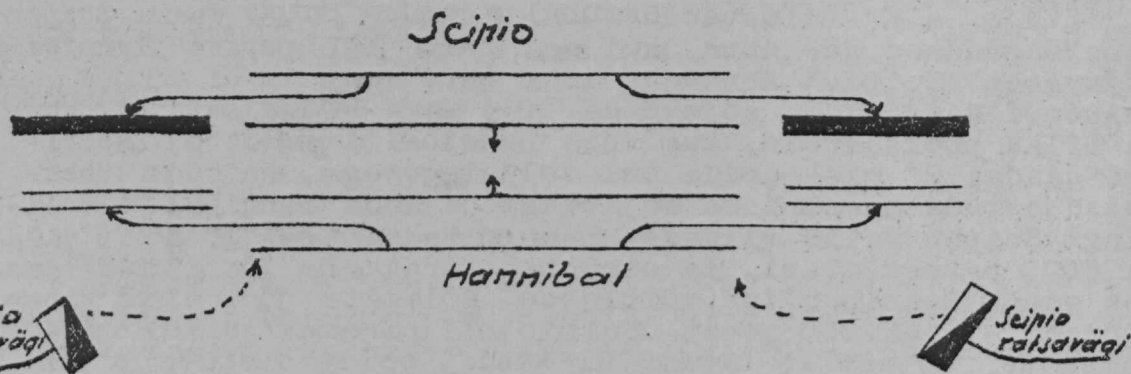
203.a. e.Kr. sügisel kutsutaksegi Hannibal Itaaliast tagasi Kartaago kaitseks. Hannibal'il kulub 9 kuud uue sõjaväe loomiseks. Enamik ta sõjaväest, kes oli vormitud koha peal, jäi Itaaliasse maha.

202.a. e.Kr. alustab Hannibal sõjakäiku Scipio vastu. Scipio asus Bagradase jõe orus, kui sai teate lähenevast Hannibali sõjaväest. Scipio't ähvardas suur oht, sest ta ei olnud veel ühinenud Massinissa sõjaväega. Oli kaks võimalust: 1/ asuda Utika poolsaarele, kus võis Hannibal'i poolt blokeeritud saada; 2/ riskeerida oma seljatagusega, katsuda ühendusse astuda Massinissa sõjaväega ja anda Hannibal'ile lahing. Scipio valis viimase. Saanud Massinissa'lt 4000 jalaja 6000 ratsaväelast, ta otsustab Naragarna jõe /Zama/ juures asuda Hannibal'iga võitlusse. Mõlemate jõud olid umbes võrdsed - ä 35.000 meest. Scipio oli paremas seisukorras ratsaväe poolest /3-kordne ülekaal/, selle vastu aga Hannibal ülekaalus jalaväes.

Pooled rivistused lahinguks nagu näidatud skeemil:

Kui Hannibal oleks püüdnud otsustavat võitu saavutada ratsaväega, siis oleks ta selle rivistanud ainult ühele tiivale. Seekordne tema plaan taotles teist. Ta ainult taktis oma ratsaväe asetamisega mõlemale tiivale oma ratsaväe lahinguga meelitada Scipio ratsaväe lahinguväljalt eemale, et siis jalaväe teise järgu /liini/ manöövriga haarata Scipio mõlemat tiiba ja korrata Cannae manöövrit. Kuid Scipio nähtavasti taipas seda ja võttis tarvitusele vastumanöövri oma teise järguga nagu näidatud skeemil:

Jalaväe lahing venib pikale; Scipio ratsavägi hakkab lahinguväljale tagasi ilmuma, mis teeb Hannibal'i seisukoha märksa raskemaks. Ta ei suuda lahingut jätkata ja

taandub väga rasketes tingimustes.

Hannibal oli endale leidnud väärilise vastase

Scipio, arvestades Rooma majanduslikku rasket seisukorda sõja jätkamiseks, dikteerib Kartaagole võrdlemisi soodsad rahutingimused, mis ka viimase poolt vastu võetakse.

Kartaago alistumisega tõusis Rooma mõjuvõim. Rooma riik järjest laienes. Roomlaste meeles sai valitsevaks mõte, et nad on määratud valitsema muid rahvaid ja et teiste kohus on end nende alla alandada ning nende sõna kuulata. Roomlase iseloomas leiame siiski kindlust, au- ja väärtuse-tunnet ning uhkust, millest lõpuks välja kasvas isemeelsus.

Kuningriikliku korra tekkimine Roomas.

Kapitalide koondumine Roomas tõusis; Roomas olid varandused 100 korda suuremad kui Ateenas tema õitseajal. Riiklik organisatsioon oli tugevalt välja arenenud ja tsentraliseeritud. Sõjaväeline korraldus, mis 2. Puunia sõja ajal omandas vabariiklikule konstitutsioonile kardetava kuju - sõjavägi nimelt allutati ühele sõjaväejuhile pikemaks ajaks /esimene oli Scipio/ - saigi hiljemini keisririikliku korra kujundamise esimeseks teguriks. Keisririigi tekkimisega võtab Rooma sõjavägi alalise sõjaväe ilme.

Taktikalise ja strateegilise kunsti esitajana keisririikliku Rooma ajajärgust omab suurimat tähtsust Caesar kui sõjaväe juht ja valitseja.

Caesar oli üks Rooma sõjaväejuhtidest Trans- ja Zisalpo-Gallias, kus ta juhatas 11 Rooma leegioni. Rooma senat, kes peamiselt kaitses aristokraatia huvisid ja kartis Caesari mõjuvõimu kasvamist, nõudis temalt vale ettekäändel 2 leegioni, mida ka Caesar andis. Caesar'i jõud olid 11 leegionilt langenud 9 leegionini, kuid teda loeti ikkagi Rooma vabariiklikule korrale kardetavaks. Senat 12. det. 50. a. e. Kr. nõudis temalt vallutatud provintside valitsemise üleandmist ja leegionide laialisaatmist. Caesar seda ei tahtnud ja otsustas alustada võitlust. Caesar'i käsutada olevatest leegionidest olid 6 Lõuna-Gallias, 2 leegioni olid teel Galliast Lombardiasse ja 1 kõige tugevam asus Lombardias. Kokku loeti Caesar'i käsutuses olevat 35.000 meest.

Caesar'i vastase, aristokraatliku partei, sõjalistest

jõududest, keda juhatas Pompejus, asusid peajõud - lahingutes karastatud leegionid - Hispaanias. Itaalia oli peaaegu sõjaväest tühi ja seal asuvad 2 Caesar'i pooldavat leegioni saadeti poolsaare lõuna ossa.

Kujunenud situatsioonis Caesar'i sõjalise tegevuse objekt /vastase peajõud/ asus Hispaanias ja poliitiline objekt oli Room. Oma edaspidises tegevuses tuli tal nende kahe objekti vahel valida. Caesar valib viimase, sest Rooma vallutamiseks tahab ta endale luua poliitilise baasi vaatlemiseks ja sealt oma tegevust edasi arendada.

17.dets. 50.a. e.Kr. Caesar oma ühe leegioniga alustab marssimist Rooma peale Aadria mere kallast mööda kolmel teel.

Pompejus, arvates Caesar'i Rooma peale marssivat suurte jõududega, ei avaldanud temale suuremat vastupanu ja oma pooldajate ning sõjaväega evakueeris Brindiz'ist Balkanitele, et seal takistada Sitsiilia ja Põhja-Aafrika vilja väljaveedu Rooma ja seega sundida Rooma Caesar'i vastu mässu tõstma.

Kahe kuu jooksul Caesar vallutas kogu Itaalia ja kindlustas endale täieliku võimu Roomas. Vallutanud Sitsiilia ning kindlustanud uuesti vilja juurdevoolu, Caesar asub sõjakõigule vastase Hispaanias asuva 6 leegioni vastu. Ta hävitas need 49.a. e.Kr. /märtsist kuni oktoobrini/.

Farssali lahing.

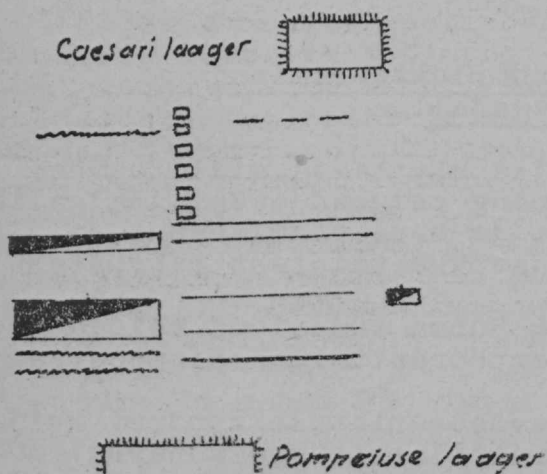
28.nov. samal 49.aastal Caesar asus tegevusse Balkanitel organiseeritud Pompejus'e jõudude vastu. Selles heitluses erilist tähtsust omab Farssali lahing oma taktikalise kombinatsiooniga.

Suure riskeerimisega viis Caesar Brindizi'st 11 leegioni oma 28-leegionilisest sõjaväest üle Aadria mere, kus valitses Pompejus'e laevastik, Balkanitele. Pompejus oli end kindlustanud Dirahhium'i juures mere kaldal, kus tal "seljatagune" baseerus juurdeveole merelt.

Caesar oli jõuetu kindlustatud linna vallutamiseks ja seepärast püüdis avatella Pompejus't välilahingule. Selle eesmärgiga ta saatis 3,5 leegioni Thessaliasse Pompejus'e abivägede edasiliikumise takistamiseks ja ise asus 7,5 leegioniga Pompejus'e armee piiramisele, olles seejuures võimalikus dessandiohus oma vastase poolt.

Pompejus'e kontrataagi puhul kandis ta küll osalise kaotuse ja taandus Thessalia suunas. Pompejus'e kaaslased olid edust vaimustatud ja nõudsid aktiivse tegevuse jätkamist. Caesar'i jälitamisega Pompejus kaotas kõik paremused, mis andis talle laevastik Dirahhium'is, kuid siiski ta otsustas anda lahingu Farssali juures, mida Caesar nii väga igatses.

Pompejus'el oli peaaegu 1,5-kordne ülekaal: 40.000 jalaväelast ja 3000 ratsameest Caesar'i 30.000 jalaväelase ja 2000 ratsamehe vastu.

Pompejus rivistas oma javäe 3-es joones, kusjuures parem tiib toetus sügava oruga jõele, kus vastane oma tegevust ei saanud arendada. Kogu ratsaväe ta asetaski oma vasakule tiivale, millega otsustas anda haarava löögi. Jalavägi pidi vastase löögi vastu võtma kohapeal, et anda ratsaväele võimalus sügavamaks haaramiseks.

Caesar oli teadlik oma vastase ratsaväe ülekaalus ja, nähes Pompejus'e rivistumist, asetas

oma sõjaväe võitluseks järgmiselt: rinde võttis sisse 2-s joones asetatud jalaväega; tavalise 3-da joone 6 tugevat ratsaväega koostöös treenitud kohortid asetaski astmena oma parema tiiva taha; ülejäänud 3-da joone kohordid moodustasid üldise varu; oma paremale tiivale asetaski ratsaväe.

Lahingu algades käskis Caesar oma ratsaväel vastase lööki vastu võtmata taanduda, et võimalust luua tiivalöögi andmiseks oma astmena asetatud jalaväega vastase pealetungivale ratsaväele. Nii ka sündis; kui Pompejus'e ratsavägi tormas Caesar'i ratsaväe peale, taandus see; kui pealetungiva vastase ratsaväe tiib jõudis astmena asetatud kohortide joonele, andsid need ootamatult vastasele löögi. Nende 6-e kohordi ootamatu löögi ja Caesar'i ratsaväe vasturünnakuga likvideeriti vastase ratsavägi ja haarati Pompejus'e rivistuse vasak tiib. Oma tiiva haarangut Pompejus püüdis

paralüseerida 3-dale joonele asetatud jalaväe tegevusega, kuid see hilines, sest Caesar'i haarav grupp, mis kõvenda tud üldvaruga, surus kogu vastase rivistuse segi. Pompejus'e sõjavägi kaotas avaliku lahingu ja jooksis kindlustatud laagrisse. Pompejus ise põgenes ja jättis oma sõjaväe saatuse hoolde. Energilises tagaajamises hävitati kogu tema sõjavägi.

Selles lahingus näeme juba keerukamaid lahinguformatioone, väeliikide lähemat koostööd ja üldise varu kasutamist lõpliku võidu saavutamiseks. Selle lahinguga otsustati lõplikult Rooma vabariigi saatus ja pandi alus Rooma keisririigile.

Rooma sõjaväe komplekteerimine keisrite ajal.

Pikale veninud Puunia sõjad hävitasid miilitraväe, mille asemele tuleb alaline ning palgasõjavägi. Palgalisi sai ainult vaestest kihtidest ja kuna roomlastest ei jätkunud, siis võeti ka nüüd sõjaväkke teistest rahvustest sõjamehi.

Kui vabariigi ajal ainult Rooma kodanikud võisid teenida sõjaväes, siis nüüd ümberpöörduvalt iga sõjamees sai ühtlasi ka Rooma kodanikuks.

Oli maksev ka üldine sõjaväeteenistuse sundus, kuid see seisis ainult paberil, praktiliselt aga sõjavägi värvati ja ainult juhtudel, kui "värvamine" ei andnud küllaldaselt tagajärgi, osa kodanikke mobiliseeriti sõjaväkke.

Ohvitserid jagunesid nagu vabariigi ajalgi kahte klassi. Tribuunid ja legaadid nagu ennemgi määrati aristokraatide võsudest ja tsenturioonid /nooremohvitserid/ tõusid legionäridest, kuid nüüd need võisid tõusta laagrikomandantideks, kelle peamine ülesanne oli valju korra alalhoidmine laagris.

Sisemine kord.

Keisririigi ajal tõsteti sõdurite palku esiteks 2- /Caesar/ ja hiljemini 3kordseks /Augustus/. Tsenturioonid, kes vabariigi ajal said kahekordse sõduripalga, hakkasid nüüd saama 5-kordses normis.

Laagrites mängiti igal õhtul "eha" ja peeti loendusid. Komandokeel oli hästi viimistletud ja komandod jagunesid juba ettevalmistus- ja täitekomandodeks.

Distsipliin oli vali. Õppusi peeti intensiivselt. Et aga ühte ja sedasama päevi ja nädalaid ei soovitud õpetada, siis rakendati osa sõjaväge tööle. Nii näeme Rooma legionääre ehitamas piirikindlustusi, toitlusmagasine, teid, laagreid j.n.e.

Sõjaväe varustamine.

Seljatagune oli Roomas eeskujulikult korraldatud; 70-80.000 Rooma välisõjavägi võis vabalt manövreerida pikemat aega.

Kasutades jõgesid ja neis kevadisi veetõuse, roomlased koondasid piirile /toitlusmagasinidesse/ söögi- ja muid tagavarasid suuremal määral. Germaanlaste vastu selliseks ettenihutatud baasiks oli Aliizo kindlus Lippe jõe ülemjooksul /Rheini haru/. Sõjaväge "Germaaniasse" sissetungimisel varustati sellest magasinist; kui see aga kaugele maha jäi, siis toimetati kaudsetel veeteedel varustus lähemale. Näiteks: Reini mööda saadeti varustus merele, veeti merd mööda edasi ja toimetati lõpuks kas Wezeri või Elbe jõgesid mööda sõjaväele kätte, vastavalt sellele, kuidas sõjavägi oli jõudnud edasi minna.

See varustamissüsteem andis Rooma sõjaväele suuri soodustusi sõdimises barbaritega, kes sõtta läksid ainult kaasasoleva varustusega ja olid lihtsalt sunnitud laiali minema, kui neil ei olnud võimalust kohapealt midagi saada.

Inseneriasjandus.

Rooma inseneriline teenistus oli samuti kõrgel järjel. Caesar Ebro jõest üleminekuks laskis kaevata mitu kanali, et jõe vett alandada ja siis jõest läbi minna / silla ehitamine oli vastase poolt takistatud/.

Sõjaväelaagrid organiseeriti lühikese aja jooksul tõsisteks kindlustusteks sõjaväe oma jõududega. Belglaste allaheitmissõjakäigul Caesar ei soovinud nende koondatud jõududega lahingusse astuda ja kindlustas end taktikaliselt

soodsas kohas. Kindlustatud laagri kaitsevallid olid kuni 12 jalga kõrged, mille peal asus veel puust pihtaed /pali-saad/; kaitsekraavid olid 18 jalga laiad ja 9-10 jalga sügavad.

Gallialaste sõjaväe blokeerimisel Alezias ehitati selle ümber pidev kindlustuste ring /kontr-vallatsioon ring/ kuni 15 km pikk ja, et kaitsta väljaspoolt appiruttavate vägede vastu, ehitati veel teine kindlustuste ring /tsirkumvallatsioon ring/ kuni 19 km pikk. Tasastele kohtadele kaevati veel 8-9 rida "hundiauke", mille põhja asetati teravad vaiad. Kõik need ehitised viidi läbi 70.000 Rooma sõjaväe poolt 5-6 nädala jooksul.

Üle Reini jõe ehitati sild 10 päeva jooksul.

Sõjatehniline varustus.

Leegionid olid varustatud "suurtükiväega". Karaballistid, mis paiskasid raskeid nooli, nõudsid oma teenimiseks 11 inimest; katapuldid nõudsid raskuste /kivide/ heitmiseks vastase ridadele samuti mitme mehe koostööd. Neid veeti hobustega. Oma väikese viskekaugusega nad välilahingutes suurt kasutamist ei leidnud, küll aga piiramistel ja oma kindluste kaitsemisel.

Voor. Et riik oma sõjaväe kõlge tarvilikkusega varustas, siis kujunes samuti kindlaks voorikorraldus. Roomlastel oli iga leegioni peale 500 vankrit /4500-5000 meest/

Sõjaväe tervisliku seisukorra järgi valvasid arstid; samuti tunneb juba Rooma sõjavägi sanítare.

Kõigest sellest paistab, et Rooma sõjavägi oli kõrgele järjele tõusnud - ta oli kujunenud täiuslikuks.

Rooma sõjaväe lagunemine.

Rooma keisrid ei omanud oma trooni alati "pärimise" teel.

Nii näit. Caesar oli kõigepealt sõjaväejuht ja haaras võimu vägivaldselt. Otsekohe pärast Caesar'i surma algas sõda kahe "troonipärija" Antonius'e ja Octavia vahel. Sellised võimuhaaramised kestsid ka hiljemini edasi.

Rooma rikkus põhjenes peamiselt sõjavõitudel ja allaheidetud maade ekspluateerimisel. Kui ekspansiivses sõja-

pidamises tuli seisak, hakkasid ilmestuma kriisid ka majanduslikus elus. Rooma lähenes uuesti naturaalmajapidamisele. Maid said ka legionäärid, kes nüüd oma suurema tõelepänu pöörasid maaharimisele. Professionaalne Rooma sõjamees vähehaaval muutub pool militsasõduriks, sõjameheks-asunikuks.

Et riigi-kassasse maksud korralikult ei laekunud, ei suudetud sõjameestele enam korralikult palka maksta, mille järeldusel olid sagedased sõjameeste mässud. Kes oli rikas, sellel oli sõjavägi ja võim.

Rööbiti sellele pahele seltsib veel teine - sõjaväe germaniseerumine. Monotoonne elu piirikindlusis ei veetlemud enam endiselt roomlasi ja nad sõjaväeteenistuse asemel hakkavad spetsialiseeruma erateenistuses. Leegionide arvu täitmiseks hakati palkama germaanlasi. Troonikandidaadid, kelle leegionides oli rohkem germaanlasi, said võimule; see asjaolu tõukas veelgi suuremale germaanlaste palkamisele. Mida rohkem barbareid-germaanlasi oli leegionis, seda lahinguvõimelisemaks teda loeti.

Germaanlased olid keisriga seotud ainult majanduslikkude huvidega /palk/; Roomariigi saatus oli neile ükskõik.

III, IV ja V aastasajal langesid Roomast Reini ja Doonau provintsid. Samuti germaanlaste juhid said võimu Gallias, Itaalias, Hispaanias ja Aafrikas, alul kui keisri asemikud, kes hiljemini haarasid võimu täielikult oma kätte.

Keisrite ajal hakkas sõjavägi lagunema. Palgasõjavägi muutus juhtide sõjaväeks - ta muutus tööriistaks nende isikute käes, kes omavahel võitlesid keisrikrooni pärast.

Palgalised germaanlased asetasid Rooma rahvusliku sõjaväe ja vallutasid lõppeks ka Rooma enese /rahvasterändamise ajal Lääne-Rooma/. IV sajandi lõpul teenis Rooma sõjaväes juba 16.000 germaanlast.

Peab tunnustama, et Rooma sõjavägi ei olnud mitte hävitatud, vaid asetatud barbarite-germaanlastega.

Kreeka ja Rooma arengut võrreldes nähme, et Kreekas evolutsioon arenes kiiresti, algas Marathoni lahinguga ja lõppes Aleksander Suure surmaga /kokku 170 aastat/.

Rooma kultuur algab 510.a. e.Kr. ja tõuseb haripunktile Kr.sündimise ajaks. Sellest ajast algab tagurpidamine ja Room hävineb 410.a. p.Kr. Rooma hävinemise põhjuseks oli peamiselt rahvasterändamine. Pikaldane lagunemine oli tingitud Rooma sisemisest struktuurist.

Rooma kadumisega kaob ka antiik-kultuur.

Rooma varemtelet tõusevad germaanlased, ühes nendega tuleb uus ajajärk sõjaväe arengus, õigem algab oma algastmelt peale, sest barbarid ei suutnud üle võtta Rooma kultuuri. /Organiseeritud sõjavägede kaudu/. Rooma sõjakunst hävines ühes Rooma riigiga, tást ei jäänud järele midagi.

III. IDARAHVASTE SÕJAKUNST.

Juba mitu tuhat aastat enne Kr. Araabia ja Aasia määratu suured maa-alad olid asustatud peamiselt rändrahvastega, kes elatasid endid peamiselt karja- ja jahipidamisest. Need rahvad olid väga sõjakad ja kuulsate juhtide eestvedamisel /Čingis-Khan, Batši j.t./ sünnitasid oma sõjakäikudega "naabritele" tõsist muret, heites neist lähemaid oma võimu alla ja kaugemaid röövides.

Nii Araabia sügavalt sisemaalt mitu tuhat aastat enne Kr. tõusis rahvas, kes vallutas Mesopotaamia ja asustas seal "sõjaka" riigi. XIII aastasajal mongoollased tungisid sügavale Euroopasse, vallutasid Venemaa ja laastasid viimasest lääne pool seisvaid riike. Nende rändrahvaste organiseerimisel mängis tähtsat osa usk, mis ühendas linnakaupmehe ja kõrbes rändava beduiini "jumala vitsaks" osavate juhtide käes, kes oskasid ränduri-karjakasvatajale looduse poolt antud omadused kokkukõlastada kõigi sellega, mis suutis sõjaotstarbeks pakkuda tolleaegne linnakultuur.

Peatume pisut nende rahvaste juures.

Araablased.

Araabias oli omaaja kohta väga ratsionaliseeritud tööstus. Tööstussaadusi veeti suurearvulise kaupmeeskonna poolt kogu tuntud maailma mööda laiali. Kaubandusliku tegevuse arenemisega tekkis Araabias palju suuri kaubalinnu /Mekka, Mediina/. Araabia oli iseenesest väga "killustatud" maa - - suguharusid palju, mis väiksemad kui näiteks germaanlaste juures. Peale suguharude olid veel erilised "rahvaklassid", mis selle maa poliitilist ja sõjalist jõudu oleks pidanud vähendama. Suguharude vahelised lahkkelid ja "klassi-

vaen" leidsid islamis tasandamise - usk liitis ühiseks tervikuks suguharude- ja klassivahedega killustatud rahva. Rooma võim ei ulatanud araablasi kõrbes taltsutama.

Usuline alus sõjaväe korraldamisel.

Astatuhandeid e.Kr. algas Araabias islamiliikumine, mis araablaste organiseerumisel ja liitumisel väga tähtsat osa etendas. Islam ei ole üksik usk, vaid rahva organiseerimistegur poliitiliseks ja sõjaliselt tervikuks. Islamis kirik ja riik on üks, nad taotlesid ühte ja sama eesmärki - masside koondamist võitluseks.

Sõjaväedistsipliin sai usust suurt toetust, sest Allah ise oli iga sõjaväelise juhi kaitsjaks. Juhile vastuhakkamine oli võrdne vastuhakkamisega jumalale. Muhamed õpetas, et islami eest lahingus langenud saavad kergemini õndsaks ja pääsevad "seitsmendasse taevasse", mida loeti suurimaks õndsuslikuks saavutiseks patusele hingele. Koraan loeb ülimalt surmaks lahingus langemise ja ütleb, et Allah armastavat neid, kes organiseeritult võideldes toovad võidu. Ka oli koraanis öeldud, et "prohvet eelistab võitu õhtuks". Koraan on sellega pealetungi õhutamiseks.

Islam on ühtlasi kindel süsteem riigi korraldamiseks, mida näitab ka see, et idarahvaste poolt allaheidetud rahvaste majandus tervenenes kiirelt ja nende poolt allaheidetud saada ei olnud nii ohtlik, kui näiteks germaanlaste poolt, kes kõik hävitasid.

Suguharude ja klasside ühesugusus usus lõi laialdase võimaluse hulkade koondamiseks; araablaste poolt komplekteeritud sõjaväed olid palju arvukamad, kui näiteks germaanlaste üksiksuguharude sõjasalgad.

Nii 630.a. Muhamed võis mobiliseerida 30.000-lise sõjaväe. 634.a. suudetakse välja panna perslaste vastu 18.000 ja Büzantia vastu samal ajal 24-30.000 sõjaväge. Sel ajal aga germaanlased ei suutnud kunagi üle 10.000 mehe koondada võitluseks.

Islam oli allikaks, kust ammutati vaimustust sõjaliselt ettevõteteks; selle "vaimustuse" tagajärjel olid võimalikud tuhandetesse kilomeetritesse ulatuvad sõjakäigud. Nii näeme, et usuline tõukejõud viis neid Kesk-Aasia vallutamisele ja surve avaldamisele Ida-Roomariigile; sama

usufanatism kandis neid Aafrika põhjarannikut mööda kuni Hispaaniani /sealt edasitung pandi frankide poolt seis- ma/. Hiljem /IX aastasajal/ kui valmistuse, entusiasmipu- hangud vähenesid /nad vähenesid selle tõttu, et sisemise veendumuse ja välise valitsemisvormide vahel tekkisid lahk- helid/ pannakse islamiusuliste sõjalaste retked seis- ma - Büzantias, Lõuna-Itaalias ja Sitsiilias - normanni- de ja läänes - frankide poolt, kes omakorda asuvad vastu- pealetungile.

Sõjaline jõud ja lahingu- formatsioonid.

Araablase peamise jõu moodustas ratsavägi, kelle kõr- val teotses ka jalavägi.

Araablased harrastasid taktikaliselt sügavaid format- sioone. Selle kohta võtab ka sõna koraan - "prohvet eelis- tab võitu õhtuks", eks see viipa sügavusele lahingukorra asetuses.

Samuti lahingukorra üksikosade nimetused reljeefselt kriipsutatavad sedasama alla. Nii araablase juures esimene joon kandis nime "hommikune koera haugatus", teine - "põhivane abi" ja kolmas - "õhtune hävitus". Siit võime jä- reldada ideelist jõudude jaotust sügavuti ajas ja ruumis.

Taktika. Taktikas peale sügavate formatsioonide oli väga laialdaselt tarvitusel viskerelvade kasutamine mitme- suguste kiviheite masinate näol. Eriti hästi välja arenda- tud olid ratsavibumehed, kes juba kaugelt vastast oma noo- lesajuga püüdsid üle külvata /"Koera haugatus"/.

Strateegia. Strateegias valitses püüe - hävitada vas- tane üheainsa massilise löögiga. Kui see juhtumisi ei õn- nestunud, siis tuli harilikult kriis, mille ärahoidmiseks oligi tarvitusele võetud sügav lahingukord.

Mongolid.

Kui araablased olid suured sõjakunstnikud Väike-Aasias, siis tüüpilisteks Aasia sõjakunsti esindajaks Aasia mand- ril olid mongolid, kes rändrahvana Aasia rohtlaantes karjatasid karju.

Rändurid, looduslikud ratsutajad, kes oma juhte kart-

sid ja ühtlasi austasid, neist võrsus omal ajal võitmatu rahvamass kuulsa väepääliku Čingis-Khani juhtimisel.

Komplekteerimine.

Čingis-Khan oma sõjaväge komplekteeris kümnendiksüsteemi alusel /iga kümne isiku kohta 1 sõjaväkke/.

Eriti suurt rõhku pandi juhtkonna valikule. Et juhtide autoriteeti tõsta, makseti juba jaojuhile /kümnikule/ 10 korda kõrgemat palka kui reasõdurile. Sõjavägi koosnes peamiselt ratsaväest, mis jagunes kergeks- ja raskeratsaväeks. Kergeratsavägi nimetati kasakateks. Oli ka jalaväge, mis peamiselt tekkis Euroopas linnade piiramise vajadusest. Jalaväe edasilikumiseks sageli kasutati hobuseid /ratsa-/. Relvadeks kergeratsaväel oli vibu ja mõõk, raske-oda. Distsipliin härmiselt vali; Rooma detsimeerimise asemel sageli oli tarvitusel absoluutne vastuhakkanud osa hävitamine.

Valve- ja luureteenistus eeskujulikult korraldatud. Luure mõnikord liikus üle 100 km sõjaväe peajõudude ees, samuti kohalpüsimisel /hobuste söötmine/ saadeti valveosad sadandete km kaugusele ja lähemas ümbruskonnas nii öösel kui päeval liikusid vahetujulgestuspatrullid.

Tehniliselt oli sõjavägi selleaja mõiste järgi hästi varustatud. Vene krooniker /letopisets/ Černigovi vallutamise kohta kirjutab, et mongolid olla seal tarvitanud katapulte, mis mitmesaja sammu kauguselt linna heitnud 10-puudalisi kive.

Sarnaseid masinaid Euroopas konstrueeritakse alles XVI s.

Paljud hästi kindlustatud linnad Kesk-Aasias, mis selleaja mõiste kohaselt olid vallutatavad ainult blokaadi abil, vallutati mongoollaste poolt 5 päeva jooksul ja "tormiga".

Taktika. Mongolite taktika üldjoontes oli sarnane araablaste taktikaga, s.o. viskerelvade rohke tarvitamine ja lahingukorra järgustus sügavuti. Čingis-Khani nõue 9-joonelisest järgustusest ei olnud kaugel praktilisest tõelikkusest. Lahinguväljal püüti vastast ümber haarata /piirata/, et suuremat efekti saavutada.

Kui klassikaliste rahvaste juures naarang teostati lahinguväljal vahetu lahinguga, siis Čingis-Khan

suunas oma haaravad osad väljaspool lahinguvälja vastase tiibadele ja seljatagusele /kontsentriiline liikumine/. See võtte taotles ka sõjakavalust - haaravad grupid laotasid ühtlasi laiali kuulujutte sõjaväe suurusest. Mongoollaste üksused, olles laiali paisatud, jätsid kahtlematult masendava mulje oma vastase peale /"Kogu maa pealetungivaid mongoolasi tõi"/. Lahing mõnikord kestis 2-3 päeva. /Roomas kestis lahing kõige kauem ühe päeva, Kreekas - mõned tunnid/. Lahinguvälitus oli mõjutatud viskerelvade /vibude/ harrastusest - püüti vibumeeste nooltega vastast ennem nõrgendada ja tema moraali kõigutada.

Strateegia. "Sõda peab toitma sõja" oli strateegiliseks tündamendiks sõjakäikudel. Mongoollased pidasid sõda peamiselt ajal, kus võis leida ülalpidamist inimestele ja hobustele. Neil ei olnud võimalik kodunt täiendusi saada, sest sõjakäigud olid väga suurte kauguste peale ette võetud. Tolleaja hipomobiilvoor teede puudusel ei suutnud kaugetki sõjaväe nõudeid rahuldada.

Sõjakäikude ettevalmistusele pani Čingis-Khan väga suurt rõhku, nii näiteks sõjakäigu ettevalmistus Hiina vastu vältab 8 aastat. Selle aja jooksul Hiina piirile koondati suured toidumoonatagavarad ja viljaseeme, mida võidetud maal põldude seemendamiseks kasutati. Samuti koondati sinna üle 40.000 hobuse.

"Kuldse Ordu" vastu ettevõetud sõjakäik valmistatakse ette 7 aasta jooksul. Orduväe eelpostid tõrjutakse tagasi ja hävitatakse, sellega kindlustatakse oma baasi julgeolek ja siis alles minnakse üle 2500-km pikkusele sõjaretkele ordu vastu Samaarasse ja hävitatakse see.

Selle sõjakäigu juures on tähelepanuvääriv veel poliitiline ettevalmistus. Nimelt Čingis-Khan oma agentide kaudu kihutab ordule alluvaid provintse vastuhakkamisele, mis häid tulemusi andis.

Mongoollased olid väga sõjakas rahvas /"sõid ja jõid hobustel"/. Čingis-Khani juhatusel vallutasid nad Hiina ja Turkestani, tema pojapoeg Batši vallutas Vene, laastas Poolas, Sileesias, Moraavias ja Ungaris. Ei tea kuidas asjad oleksid kujunenud Euroopas, kui teda ei oleks kutsunud Volga taha teiste Čingis-Khani järglaste omavahelisi tülisid likvideerima.

IV. UUTE RAHVASTE SÕJAKUNST ALATES

VI a.a. PÄRAST KR.

Germaanlased.

Vanas klassikalises ilmas jõudis sõjakunst täiusele Rooma keisrite valitsemise algul. Rooma sõjavägi vallutas Kreeka sõjaväe ja viimane kadus kui iseseisev sõjavägi. Kuni keisriteni oli Rooma sõjavägi rahvuslike huvide teenistuses, siit edasi - keisrite /ka väejuhtide/ tööriist. Algas Rooma langemine ja mõne aja pärast ka lõplik kadu. Rooma kultuuri kadu oli ka antiikkultuuri kadu ja Rooma sõjaväe kadumisega kadus ka antiik sõjapidamise viis.

Rooma ilmariigi suitsevõitluse varemil tekkisid uued rahvad, uued huvid; tekkisid uued riigid ja uued sõjaväed. Algas uus sõjaväe areng tema algastmest peale.

Enne kui asuda selle uue elu, uue sõjaväe vaatlemisele, tuleb lühidalt selgitada neid põhjusi, mis tingisid seda uut elu.

Nendeks põhjusteks olid:

1/ Rooma sõjamees oli asendatud barbaaride-germaanlastega.

2/ Rooma riiklikud huvid langesid.

Germaanitõugu rahvad elasid Roomast põhja pool. Rooma keisrid Caesar ja Augustus püüdsid neid alla heita, kuid see ebaõnnestus. Rooma leegionid hävitati üksteise järele. Nii on teada, et germaanlaste juht Arminius hävitas kolmepäevases lahingus /Teutoburgi/ kolm Rooma leegioni. Rooma võttis oma teenistusse germaanlasi, kes omandasid Rooma kultuuri ja sõjapidamise viisid. Neist Rooma palgalistest võrsusid tulevased germaanlaste väejuhid. IX aastajasal pärast Kr. astusid germaanlased iseseisvalt roomlaste vastu välja.

Germaanlaste ühiskondlik korraldus.

Germaanlaste tugevus ei seisnud üksi nende osavuses ja julguses, vaid ka vastupidavuses. Nad olid tugevad ühteliituvuse mõttes. Pere oli seltskonna või ühisele põhjaks. Suguluses olevad pered olid suguharuks kokku liitunud, sest sugulus oli algupärane ühendusside, mille alusele põhjenes ka riik. Roomlastega kokkupuutumisel olid germaanlased sellest seisukorrast juba kaugemale edenenud, siis olid neil juba "rahvad" /Folk, Fylken/ olemas. Need olid sadakondadesse /hundare/ jaotatud. See ühendus oli võrdlemisi lõtv ja nõrk; sageli mõned sadakonnad lahkusid oma "rahvast" ja liitusid teiste külge.

Valitsemiskord oli täiesti rahva, s.o. vabade meeste üheväärtilisele õigusele rajatud. Igas sadakonnas kogusid täisealised määratud ajal ühisele koosolekule üldiste asjade õiendamiseks kokku. Neil koosolekutel jagati ühine põllumaa üksikute perekondade vahel ära, otsustati riuasjad ja mõisteti süüdlastele nuhtlused /sama, mis meie esiisadel/. Koosolekud peeti lagedal väljal, valitud esi-mehe juhendamisel.

Samuti tulid ka terve "rahva" vabad mehed määratud pühadel, noore või täiskuu ajal nõupidamisele kokku. Istuti lagedal väljal suurte kivide otsas, mis poolringina ehk looga moodi olid asetatud. Siin vaadati sõjariistad järele, sest kõik täisealised mehed olid ühtlasi ka sõjamehed; siin tunnustati ka noormees sõjariistadekandjaks, mille läbi ta rahva liikmeks sai. Siin otsustati sõja- ja rahuküsimused, valiti peamehed või vanemad ning seletati omavahelisi suuremaid tüliasi.

Mitmetel "rahvaste" oli peameheks kuningas, keda alati ühest ja samast sugukonnast valiti. Teised rahvad valisid mõnest tähtsast sugukonnast omale ainult hertsogi /Herzog - alguslikus tähenduses väejuhataja/. Aegsasti ilmus germaanlaste juures seisuste vahe, sest vabade meeste hulgas olid mõned sugukonnas kas oma rikkuse, esivanemate sõjategude või mõne muu põhjuse tõttu teistest kõrgemale tõusnud. Neile avaldatud lugupidamine oli enim kombelist laadi ja esines üksi üldises arvamises, kuna oma õiguste poolest olid ikkagi kõik mehed üheväärsed. Mõne niisuguse tähtsa, oma vapruste poolest tuntud mehe ümber kogunes tihti suur hulk "oma käepeal" sõjakäigule. Nisus-

gune sõjasalk, mida ühissalgaks /comitatos/ nimetati, oli oma tegevuse poolest riigist ja rahvast koguni lahus. Salga vapper päalik oli ühendavaks sideks, mis "sõjategelasi" koos hoidis, tema eest olid kõik valmis kas või elu jätma. Ajaloost teame, et palju sarnaseid "salku" palgati Rooma sõjaväkke.

Maa üldine laad ja loodus oli Germaanias hoopis teistsugune kui Roomariigi vanades maades. Linnu ei olnud siin hoopis olemaski. Puudusid samuti laiad põllud ja karjamaad.

Suurema osa maad katsid põlised metsad, kus ainult mõningad maaharimiseks raiutud raiesmikud silma paistsid. Enamasti asusid pered üksikutes taludes, aga tihti leiti ka külasid, kuhu mitmed pered lähestikku olid elama asunud. Elumajad ja muud ehitised olid kas savist või puust valmistatud ja üldiselt õige kehvalt ja puudulikult ehitatud. Kava aega oli jahikäik ja karjapidamine neile peamiseks elukutseks, mille tõttu sageli oldi sunnitud ühest kohast teise kolima. Aga pea hakkas ka maaharimine maad võtma, esialgu kütise ja sõõru ehk raiesmaa põletamise näol, aga vähehaaval ka juba "päris" põlluharimise kujul. Nagu eelpool nimetatud, oli maaomandus ühine ja haritud maa jagati iga aasta üksikute perekondade vahel ära. Alles hiljem sai iga vaba mees oma osa maad pärisomanduseks.

Vaba germaanlane pidas häbiks kehalise töö tegemise, tema arvamise järele ei olnud "vabamehe vääriline higiga omale varandust nõutada, vaid verega". Sellepärast ka näeme koduseid töid tegemas ainult naised ja orje. Peremees ise aga käis, kui sõjavaheaeg oli, jahil või veetis vaba aja karunaha peal pikutades ja meeletutes joomingutes. Germaanlastel tähtsamaks lõbustuseks oli viskemäng /würflimäng/, mille mängimisel meeste kiring vahel nii suureks läks, et nad kõik oma varanduse ära mängisid, tihti ka naise ja lapsed ning viimati veel iseene, kusjuures kaotaja võitja orjaks sai. Sellel muidu nii eluvõimsal, priskel ja vabal rahval oli siis kaks kurja vaenlast, mis ta jõudu nõrgendas - joomine ja viskemäng.

Ajaloo vältel on germaanlasist aga kujunenud väga elujõuline rahvas.

Mis puutub germaanlaste sõjapidamisse, siis nad ei suutnud koondada kunagi üle 10.000 mehe võitluseks, sest kodust kaasatoodud varustus ei lubanud seda. Metallituntid germaanlaste juures vähe, seda saadi peamiselt roomlastelt. Relvad olid kehvad, sest rahvas oli vaene.

Relvastus ja taktika.

Germaanlaste relvastus kannatas metallide puuduse all. Pealetungirelvaks oli neil pikk oda, ainult vähestel oli ka mõõgad ja lühikesed viskeodad. Kaitsevarustusena oli suur kilp ja peas karva- või nahkmüts. Roomlased teadsid tõendada, et germaanlaste tagumistes ridades oli inimesi, kes olid varustatud ainult lihtsate puunuiadega.

Germaanlaste sõjavägi koosnes jala- ja ratsaväest. Jala- ja ratsavägi teetsid alati koos. Caesar'i ütluse järgi oli see koostöö hea. Kellel oli hobune, läks sõtta hobusega, kellel ei olnud, läks jala. Harilikult olid vanemad mehed ratsa ja nooremad jala.

Germaanlaste rivistus ei sarnanenud ei Kreeka ega Rooma omaga, vaid neil oli omapärane rivistus - sügavad kolonnid. Niisugune rivistus oli tingitud maastikust /metsad, sood j.n.e./ ja väljaõppe puudusest. Kolonnide ees teetsid juhid ehk vanemad /Gunno/. Mitu kolonni kõrvuti moodustasid lahingukorra.

Germaanlased armastasid teetseda metsades ja mägedes. See oli enam-vähem relvastatud rahvas, kes võitles nii nagu ta oli varustatud looduse poolt, olles suureks hädaohuks lagunevale Rooma riigile.

Germaanlased, kui Roomariik hävines, mis oli neile "tammiks", saavad vabaduse ja suguharude kiire kasvamise tagajärjel ja osalt ka teiste rahvaste mõjutusel valguvad laiali ja asustavad:

- Saksid - Elbe, Meezeri piirkonna;
- Wandalid - Ida-Preisimaa lääneosa;
- Allemannid - Reini ja Doonau ülemjooksu;
- Gootid - Doonau alamjooksu /Allemannidest lõuna pool j.n.e./.

Rahvasterändamine.

Tegurid, mis IV ja V aastasajal välja kutsusid rahvasterändamise, olid järgmised:

- 1/ Soome-Ugri rahvaste ilmumine Baltimere kallastele;
- 2/ Hunnide ilmumine Euroopasse.

Soome-Ugri rahvad surusid peale slaavlastele, viimased wandalitele, kes selle tõuke mõjul liikusid läbi Belgia,

Prantsusmaa, ja Hispaania Aafrikasse, ja sealt Euroopasse tagasi tulles asutasid omale riigi endise Kartaago varemeil, vallutades osa Lääne-Roomat. Oma "rännakul" wandalid saatsid korda palju toorusi ja hirmutegusid. Nende tooruse ja metsiku oleku järgi on üldse kõik toorest ja hirmsat "wandalismi" nimega hakatud nimetama.

Hunnid Attila juhatusel surusid peale gootlastele ja liikusid ise läbi Ungari madaliku kuni Champagne'i rajoonini, kus nende edasitung 450.a. Rooma sõjapääliku Aetiuse poolt antud lahingus Katalaunumi /nüüdne Troyes/ väljal seisma pandi. See võitlus oli esimeseks suuremaks võitluseks "lääne" ja "ida" vahel, kus ajaloolaste kirjutustel "vereoja oma vooluga surnukehi alla viis". Võitlusväljale jäi lamama 160.000 surnukeha.

Hunnidest pole järele jäänud mingisuguseid mälestisi, samuti pole teada kuhu nemad ise jäid. Arvatakse, et olla bulgaarlastega kokku sulanud.

Ungarlased jõudsid IX aastasajal Ungari madalikule, liikudes läbi Lõuna-Venemaa. Ungarlaste sõjavägi koosnes peamiselt ratsaväest ja oli varustatud mõõkade, odade ja vibudega. Rinnakaitse oli neil vildist, mõnedel ka metallist. Kilbi omasid nad XI a- eurooplasilt. Peale ülalnimetatud relvade oli neil veel tarvitusel nui, seda tarvitati peamiselt edu puhul - rüütlite raudrüü hävitamiseks.

Ungarlased algasid lahingut vibude heitmiseiga vastase ridadesse ja lõpetasid tavaliselt lahingu osade võitlusega ratsarünnakutes.

V. KESKAEG.

Sõjakunst Lääne-Euroopas.

Frankid.

Rooma langes rahvaste liikumise /rändamise/ tagajärjel. Rooma võitjatest silmapaistvamad olid frankid. Nad, vallutades Gallia, ühinesid sealse rahvaga, omandasid Rooma kultuuri, võtsid vastu katoliku usu ja moodustasid endast kõrgema /valitseva/ kihi. Alul oli neil maksev sugukonna kord. Iga sugukond /umbes 100 perekonda/ asus eri külas ja neid

valitses külavanem gunno, kes oli nende juhiks ka sõja ajal. Võõraste pealetung sundis franke sisse seadma kindlat riiklikku korda. IX sajandil näeme tõusvat suurt frankide riiki. Karl Suur laskis end Rooma keisriks kroonida. Tema ajal kujunes lõplikult välja see süsteem, mida tunneme ajaloos "lääni" nime all. Riik oli jaotatud krahvkondadeks, mille üle valitsesid krahvid oma abilistega.

/Lään - maa kasutamiseks andmine, mille eest selle omanik oli kohustatud panema välja teatud arvu sõjaväge/.

Krahvide ülesandeks oli: 1/ korra alalhoidmine, 2/ teede korrashoidmine ja liikumise kaitse korraldamine, 3/ maksude sissenõudmine. Nende ülesannete täitmine nõudis relativastatud jõudu, mida keisril anda ei olnud. Sellepärast tuli krahvidel seda ise muretseda. Nad kogusid selleks ustavaid mehi. Et krahvidel ei olnud võimalik neile palka maksta naturaalmajapidamise juures, siis andsid nad sõjameestele valitseda maatükid. Nii kujunesid vasallid, kes maa eest pidid oma isandat teenima. Kaob üldine sõjaväeteenistus.

Krahv asus harilikult oma suures mõisas, kus temal hulk igasuguseid ametimehi oli nagu kuningalgi. Tema all seisis "truud mehed", kes oma isanda külge "sõnakuulmise vandega" olid seotud. Asjaolu oli siin hoopis teine kui Rooma riigis, kus kõik riigialamad riigivõimu alla olid heidetud. Rooma riigiametnikud olid ainult riigi teenrid ja valitsusest täiesti ärarippuvad, kuna aga Germaania riikides köitvaks sideks olid isiklikud vahekorrad ning see side pidas ka riigi koos. Kuningale alluvad - krahvid, krahvidele alluvad - senjöörid /mõisnikud/, nendele alluvad omakorda vähemad senjöörid j.n.e. kuni talupoegadeni.

Sõjaajad läksid pikemaks, pikenes ka riigi piir.

Riik ei suutnud toita sõjaväge, vaid seda pidid tegeva krahvid. Nii läks võim keisrite käest temale alluvate krahvide kätte. Keskvõim ei suutnud neile midagi teha, sest keisril puudus selleks reaalne jõud.

Kui keisrid said aru, et võim ja sõjavägi on läinud alluvate kätte, hakati moodustama keskvõimu toetamiseks alalist sõjaväge. Need katsed ei andnud häid tagajärgi, sest tugevat keskvõimu ei soovinud krahvid ja töötasid keskvõimule vahetult alluva sõjaväe moodustamise vastu.

Alul olid krahvid kohustatud sõjaväge välja panema kuningas käsul kolme kuu jooksul. Riigil puudus toit, mida anda sõjaväele, sellepärast oli igauks kohustatud kaasa

võtma kolme kuu tootumoonna. Tekkisid suured voorid.

Sõjariistad ja hobused olid ka väga kallid, sest metalli /rasked raudriided/ tarvitati palju. Ühe rüütli relvad ühes hobusega hinnati 45 lehma väärtusega. Niisugust relvastust võisid muretseda ainult krahvid ja nende vasallid.

Läänisüsteemi tagajärjel kujunes Lääne-Euroopas XII sajandil lõpulikult välja rüütlikeisus, mille moodustasid kõik suurmaomanikud vägevast senjöörist kuni tähtsuseta rüütlini. Kuna XII sajandini ei olnud rüütliamet pärandatav - iga rüütel võis mõõga lõõgiga ülendada hariliku sõjamehe rüütliks. Rüütel kandis raudsärki, metallist kilpi, kiivrit, sõjariistaks tarvitas pikka oda ja kaheteraga mõõka. Raudriie oli niivõrt raske, et rüütel ei suutnud jalgsi võtta osa lahingust /varustus ja raudriie kaalus kuni 80 kg/. Selle tagajärjel kujunes täieliselt välja ainult üks relvaliik - raskeratsavägi. Sõjameesteks olid ainult rüütliid. Rüütel oma raskete raudriietega vajas isegi lahingus teiste kaasabi. Kui ta maha kukkus, siis ei suutnud omal jõul enam üles tõusta. Et aga rüütliid aumehed olid, siis kujunes traditsiooniks "maaslama jat ei lööda". Rüütliid saatsid sõjariistade kandja, jala-, ratsavibumees ja odamees. Nende saatjatega moodustas ta lõõgigrupi /= oda/, milles esines harilikult 5-7 meest, kes hakkasid osa võtma hiljem ka sõjategevusest /kolmnurk/.

Keskajal puudus niisugune distsipliin, nagu oli roomlastel. Rüütliid täitsid käske nii, kuidas keegi soovis, sest puudus tugev keskvoim. Karistused piirdusid suuremalt osalt maa äravõtmisega, mida teostada oli raske, sest senjöörid ja vasallid ühinesid tihti keskvoimu vastu enda huvide kaitseks. Distsipliin lahingus põhjenes peamiselt isiklikul autundel ja auahnusel. Tähelepanu äratamiseks otsis igaüks lahingus kahevõitlust. Kindlam distsipliin oli rüütliite ordudes, kus see põhjenes usule.

Taktika. Tolleaegne taktika kujunes välja joontaktikaks. Lahing koosnes terveist reast kahevõitlustest. Harilikult tungiti peale harvendatud ridadega, sest rüütel ei tohtinud olla kilbiks rüütliile. Vibumehi hakati kasutama XII sajandil. Need said tihti kannatada oma ratsaväe poolt, kes neist läbi tormas rünnakule. Varude kasutamist ei tuntud. Rüütliid rivistati lahinguks oma juhataja korraldustele vastavalt.

Rüütliite lahingu harrastatavam kuju oli "la kere", mis seisis selles, et rüütel sõitis läbi vastase lahingurivis-

tuse ja tagasi "andes" selle sõidu ajal mitu "kahevõitlust".

Rüütelite kaasas olevad vibumehed lahingu alguses läksid lahingurivi ette ja "saatsid" läheda maa pealt nooled vastase rivi pihta, - see tehtud, taandusid kiirelt oma rüütelite taha. Nooltel suurt mõju "soomustatud" rüütelite peale ei olnud.

Rüütelite aegsed lahingud olid võrdlemisi väikeste kaotustega /võeti rohkem vange, sest nende eest sai kõrget lunastuseraha/, aga tihti suurte tagajärgedega.

Nii näiteks Bouwine lahingus 27. juulil 1214. a., kus prantsuse kuningas Philip-August, keda toetasid linnad /linnad olid sõjavägi/ ja vaimulik seisus, pidas sõda inglise kuninga Johan Ilmamaata vastu temale kuuluvate suurte asumaade pärast Prantsusmaal. Lahing lõppes Johan Ilmamaata kaotusega, kus juures sai surma prantslasi 3 rüütlit ja Johan Ilmamaata poolt sõdivas sõjaväes 70 meest.

Philip-August käskis jälitada taanduvat vastast 1 km. Selles lahingus näeme väga väikesi kaotusi, kuid suuri poliitilisi tulemusi, nimelt Johan Ilmamaata kaotas kõik oma Prantsusmaal olevad asumad /sellest nimi - Ilmamaata/.

Sarnaseid lahinguid oli palju, neid võiks rohkem rüütelite turniirideks lugeda kui lahinguiks.

Nagu ülaltoodust näha, ei seisnud tolelaegsete uute rahvaste sõjakunst kuigi kõrgel. Edenesid relvad, varustus, isiklik julgus ja oskus teetseda relvaga kahevõitlustel.

Strateegia. Ka strateegia alal ei olnud lugu parem. Keskaja väejuht oli peamiselt suur politik. Strateegial ja taktikal oli kõrvaline tähtsus. Tihti hiilgav lahing ei andnud mingisugust tagajärge, sest ei osatud arendada saavutatud edu. Ristisõdade ajal ei olnud mingisugust strateegilist plaani, välja arvatud ehk kolmas sõda, mida korraldati juba kolme riigi keskvoimu poolt /Friedrich Barbarossa, Richard Lõvisüda /inglise/ ja Philip-August /prantsuse/.

Ristisõdade tagajärjed:

- 1/ Türklaste pealetung sai hoitud tagasi.
- 2/ Sai hoogu kauplemine.
- 3/ Tutvuneti hommikumaa haridusega.
- 4/ Suurenes linnade tähtsus.
- 5/ Algas üldine majanduslik tõus ja selle tagajärjel levines ka haridus.

Linnade tähtsus sõjaväe arengus.
Jalaväe ellukutsumine.

XI aastasajal feodaalse korra kõrvale tõuseb uus jõud - linnad. Linnad oma kaitseks rändrüütlite rüüsteretkete vastu palkavad ametisse sõjamehi - jalaväge. Erilise arengu linnad said Põhja-Itaalias /näiteks Milaano/.

Saksamaal linnad sõlmisid oma lähemas ümbruses asuvate feodaalidega lepinguid vastastikuseks abistamiseks /Köln ja krahv Adolf von Berg - 1263.a./. Prantsusmaal linnade miilits korraldati keskajakuulde poolt, kes lootis sellest omale tuge feodaalide vastu.

Peale linnade miilitsaväe hakati üldiselt jälle korraldama jalaväge. Paljud rüütlid olid kestvates sõdades vae seks jäänud ja et neil kuhugi minna ei olnud, siis jäid teenistusse jalameestena.

Esimesi samme liinijalaväe korraldamiseks astub Inglismaa, kus "raske" raudrüütel täiesti saamatu on liiri ja šoti metsasel maastikul kohalikkude partisaanide vastu võitlemises. Siin kujunes vibumeeste jalavägi.

Šveitslased.

Jalavägi kujunes lõpulikult välja šveitslaste juures. Šveitsi mägine ja metsane maastik soodustas seal teistsuguse korra arenemist, kui see oli mujal Lääne-Euroopas. Šveitslased olid vaba rahvas. Krahv maapind ei võimaldanud põllumajanduse arenemist suuremal määral ja sellepärast oli neil peamiseks sissetuleku allikaks karjakasvatamine, jahipidamine ja teenistus palgalistena võõrastes sõjavägedes. Tihti võtsid nad ette ka röövkäike. Šveitslased olid tublid jahimehed, siit ka hea element sõjaväele. Nende sõjalisi kogemusi suurendas tunduvalt ka teenistus võõrastes vägedes, sest niisugustest meestest sai Šveits korralikult väljaõpetatud miilitsionäre. Relvadeks oli neil peamiselt: 1/ kirves, 2/ nui, 3/ oda ja 4/ amb. Šveitslaste lahingukord - sügavad kolonnid. Šveitslaste kui sõjameeste kuulsus tõusis iseäranis suureks peale Morgarteni lahingut /13.nov.1315.a./, kus ootamata rünnakuga Morgarteni mäelt hävitasid rüütlite 2000-de mehelise sõjaväe. Samasuguse hiilgava võidu said šveitslased Murteni juures /1476.a./,

kus 28.000 mehega purustasid 20.000-mehelise Burgundia armeed.

Taktikalistesse üksustesse koondatud, kuid nõrgalt väljaõpetatud sõjamehed olid tugevamad põhjalikult sõjaliselt väljaõpetatud rüütlitest, kes teotsesid üksikute lahingugruppidena. Sellest ajast peale võtab hoogu Lääne-Euroopas lahingüksustesse koondatud jalaväe osade organiseerimine, rüütlid sõjavägi hakkab kaotama oma tähtsuse.

Tolleaegne relvastus ja kaitsevarustus ei ole palju muutunud vana ilma omast. Kaitsevarustus on läinud tugevaks. Naha asemele on asunud raud.

Relvad endised - mõõk ja oda; juurde on tulnud ainult pika varrega kirves ja nui, millede tarvitusele võtmine on tingitud rüütlike raudriidest. Kilp on kujunenud ümarguseks ja väikeseks. Jalaväes on püsinud edasi vibu. Ta on ainult vähe arenenud - pandi laad külge ja kujunes arballitt. Viskeriistad ja katapuldid samad, mis antiikajal ja juurde tulnud suurtükivägi. Nii siis kuni XV sajandini jäi kõik peaaegu endiseks. Lahinguvankri asemele on astunud raudrüütel.

XV sajandil algab renessansi - ärkamise aeg. Tekivad ühiskondlikud huvid, ühiskond. Jõuti selgusele, et riik on rahvas. Feodaalide võim koondatakse keskvalitsuse kätte.

Püssirohu leidmine tõi juurde tulirelva. Kujunes suurtükivägi, mis leidis kasutamist esmakordselt 1346.a. Kressi lahingus. Alul jääd peatuma suurte kaliibrите juures. Ka võeti tarvitusele kompass /hiinlaste ülesleidus/. Kompassil oli väga suur tähtsus edaspidise majandusliku elu arenemise suhtes - edenes meresõit, kaubandus, sellega ühenduses võttis hoogu uute maade ülesleidmine /asumaad ja Ameerika/ ja algas alaline läbikäimine rahvaste vahel. 1436.a. leiutati trükikunst. Avanes võimalus raamatute trükkimiseks ka sõjaasjanduse alal.

Palgaline sõjavägi. kondotjerid.

XV aastasajal valitsevad kihid nägid Šveitsi jalameeste suurt edu lahingutes; kujunes veene, et feodaal-sõjavägi ei suuda tema peale pandud ülesandeid täita ja sõjakirjanduse mõjutusel, kus kirjeldati Rooma sõjaväge /jalaväge/, seisid riigid sõjaväe reorganiseerimise ees.

Asumaade soetamise tagajärjel tõusis riikides sisemine rikkus ja tõusis ühtlasi tarvidus keskviimu käsutuses oleva alalise sõjaväe järele.

Sõjamehi hakati teenistusse palkama linnade eeskujul. Kõigepealt kujunes palgaline sõjavägi kaubanduslikkudes riikides, nagu Inglismaal, samuti Itaalias, kus linnad oma vahel "sisesõda" pidasid. Tekkis eriliik ettevõtjaid, kes palgatud meestega astusid valitsejate teenistusse /analoo-giline vana Rooma ajale, kus germaanlasi palgati Rooma sõ-javäkke/.

Kondotjeride poolt vormitud salgad olid väiksearvuli-sed, kuid head, nende arv tavaliselt ei ulatunud üle 6 - 10.000 mehe. Esialgne kondotjeride sõjavägi koosnes ainult ratsameestest.

Lahingud, mis löödi kondotjeride salkade ja rüütlite vahel, tõendasid esimeste tugevat üleolekut. Nii Wilani kirjutab, et palgaliste ja rüütlite kokkupõrge 1349.a. ei olnud muud kui rüütlite tagaajamine ja vangistamine.

Lääne-Euroopa riigid XVI, XVII ja XVIII aastasajal vormisid oma sõjaväge peamiselt palgalistest.

Saksamaal kuningas Maximilian, peale šveitslaste, esma-kordselt kujundas regulaarjalaväe, mis oli koondatud tak-tikalistesse üksustesse. Ta nimetas seda väge "Landsknecht' ideks".

"Landsknecht" tähendas kohtuvõimu agent'i, midagi vahe-pealset žandarmi ja kohtupriistavi vahel. Maximilian soo-vis näidata, et ta mitte sõda ei pea, vaid ainult vastu-hakkavaid linnu rahustab ja karistab ja sellepärast andis-ki oma sõjaväele väga tagasihoidliku nime - "Landsknecht".

"Landsknecht'id" algasid oma "karjeeri" alul vähese eduga, nii 1499.a. saavad nad oma õpetajate - šveitslaste - käest lüüa, kuid hiljem teotsevad väga edukalt. 1527.a. Rooma peale tungides on nad väga edukad. Paavst tunneb oma jõuetust edaspidiseks võitluseks ja palub vaherahu, mida ka nende juht Frundsberg teeb, kuid see ärritas "Lands-knecht'isi" nii, et nad tema läbi peksavad. Frundsberg lahku-b ja enne soovitab Burbon'ile, kes tema asemele as-tus, et see viiks nad Rooma peale, sest niikuinii nad lä-hevad ise Rooma vallutama - asi oleks siis veel hullem. Mõni päev hiljem vallutatasegi Room ja rüüstatakse põh-jalikult.

Palgalist sõjaväge moodustati järgmiselt: valitseja

andis sõjaväe formeerimise mõne ettevõtja kätte /polkovnik/. Viimane valis 10-18 kaptenit, volitades omakorda neid kompaniide /400 meest/ moodustamiseks.

Palka maksti sõdurile 4, kaptenile - 40 ja polkovnikule - 400 guldenit kuus. 1-ne kuupäev kuni lahinguni luges kuuks, samuti luges kuuks uus lahing. Saak läks "soomuseks", mis sõdurite vahel ära jagati.

Ohvitser palgalises sõjaväes oli ainult sõduri juhiks ja esimeseks võitlejaks lahingus, sõduri õpetamisega nad tegemist ei teinud. Ülemuste autoriteet ei olnud kõrge ja kannatas väga palju selletõttu, et nad oma üksustes "surnuid hingesid" pidasid ja nende eest maksetud said, missugune asjaolu ei jäänud teadmatuks sõduritele /kadestus/.

Palgaliste sõdurite järel liikus terve "leegion" naised, kes hoolitsesid oma meeste heaolu eest /söök, pesupesemine, haavade ravimine/.

Palgalise sõjaväe suureks puuduseks oli see, et nad teenisid parema meelega seal, kus neile rohkem makseti ja anti paremini süüa. Tihti läksid terved sõjaväe osad suurema tasu lubamise puhul vastase poole üle. Ka oli palgaline sõjavägi kujunenud ettevõtjatele tuluallikaks. Halvad tagajärjed kerkisid esile palgalise sõjaväe demobilisatsioonil puhul. Sõjaväeteenistusega harjunud mees ei kõlbanud enam orjaks ja linnades vaadati nende peale teatava kartusega. Selle tagajärjel kujunesid suured röövlibanded, kes laastasid maad. Tihti oli isegi riigivõim nende vastu võimetu. Paljud maad keelasid ära demobiliseeritud sõduritel oma piirides elamise. Prantsusmaal moodustati "leivavendade" kompani /kuni 1500 meest/.

1439.a. tegi Orleansis Jacques Ker ettepaneku moodustada parematest röövlibandest alaline sõjavägi ja nende abil hävitada halvemad. 1445.a. leidis see ettepanek Prantsusmaal täitmist. Vormiti alaline sõjavägi - 15 ordonantside kompani /9000 meest/. Igas kompanis 100 oda = 600 meest ja 400 hobust.

Oda - 6 meest, sellest 1 odamees, 3 ratsavibumeest ja 2 jalameest.

Sõjaväe heaks seati sisse maks - ordonantsi maks. Toiduained anti natuuras. Iga oda oli õigustatud saama ühes kuus 2 lammast, $\frac{1}{2}$ looma; kõrd aastas 4 siga, 2 vaati viina ja peale selle 11,5 kotti teravilja; iga hobuse peale oli määratud 4 koormat heinu ja 12 kotti kaeru. Söögi keetmiseks ja valgustuseks sai iga sõjamees 20 liiri kuus

1448.a. pandi alus prantsuse kuninga Karl VII korraldusel ka alalistele jälaväe osadele - asutati vaba kütide organisatsioon /16.000 meest/. Kütid olid jagatud 4 bandesse. Igas bandes oli 8 komp. a 500 meest. Vabad kütid formeeriti talupoegadest. 50 talu pidid andma ühe mehe, kes vabastati maksude maksmisest. Palka - 4 franki kuus /küti sõjakäigule väljaastumise puhul/.

Sel ajal tekkisid odade ja vibude kõrvale veel käsirelvad - arkebuusid. Arkebuus oli niivõrt raske tulirelv, et temast lasti hargi pealt ehk üldse toelt. Arkebuusiga oli varustatud ainult osa sõjamehi. Raudriie hakkas kaduma, sest ta ei pidanud enam vastu tulirelvale.

Suurtükiväe arenemine olenes eraettevõtjatest /suurtüki meistrid/. Alul olid tarvitusel suuremad kaliibrid - toru pikkus 5 meetrit, kaliiber 63 sm ja kuulideks kasutati 15-puudalisi kive /kindluse suurtükid/. Edaspidi tehti 48-, 32-, 16- ja 8-naelalised suurtükid. Oli ka juba esimene kuulipilduja prototüüp - mitmest rauast koosnev relv /oli kuni 50 rauda/

Ratsavägi sai oda asemel püstoli. Viirgude kaupa /6-8/ tühjendati püstolid vastase peale, siis järgnes ratsarünnak.

Francois I ajal võeti tarvitusele leegionid - 6000 meest. Leegion oli jaotatud 3 ossa. Üks osa oli varustatud tulirelvaga, teine - vibuga, kolmas - odaga. Suurenes suurtükkide laskekiirus, väiksemad suurtükid lasksid kuni 2 lasku minutis. Suurtükke oli 1000 mehe kohta 6 tükki.

Et XVII aastasajal oli 1/3 jälaväge relvastatud tulirelvadega, see näitab tehnika aeglast arengut. Tulirelvade arengu tagajärjel kadusid sügavad šveitsi karreed. Kujunes joontaktika. Viirud võitlevad järgimööda "karakole"; see seisis selles, et kui esimene viirg oma lasu oli andnud, tegi poole kaupa pöörde paremale ja vasakule ning asus kolonni taha. Kordus sama teise, kolmanda j.n.e. viiruga. Lahingus ei andnud see sageli häid tulemusi. Närvilises olukorras tühjendasid tagumised viirud oma püssid õhku, lastes ühes eelmise viiruga ja kui nende kätte tuli laskmise kord, siis ainult mõned üksikud lasksid vastase pihta. "Karakole" kaob varsti lahinguväljalt. Teda näidatakse veel paraadidel kui väljaõppe oskuse suuremat "kunsttükki". Suurtükivägi ei suuda tulistada üle peade, vaid teotseb intervallidest.

Bouvine lahingus 1214.a., mis peeti saksa ja prantsuse

rüütelite vahel, kaotasid sakslased 70 ja prantslased - 3 meest surnutena. Selles lahingus torkab silma vähene kaotuste arv, mis seletatav tulirelva puudumisega ja rüütelite hea kaitsevarustusega. Harilikult oli rüütelite lahingutes suur vangilangenute protsent.

Kressi lahingus 1346.a., mis peeti inglaste ja prantslaste vahel, kaotasid prantslased 1200 rüütli surnutena. Selles lahingus said inglaste poolt ära kasutatud vibumehed, kes oma arbalettidega saavutasid hiilgavad tagajärjed.

Ravenna lahingus 1512.a. hispaanlased ja itaallased kaotasid 7000 meest surnutena, kuna prantslaste kaotused piirdusid 3000 mehega. Prantslased, omades 50 suurtükki, viivad läbi esmakordselt suurtükitle ettevalmistuse, mis teataval määral otsustas lahingu nende kasuks. Tulirelva tarvitusele võtmisega hakkavad uuesti kaotused lahingutes tõusma.

Kokku võttes umbes tuhande ja enam aastalist ajajärku, näeme, et peale Rooma langust algab sõjaväes järsk tagasimineku kuni algastmeni.

Sõjaline areng algab jälle otsast peale, tehes läbi uue pika arenemiskäigu kuni jälle jõutakse hästi korraldatud riikliku sõjaväeni. Shalugias paistab silma püü eeskätt vallutada linnu ja kindlustusi, et saada kätte vastase tagavarasid. Kindlustuste vallutamiseks tarvitatakse kurnamisvõtteid - näljutatakse kindluse kaitsjaid, et sundida neid alla andma. Kasutatakse ka manöövrit vastase seljatagusesse.

Renessansi ajal peale püssirohu leiutamise leiti ka trükikunst, mille abil oli võimalik Rooma sõjakirjandust hulkadesse levitada ja sellega riigi ja "sõjategelaste" teadmisi tõsta.

Rooma kirjanduse levitamine oli kahtlemata üheks teguriks, mis sundis rüütelite rasket varustust ja neid endid kui relvaliiki revideerimisele võtma.

Trükikunst samuti võimaldas keskviimul juhendite tsirkulatsioonide j.n.e. abil oma mõju ja tahet kindlalt ja ühtlaselt üle terve riigi maksma panna ja kohalikkude feodaalide võimu vähendada.

Kompassi tarvitusele võtmine Euroopa riikides soodustas meresõitu ja merekaubandust. Leiti Ameerika; avastati ümber Aafrika sõit. Eriti soodus pind kaubanduslikuks arenguks oli Prantsusmaal /sel ajal hea tööstus/, ta tõu-

seb nimelt majanduslikult teistest riikidest kõrgemale, mis oma mõju ei jäta sõjaväe arengule avaldamata.

VI. ALALISTE SÕJAVÄGEDE ARENEMINE.

XV sajandi alul ei olnud märgata relvvarustuses veel erilisi edusamme. Organisatsioonilt ja väljaõppelt jäid tolleaegsed sõjaväed kaugemale maha roomlastest. Polibiuse töödest hakati uurima Rooma sõjakunsti, kust ammutati paljugi õpiseid. Kaubandusliku suurkapitali esindaja ja andekas politikamees Jacques Ker hakkas väljendama mõtteid, et riigid peaksid pidama sõjaväge ka rahuajal. Paljud riigid hakkasidki pooldama neid mõtteid. Sõdade lõppedes ei lastud laiali enam tervet sõjaväge, vaid viidi läbi ainult osaline demobilisatsioon. 1446.a. loodi Prantsusmaal ordonantside kompanid, millega pandi alus alalisele sõjaväele. Karl V hoidis alati omal käepärast tugeva sõjaväe ja oma valitsemise aja lõpul /1556.a./ omas ta juba 60.000 meest väliväge ja 80.000 meest garnisoniväge. Suurema tõuke alaliste sõjavägede arenemisele andis aga Euroopa majanduslik tõus ja kartus demobiliseeritud sõdurite omavoli vastu.

Madalmaades viis prints Moritz esmakordselt sisse riviõppuse ja pani maksma rivisammu. Selleks laskis ta tõlkida ladina ja kreeka keelest 50 käsiklust. Et alal hoida sõjaväes distsipliini, pani prints Moritz maksma korra, mille järele sõdurite palk makseti välja õigeaegselt ja täpsalt /iga 10 päeva tagant/. Kindlustamistöõde peale pani suurt rõhku ja viis läbi palju uuendusi sellel alal. Tema ajal tekkis kindlus kindluse järele. Sõjaväkke viis ta sisse kindla distsipliini, mille tagajärjel seal hakkas valitsema niisugune kord, et isegi eraisikud pakkusid sõduritele kortereid. Ka juhtide /ohvitseride/ ettevalmistamisele hakkas ta panema erilist rõhku, nõudes neilt sõdurite õpetamise oskust, matemaatika, ladina keele, tehnika ja piiramise kunsti tundmist. Nii kujunes eriline ohvitseride klass, mida varem ei tuntud. Kõik need uuendused sõjaväes viidi prints Moritz'i poolt läbi selleks, et välja astuda Hispaania ülivõimu vastu. Määrati kindlaks ka juhtide teenistusekäik - nõuti vähemalt 3 aastat teenistust ühel kohal, peale selle võis teatav juht kõrgemale kohale kandideerida.

Prantsusmaa.

Prantsusmaal sai sõjavägi omale väljakujunenud ilme Louis XIV ajal. Ta ütles: "riik - see olen mina". Välispoliitikas esines ta maadevõitjana. Valitses 54 aastat, millest ajast kulus 30 aastat sõdade pidamisele. Kestvad sagedased sõjad ei jätnud loomulikult avaldamata oma mõju ka sõjaväe arenemise peale.

Enne Louis XIV oli Prantsusmaal maksev palgaline komplekteerimise viis. Rügementidele anti raha, mille eest nad muretsesid omale sõjamehi. Kasarmute puudumisel elasid sõdurid erakorterites ja riietusid oma maitse järele, sest vormiriiet ei tuntud. Teenistusse tulid sõdurid enda relvade ja riietega, ratsaväelane ka oma hobusega. Haiguste ja haavamiste korral pidid sõdurid ravitsema end omal kulul. See oli juhtide sõjavägi - rügemendid ja kompanid loeti nende komanderide omanduseks, sest viimased võtsid teenistusse, riietasid, toitsid ja relvastasid mehi omal kulul. Suurtükivägi oli erainseneride omanduseks. Sõja korral viisid nad suurtükid positsioonile ja said selle eest tasuks 200-300 liiri patarei pealt. Tarvitamise eest makseti neile 10-20 liiri päevas iga suurtüki pealt. Meeskonna suurtükkide juurde palkasid ettevõtjad ise. Püssirohi ja mürsud anti valitsuse poolt. Voor esines samuti eraorganisatsioonina ja oli teatud ettevõtja käes, kes toimetas edasi vooris olevaid asju ja kraami oma vecabinõudega, saades selle eest riigi khest kokkulepitud normides tasu.

XVII sajandi keskel oli Prantsusmaa arenenud majanduslikult rohkem kui teised Euroopa riigid. Siin tehti esmakordselt algust sõjaväe riigistamisega /sõjaväe riigi kätte võtmisega/. Selle reformi läbiviijateks olid sõjaminister Michel Letelier /1643 - 1668.a./ ja tema poeg Francois /1668-1691.a./. Viimane on ajaloos tuntud markis Louvois nime all. Louvois viis plaanikindlalt läbi palju uuendusi sõjaväes. Louvois esimeseks reformiks oli see, et ta hakkas teostama kontrolli kohapealsetes sõjaväe osades. Kuni Louvois astumiseni sõjaministeeriumi etteotsa peeti sõjaväes suurel arvul "surnud hingi". Nende peale väljaantud raha ja varustuse võtsid ülemad omale. Kontrolli puhul, millest ette teatati, laenati surnud hingede asemele mehi naaberrügementidest, kui aga sealt ei saadud, siis võeti lihtsalt eraisikuid, anti neile sõjariistad kätte ja saadeti rivisse. Kontrollija luges üle ainult sõdurite arvu

ja muud ei midagi. Oli arv täis, oli kõik hea. Louvois astus tõsisesse võitlusse surnud hingede pidamise vastu. Selleks seadis ta ametisse intendandid-komissarid ja varustas neid erakorraliselt suure võimuga, allutades neid kohalikele armee juhtidele. Need intendandid-komissarid astusidki võitlusse surnud hingede pidamisega, teostades salajast kontrolli. Salajase kontrolli abil püüdsid nad välja selgitada väeosades olevate sõdurite tegelikku arvu. Ka oli neil õigus määrata erilist tasu neile sõduritele, kes andsid üles surnud hingi /surnud hingede ülesandjaid lubati tähtajata puhkusele ja makseti 500 liiri preemiat/. Intendandid jälgisid palgamaksmist sõdureile, valvasid toitlustamise, tervishoidlikkude j.n.e. tingimuste järgi.

Louvois teiseks reformiks oli sundusliku teenistuse sisseviimine 1688.a. enne Augsburgi liidu sõda. Sõjaajal formeeriti liisaks välivägedele veel 30 rügementi /tagavara-rügementid/. Nende rügementide jaoks pidid andma mehi provintsid. Iga küla 350-1300 elanikuga pidi andma ühe mehe. Lõpulik üleminek sundusliku teenistuskohustuse alusel komplekteeritava sõjaväe peale sündis 40 aastat hiljem.

Et sõdurite väljaõpetamine sünniks ühtlaselt kõigis väeosades, seadis Louvois ametisse jala- ja ratsaväe inspektorid, kes juhtisid õppust ja valvasid nende korraliku läbiviimise järele. Õppuste tulemustest ja vaatustel saadud muljetest esitasid inspektorid Louvois'ile aruandeid. Louvois ettekirjutuse järele tuli pidada õppusi jalaväes vähemalt üks kord nädalas, ratsaväes aga - kaks korda kuus.

Kõrgemaks üksuseks rahuajal oli rügement. Sõjaajal kutsuti ellu ka diviisid. Diviis koosnes mitmest väeliigist, ta oli ilma kindla koosseisuta ja sageli määratud eraldi teotsemiseks. Kas sõjavägi oli suur või väike, ikkagi koosnes ta 7-st diviisist. Sõjavägi rivistati üles kahes järgus: esimeses järgus kolm diviisi - tiibadel ratsaväe diviisid, keskel jalaväe diviis; teine järk rivistus niisamuti. 7-mes diviis aga esines rivi-instantsina ja juhtis /käsutas/ neid osi, kes ei kuulunud esimeste kuue diviisi koosseisu.

Louvois püüdis arendada ja täiendada ka sõjaväe voo-re. Tema ajal formeeriti juba välilaatsarette ja astuti

võitlusse naiste karjadega, kes liikusid võitlevate vägede seljataguses. Seni oli naiste hooleks toiduainete muretsemine ja toidu valmistamine sõjameestele. Ka kandsid ja korraldasid naised sõjameeste pesu ja muid tarbeasju, hoolitsesid haavatute ja haigete eest. Et eemaldada naisi, kes segasid sõdurite tegevust lahinguväljal, sõjaväe seljatagusest, keelas Louvois ära abiellumise sõduritele.

Kui sõdur muutus elukutseliseks riigikaitsjaks ja kaotas igasugused sidemed kodanlise ilmaga, tekkis tarvidus hoolitseda invaliidide ja vanade veteraanide eest, kes olid kaotanud oma töövõime. Louvois asus selle küsimuse lahendamisele kõige energiaga. Selleks ehitati Pariisis invaliidide maja. Louis XIV valitsemisaja lõpul oli koondatud sinna juba 7000 invaliidi, kellel olid omad juhid ja kellega korraldati ka õppusi.

Ka toitlusküsimuse korraldamine sai suure tõuke. Sõjaväe arvuline suurus kasvas alatasa ja sellepärast ei saadud enam elada ainult kohalikkudest tagavaradest. Et sellest üle saada, laskis Louvois asutada sõjaväe toitlusalad /garnisonid/. Võeti esmakordselt tarvitusele väililiväetehased. Prantsusmaal tekkis n.n. 5 päeva rännaku süsteem, mis seisis selles, et sõjavägi sai korralikult ja regulaarselt toidu kätte, kui tema kaugus toitlusaladest ei ületanud 5 päeva teekonda. Nii omas prantsuse sõjavägi, kellele hakati järele vedama toiduaineid, suure ülekaalu teiste ees, sest ta võis nüüd teotseda ka talvel ja sügisel, s.o. ajal, kui teised asusid talilaagritesse.

Suure hoolega hakati ehitama ka kasarmuid, millise tööga jõuti isegi nii kaugele, et Louis XIV valitsemise lõpul oli juba kõik sõjavägi kasarmutes. Et kasarmud tavaliselt asusid linnades, tõusis ka linnade tähtsus.

Suurtükkidele hakati määrama kindlaid kalibreid. 1671a asutati esimene riiklik suurtükiväe rügement, kuhu määrati sõdureid jalaväest, aga 5 aastat hiljem - 1676.a. - tekkisid juba puhtsuurtükiväelised üksused - bombardeeride kompanid. See oli ainult meeskond ilma relvadeta ja hobusteta. 1600.a. iga 1000 mehe peale tuli 6 suurtükki, see on umbes praegusaja norm.

Suurtükiväe arenemisega sai laiaulatusliku arenemise ka fortifikatsioon. Enne Louvois'd sõjaväe insenerid ei eriteadlasi ei olnud. Sõjaväe inseneride funktsioone täitsid jalaväe ohvitserid. 1677.a. asutati Louvois poolt eri-

line sõjaväe inseneride korpus. Tähtsaim sõjaväe inseneridest oli Woban. Tema ajal ehitati Prantsusmaal umbes 160 mitmesuguste kindlust, sest tolleaegne strateegia nõudis rohkearvulisi kindlusi.

Ka käsitulerelvad arenesid:

a/ 1666.a. võeti tarvitusele ühine kaliiber püsside juures. Püss oli varustatud kukega.

b/ 1670.a. võeti tarvitusele paberist hülsid, millega jäi ära püssirohu mõõtmine relva laadimisel.

c/ 1699.a. ilmus püssi otsa tšäk, kadusid ära odad ja

d/ 1718.a. võeti püssi juures tarvitusele raudvarras laadimiseks. Püssi tulekiirus tõusis 2-3 lasule minutis.

Esimesed vormiriided - punased kuued - võeti tarvitusele Inglismaal Cromwell'i poolt 1645.a. Prantsusmaal Louis XIV ajal kandis kuninga rügement /kaardivägi/ siniseid riideid ja kuninganna rügement - punaseid, teised aga - rohelisi, kuid riided olid igal sõduril tehtud isemoe järele. Louvois valitsemise lõpul oli prantsuse sõjavägi varustatud enam-vähem ühtlaste vormiriidetega. Neile, kes näitasid lahingus üles erilist vahvust, anti kingitusi ja lubati kanda erivormi. Ühine vorm prantsuse sõjaväes pandi maksma valitsuse dekreediga 1749.a.

Hobustega varustamine oli küsimus, mida prantsuse valitsus ei suutnud veel lahendada. Alul olid hobused sõdurite omanduseks, pärastpoole aga kompani- ja eskadroniülemate omanduseks. Omanikud hoidsid kokku hobuste jõudu, mille tagajärjel kannatas ratsaväe väljaõpe.

Ohvitseride korpuses, mis koosnes peamiselt aadlist, viis Louvois läbi järgmise jaotuse:

a/ Kindralid - kes ei olnud seotud otsekohe väeosade rügementide juhtimisega /suuremate üksuste juhid/;

b/ Staabi-ohvitserid - kes ei olnud seotud kompani või eskadroni juhtimisega /neist suuremate üksuste juhid/;

c/ Ober-ohvitserid - kompanite ja eskadroni juhid.

1675.a. seati sisse ka tabel ohvitseride ülendamiseks.

1682.a. asutati Prantsusmaal esimene Sõjakool.

Eeltoodust näeme, et XVII sajandi jooksul on prantsuse sõjavägi oma sisemise organisatsiooni ja seljataguse korraldamise poolest järele jõudnud Rooma sõjaväele. Samuti ka arvuliselt. 50.000 - 60.000-meheline sõjavägi ei olnud enam uudiseks. Ainult sundusliku teenistuse sisseviimise poolest ei jõutud järele Roomale. Selleks andis lõpuliku tõuke prantsuse revolutsioon.

Rootsi.

Rootsis näeme XVII sajandi alul esmakordselt rahvuslikku sõjaväge⁺. Seda võimaldas Rootsi sisemine organisatsioon ja ka see asjaolu, et seadusandlikust tööst võtsid osa ka talupojad. Viidi sisse sunduslik sõjaväeteenistus, mis küll läbi ei löönud täielikult, sest 30.a. sõja ajal võeti ka palgalisi. Sõjaväes valitses kindel distsipliin, mis põhjenes usu /peasjalikult 30.a. sõja ajal/. Tarvitusel olid ka mitmesugused välised vahendid distsipliini alalhoidmiseks, nagu läbi "lipu" laskmine, mis seis selles, et süüdlane aeti kahte viirgu rivistatud meeste vahelt läbi, kusjuures iga rivi olija oli kohustatud andma süüdlasele kepiga ühe hoobi /löögi/ selja pihta ja see pidi olema temale "karastuseks". Distsipliini alalhoidmise abinõuna tarvitati ka riviõppust. Kindel distsipliin ja kord Rootsi sõjaväes näitasid tema tunduvat üleolekut teistest sõjavägedest 30.a. sõjas.

30.a. sõja ajal oli Gustav Adolphi sõjaväest 2/3 varustatud muskettidega⁺⁺. Täielikult tulirelvadele mindi üle hiljem. Järje- ja kavakindlate riviõppustega suudeti tõsta musketi tulekiirust kuni 4 lasuni minutis. Gustav-Adolf keelas lõplikult "karakole" tarvitamise.

Jalaväe tule mõju tõstmiseks viis Gustav-Adolf sisse rohkearvulise kerge suurtükiväe, n.n. pataljonide suurtükiväe.

Ratsaväele keelati ära püstolite tarvitamine rünnakul ja nõuti teotsemist ainult palja mõõgaga. Gustav-Adolf ratsavägi ei teotsenud lahingutes kunagi suurte massidena, vaid ta jaotati ära rinde peale ja asetati siis ratsaosad jalaväe osade vahele. Niisugune ratsaväe jaotus oli tingitud sellest, et jalaväes puudusid täigid ja odad. Tähendab siin asetab ratsavägi endiseaja odamehi.

30.a. sõja kestel ja ka pärast seda valgus Rootsi sõjaväkke palju võõrast elementi, mis märksa alla kiskus tema väärtust, kuid siiski esines ta veel ka Karl XII päevil küllalt võimsana. Rootsi võis aastas anda 10.000 sõjameest.

+ / Rootsi oli tol ajal parlamentlik monarhia.

++ / Musketi laskeulatus - 600 mtr.

Preisi.

Preisi sõjaväe arenemine ja rahvuslik tõus sündis XVII sajandi lõpul ja XVIII sajandi alul. Võimu ja territooriumi suurendamise püüded andsid selleks tõukeid. 1660.a. pandi alus alalisele sõjaväele ja loodi vägiväed 4000 mehe suuruses. 1688.a. viis Friedrich I sõjaväe arvu juba 32.000 meheni ja Friedrich-Wilhelm I 1740.a. - 83.000 meheni, mis välja tegi umbes 4% rahva arvust. 1783.a. oli üle 200.000 mehe sv./80a.jooksul suurenes sõjavägi 50-kordseks/. Sel ajal oli ka juba riigi elanikkude arv 1 miljoni pealt tõusnud 5 miljoni peale ja territoorium palju suurenenud. Suure sõjaväe ülalpidamine nõudis ka suuri kulusid. Kulude katmiseks vajalised summad saavutati suure kokkuhoiuga ja raha väljapressimise teel rahva käest.

Sõjaväe komplekteerimine oli nagu mujalgi Euroopas vabatahtlikul alusel. Hakati astuma samme teenistusaja pikendamiseks. 1708.a. pandi maksma sunduslik teenistusse võtmine. Friedrich-Wilhelm I tegi sunduslikuks eluaegse teenistuse, mille tõttu ka sõdurite vanus oli väga kõrge - üle poole sõdurite vanus ulatas üle 30 a., allohv. keskmine vanus - 44 a. Vähe ei olnud Preisi sõjaväes 50- ja 60-aastaseid "taadikesi". 1708.a. väljaantud juhtnõõri järele toimisiid teenistusse võtmist kaptenid - kompaniilemad, võttes teenistusse neid, kes neile meeldisid ja kelle pärast ei tekkinud tüli. Se oli n.n. kauplemine inimestega. 1733.a. muudeti ära see teenistussevõtmise kord ja määrati kindlaks rügementide rajoonid, kus kaptenid võisid toimida meeste teenistussevõtmist. Teenistusse ei lubatud võtta: 1/ varandusega kodanikke /üle 10.000 taaleri/, 2/ mõisnikkude töölisi, 3/ vaimulikke ja nende poegi ja 4/ käsitöölisi. Ka ei võetud teenistusse talupoja kõige lühemat poega, sest sõjaväes eelistati suuri mehi. Teenistussevõtmisel peeti silmas ainult kodaniku füüsilisi omadusi, tema vaimseid omadusi aga arvesse ei võetud. Eriti hinnatud olid pikakasvulised mehed. Kõiki kohtualuseid ja kihutustõetgijaid soovitati määrata sõjaväkke. Niimoodi teenistusse võetud mehi suudeti vaos hoida ja sundida ainult äärmiselt karmi distsipliini abil. Õppused ja kaprali kepp osutusidki nendeks abinõudeks, millistega pandi maksma distsipliin sõjaväes. Iga allohvitseri kandis keppi, mida ta võis kasutada sõdurite karistamiseks oma äranägemise järele. Fried-

rich Suur kordas tihti, et sõdur peab kartma kaprali keppi rohkem kui vaenlase kuuli. Friedrich Suur pani rivisse isegi sõjavange, arvates, et kaprali kepp teeb igast füüsiliselt tervest mehest korraliku preisi sõduri. Alul juhtis Friedrich Suur oma instruksioonides tähelepanu selle peale, et sõdureid ei õpetata mitte peksmisega, vaid kannatuse ja metoodikaga, kuid hiljem soovitas ta kepi tarvitusele võtmist. Kapten kes peksis sõdureid niivõrt vigaseks, et nad ei suutnud enam täita teenistusekohuseid või kelle kompanist sõdurid peksu kartusel põgenesid, pidi asemele muretsema uued mehed oma kulul, sest koosseis pidi alati täis olema. Rügementidele määrati rajoonid, kust nad võisid hankida omale sõdureid. Kohtuliselt karistatud isikud määrati sõjaväkke. Eriti vali oli kepidistsipliin kaardiväes, mis komplekteeriti kuninga enese kulul. Kaardiväe kohta andis Friedrich Suur käsukirja, millega keelas ära kompaniülematel sõdurite peksmise juures tarvitada sõnu: "saatke ta põrgusse, kuningas võtab tema asemele uue mehe". Kaardiväe ohvitser, kes sõduri niivõrt vigaseks peksis, et viimase edasiteenimine võimatuks sai, pidi tasuma kuninga le tekitatud kahju ja peale selle mõisteti teda kuueks kuuks Magdeburgi kindlusse.

Preisi sõduri isamaalikud tunded olid karmi distsipliiniga hoopis alla surutud. Nii näiteks 1757.a. Breslau kapituleerimise juures selle komandant kauples austerlastelt garnisonile õiguse minna Preisimaale. 9/10 sellest garnisonist arvas siiski paremaks astuda Austria teenistusse ja alustada võitlust oma isamaa vastu.

Väejooks oli suur; selle ärahooldmine oli Preisi sõjaväejuhi alaliseks mureks. 1744.a. sõjakäigus Böömimaale austerlased lugesid kuni 17.000 Preisi ülejooksikut/80.000 sõjaväest/. Väejooksu kartusel oldi sageli sunnitud isegi kavatsatud operatsiooni muutma.

Preisi ohvitseride koosseis ei olnud kuigi hea, nad olid vähese haridusega ja viisakuseta. Ka Friedrich Suur ise oli halvas arvamises oma ohvitseridest.

7-aastane sõda tõstis üles kindralstaabi /üldstaabi/ küsimuse ja loomulikult tekkis ka tarvidus staabitöölise järele, s.o. vajati kindralstaabi ohvitseri. Friedrich Suur moodustas omale üldstaabi /kindralstaabi/ ja pärast 7-aastast sõda hakkas isiklikult ette valmistama selle staabi jaoks ohvitseri. Selleks valis ta välja 12 noort ja andekat ohvitseri, kellel oli teatud ettekujutus fortifikat-

sioonist ja topograafiast. Nendega peeti iga päev kaks tundi õppust kuninga lossis. Pealektoriks oli Friedrich Suur ise. Nende ohvitseridega võeti läbi taktikaliste ülesannete lahendamisi, positsioonide kindlustamisi külade kaitseks, Sileesia mägede kirjeldamisi, kirjatöid mitmesuguste sõjaliste teemade peale. XVIII sajandi lõpul koosnes Preisi kindralstaap 15 kindralstaabi ohvitserist ja 15 topografist /kokku 30/.

Taktika.

Preisi sõjaväe komplekteerimise viis ja kepi-distsipliin mõjutasid taktikat. Väejooksu kartusel ei saadetud piilkondi 200 sammu kaugemale. Luureteenistus täiesti lonkas. Puhkustel ei lubatud sõduritele külade majadesse asuda; sõjaväed jäid laagritesse ja telkidesse - igal rügemendil oli 80 telki, missuguseid veeti vooris.

Sel ajal teoreetikerite poolt oli üles võetud tule- ja löögiküsimused. Berenhorst, Forkar ja teised eelistasid löögitaktikat, nende fanatikute teocriad võttis omaks ka Friedrich Suur. Nii 1757.a. Praaha all oli Friedrich Suure poolt keelatud tulistada rünnaku eel - ja preislased võitsid lahingu ratsaväe tiivalöögi abil. Teine kord Kalini all ilma tuleta rünnak ebaõnnestus täielikult ja preislasi löödi. Peale selle Friedrich Suur võttis tarvitusele tulistamise enne rünnakut /Roszbach, Leuthen/. Tolleaja tulerelv oli väikese laskekaugusega, mõjuvuli ulatus 100 sammu peale. Tekkis rivi, milles mindi kiirel käigul tähegiõitlusele.

Jalavägi tavaliselt rivistati 2 joonde. Valitses "vildak lahingukord". Enne 7-aastast sõda Preisi sõjavägi sai erilise treeningu vildakus lahingukorras teotsemiseks. Lõpuks Friedrich Suure lahingurivistus omas astmelise kuju; pataljonid liikusid astmega 50-sammulistel distantidel oma naabritest. See rivistus võimaldas küll korra hoidmist ning kindlustas manövreerimise, kuid teiselt poolt andis vastasele võimaluse sarnases lahingukorras pealetungijat osadekaupa lüüa.

Friedrich Suure "vildak rivistus" on selle poolest tähelepanuvääriv, et ta oma löögitiival koondas kõva rüüstika oma varudest kolmanda joone näol /mõnikord ka veel 4.joon - husaaridest/.

Preisi "vildak" lahingukord leidis omale palju järeltegi- jaid. Friedrich Suure võidud loeti kõik "vildaku" lahingukorra tulemusteks. Arvatavasti Preisi sõjavägi oleks ka teises rivistuses lahinguid võitnud, sest ta suunati enamasti alati vastase tiivale /Leuthen/.

Preisi jalavägi oli kohane ainult tasasel ja lahtisel maa-alal teotsemiseks. Külade kaitsmise juures näiteks keelati sõduritel majadesse asuda. Preisi peavaenlane Austria peale liini-jalaväe omas veel kroatidest ja panduuridest haid üksikvõitlejaid-laskureid, kes Preisi koondatud rivistustes pealetungivale sõjaväele tekitasid sageli väga suuri kaotusi.

Ratsavägi Friedrich Suure sõjaväes omas tähtsa koha. Peale Mollwitz'i juures /1741.a./ ratsaväe poolt lahingu kaotust asus Friedrich selle ümberkorraldamisele. Ta vabastas üle 400 endist ratsaväehvitseri ja pani ratsaväe etteotsa uued ja andekad juhid. Friedrich nõudis oma ratsaväelt suurtes allüürides /galopp/ rünnakuid alul 700 ja hiljem 1800 sammu kauguselt. See nõue oli võimalik selle tõttu, et hobused kuulusid riigile /iga 20 talu pidid andma ühe ratsamehe/, kuna varem hobused olid kapteni omandus ja ta hoidis neid ka lahingutes. Püstolitest paugutama keelati ära.

Friedrich'i ratsarünnak oma hoo ja koondatud riviga pidi teelt pühkima kõik, mis ette juhtus. Friedrich'i aegne ratsavägi asus jalaväe tiibadel, missugune moodus püsis kuni Napoleoni ajajärguni. Friedrich'i ratsavägi oli 25% kogu sõjaväest.

Suurtükivägi.

Ka suurtükiväe arenemise ja täiendamise peale pani Friedrich Suur küllalt rõhku. 1741.a. iga 1000 täägi kohta tuli 4 toru ja juba 1760.a. - 6-7 toru /Torgau lahing/. Suurtükiväe taktikalisel kasutamisel Friedrich Suur koondas lööki andvale tiivale suurekaliibrilised patareid /Mollwitz, Zorndorf/. Sakslased olid juba sel ajal meistrid suurekaliibriliste suurtükkide kasutamises.

Strateegia.

Kui Friedrich Suur oli väljapaistev taktiker, siis peab tema kohta arvama ja ütleva, et ta strateegias oli nõrk. Suuri kaotusi kartes püüdis ta alati lahingutest hoiduda, mille tõttu kujunes ja harrastamist leidis opereerimine seljagustel operatsiooniliinidel. Baieri pärandussõjas /1788a/ vastased pooled lahinguliselt kokku ei puutunud, vaid manöövereeriti vastaspoole kommunikatsioonide peale. Kannatasid ainult kartulite väljad /sügisene aeg/, mille tõttu ajaloolased nimetatud sõjakäiku hakkasid "kartulite sõjaks" hüüdma.

Friedrich Suur oli täielik "kurnamise" strateegia pooldaja. Kui Hindenburg Mailmasõjas väitis, et "võidab see, kellel tugevamad närvid", siis kurnamise strateegias oli tähtis mõjuda vastase majanduslikkudele ressursidele nii, et ta suuremaid kahjusid kannaks kui mõjutaja ise. Järelikult kurnamise strateegia majandusliku mõjutamise abil püüdis saavutada suuri poliitilisi tulemusi. Kui paratamatus seda nõudis, iseenesest mõista tuli siis ka lahinguid anda.

Friedrich'i kurnamise strateegia pooldamisele viisid suured kaotused tema poolt antud lahingutes. Nii austerlaste ja sakslaste ühise väe löömine Soore juures 1745.a. nõudis temalt 25% kaotusi. Edu Zorndorf'i juures saavutati 50% kaotusega.

Strateegia jälitamist Friedrich ei tunne; isegi taktikaline jälitamine jäi sageli ära, sest sõjavägi vajas korraldamist ja kindla korra jalule seadmist, vastasel korral kardeti väejooksu.

Friedrich oli suur poliitiker, mida võime näha tema õpetusest oma kindralitele: "Vaja iseloomustada oma vastast kõige ebameeldivamas kujus, temale omaseks tehes igasuguseid kurje kavatsusi oma maa suhtes. Protestantlikkudes maades, nagu Saksen, vaja endid näidata luteriusu kaitsjana ja katoliiklikkudes maades tunnustada uskude sallivust. Vaja end anda põrgu ja taeva teenistusse".

Preisi sõjavägi oli kohutav relv lahinguväljal, kuid sõjaväe edaspidiseks arenguks oli vaja Prantsuse revolutsiooni, et panna sõdima natsioone ja massilisi armeesid. Kuni selle ajani olid sõjad "kabineti sõjad", kuningate omavahelised jõukatsumised oma võimu laiendamiseks. Nii näeme hulga pärandusesõdu, mis rahvamasse otseselt ega

kaudselt ei huvitanud. Prantsuse revolutsiooniga algab uus ajajärk sõjakunsti evolutsioonis.

VII. PRANTSUSE REVOLUTSIOONI

AJAJÄRK.

Prantsusmaa väline ja sisemine olukord enne revolutsiooni.

XVII sajandi lõpul oli Prantsusmaa olukord väga soodus. Temal olid siis juba kätte võidetud praegused piirid, mida kaitses suur ja hästi varustatud sõjavägi.

Louis XIV, kes enamuse oma valitsemise ajast oli sõjakäikudel /30 aastat/, vapustas tunduvalt riigi majanduslikke ressursse ja seega ühtlasi ka riigi sise- ja välispoliitilise seisukorra. Inglismaa, pärast 1688.a. reforme, kus sai uuendatud konstitutsiooniline kuningriiklik kord, oli alaliseks rivaaliks Prantsusmaale meredel ja asumaade vallutamisel.

Nende kahe maa heitlus lõppes Prantsusmaa ülemvõimu alla kuuluva Hispaania lagunemisega, kusjuures Inglismaa oma ülemvõimu alla võttis Gibraltar'i merekitsuse, mis on tänini tema käes püsinud.

Samuti teised riigid oma laiutamispüüetega sünnitasid tõsist muret Prantsusmaale.

Austria oli järjekindlalt agressiivseid eesmärke taotlemas ja laiutamise tuhinas vallutanud Belgia ja palju muid maid. 1714.a. Austria omab maid Belgias ja Põhja-Itaalias.

Samuti väike Preisi oli ernast tugevasti laiutanud ja teed rajamas Euroopa suurriikide hulka tõusmiseks. Pärast 7-aastast sõda, kus jällegi Prantsusmaa sõjavägi ühe lahingu teise järgi kaotas, oli Preisimaa juba suurriik, kes hakkas maailma politikas teiste suurriikidega kaasa rääkima.

Venemaa pärast Peeter I reforme oli järjest kõvenemas.

Poolamaa jagamise pärast Preisi, Austria ja Venemaa vahel sattus Prantsusmaa konflikti jagavate riikidega.

Prantsusmaa oli selle jagamise vastu. Vahekord Türgimaa-ga järjest teravnes. Prantsusmaale sõbralik Rootsi ja Norra oli nii sõjaliselt kui poliitiliselt areenilt oma isoleeritud seisukorra tõttu taganenud. Nii näeme, et Prantsusmaal XVIII sajandi teisel poolel pole enam sõpru - ta jääb üks.

Samuti oli Prantsusmaa sisemiselt jõudnud kriisini. Aastakümnete jooksul ei olnud tema büdžet enam stabiilne, väljaminekud olid kasvanud suuremateks kui sissetulekud. Riigikassal oli sissetulekuid kõigist 3 miljardi franki, väljaminekud aga - 12 miljardi franki. Tähendab, Prantsusmaa seisis katastroofi ees. Suurima osa rahast olid ära neelanud Louis XIV sõjad, mis kestsid üle 30 aasta. Suured summad kulutati ka hiigellosside ehitamiseks, teede korraldamiseks ja suurearvulise hoovkonna ülalpidamiseks. Prantsuse hoovkond oma hiilguselt ületas kõik senised ja ka hilisemad hoovkonnad. Kuninga ja riigi üle hakkasid võimust võtma kombeliselt langenud näitserahvad, mille tagajärjel Prantsusmaal nüüd tuli ära kanda hirmuvalitsuse kõrval ka veel kuninga sohinaiste valitsus. Markiis Pompadour tegi riigikassaga mis ta aga tahtis. Isegi sõjaväe juhte ja ministreid vahetas ta oma tujude järele. Kuhu niisugused olud riigi viisid, näitab meile Rossbach'i lahing, mis ähvardas maha matta Prantsusmaa sõjakuulsuse, ja lüüasaamised Ameerikas ja Ida-Indias, kus Prantsusmaa kaotas kõik oma mõju mere- ja asumaaderiigina. Nii välis- kui ka sisepolitikas valitsesid silmapilgu-tujud ja otstarbetu vägivald. Trükitööd olid lubatud või keelatud selle järele, kuidas kohtunikkude või ministrite arvamine nende kohta käis. Kirjanikud, keda välismaal austasid isegi kuningad oma sõprusega, viibisid Prantsusmaal alaliselt vangistamise või maalt väljasaatmise hädas. Sellepärast väljendati kirjatöodes ainult varjatud kujul seda, mida meel mõtles või nagu Voltaire tähendas, harjutati ennast "kunstis" ütleva kõike, ilma et oleks tarvis sattuda Bastille'i vangikotta. Rousseau, kes mitte nii tark ei olnud, saadeti maalt välja. Et Prantsuse riiki päästa ja sõjaväge uuesti võidu teedele viia oli vaja revolutsiooni, mis lõplikult feodaalkorra jäänused hävitas.

Valitsus ja riigi sisemine jaotus.

Prantsusmaa oli absoluutne monarhia. Administratiivselt maa jagunes 40 kubermangu, mille eesotsas olid kuberneriid - maksude sissenõudjad.

Valitsus koosnes kahest ministrist ja neljast riigisekretärist. Riiginõukogusid oli neli: 1/ välispoliitiline, 2/ rahaasjanduse, 3/ sise ja 4/ kohtu.

Valitsuse ainukeseks asukohaks oli Versailles, mis näitab, et administratiivne jaotus põhjenes enam maksustamisele kui valitsemisele.

Rahva jaotus seisuste järele ja maksustamine.

Kõige paremas seisukorras oleva rahvaklassi moodustasid vaimulikud, kelle käes oli 1/5 tervest riigi maast ja kes sinna kõrvale said veel 215 miljoni franki kümnnise- ja muid makse. Riigile maksid nad kõigest 5% oma sissetulekuist. Vaimulikud jagunesid omakorda veel kahte klassi: a/ kõrgemad vaimulikud ja b/ harilikud õpetajad.

Mõisnikud /aadel/ moodustasid teise seisuse, kelle käes oli samuti 1/3 tervest maast. Sealjuures omasid nad veel suuri eesõigusi: nad olid vabad igasugustest maksudest; neil oli õigus maksustada talupoegi ja kaubandust; nad võisid makse ka neilt võtta, kes ainult läbi käisid nende maast; kõik kohad kuningakoja juures olid nende käes /kuningakoja juures oli teenistuses 6000 mõisnikku/; iga aasta said nad riigilt rikkalikke kingitusi j.n.e. Ka peaaegu kõik juhtivad kohad sõjaväes olid nende käes /3/4 sõjaväe juhtidest olid mõisnikud/. Mõisnikud jagunesid ka kahte liiki: ühed, kes olid eesõigustatud seisukorras ja asusid hoovkonna läheduses, teised olid lihtsad maamõisnikud.

Kolmanda seisuse /troisieme etas/ moodustasid kõik need, kes ei olnud vaimulikud ega mõisnikud, nagu buržua /vaba profession - arstid, advokaadid j.n.e./, käsitöölised ja umbes 20 miljoni talupoega. Et kaks esimest seisust /vaimulikud ja mõisnikud/ peaaegu täielikult maksudest vabad olid, siis lasus terve maksukoorem ainult kolmanda seisuse õlgadel. Rahva /kolmanda seisuse/ käest nõuti iga aasta sisse otsekoheste riigimaksude näol 165 miljoni franki.

Riigimaksude kõrval maksid talupojad veel iga-aastaseid maamakse, nagu rent, teoorjus, kümnis j.n.e. On kindlaks tehtud, et prantsuse talupoeg 100-frangilisest sissetulekust pidi maksma: 53 franki riigile otsekoheste maksuna, 14 franki mõisnikule maamaksuna ja 14 franki vaimulikkudele kümnisena. Ülejäänud 19 frangist läks veel üks osa soola- ja muude maksude nõol riigile. Rahva poolt kõige põlatum oli soolamaks /praegu Indias/, mis seisis selles, et talupoeg oli kohustatud ostma iga oma perekonna liikme kohta aastas vähemalt 7 naela igapäevaseks harilikuks tarvitamiseks. Tahtis talupoeg aga näiteks liha soolata ja ei ostnud selle tarvis mitte eraldi soola, siis võeti tal liha käest ära ja pandi veel 300 franki trahvi maksma. Iga päev tuli ette seda, et inimesi, kellel ei olnud leiva tükikestki, soola ostmata jätmise pärast karistati. Üldse valitsuse poolt võeti tarvitusele kõik abinõud maksude sissenõudmiseks rahva käest, sest väljaminekud riigil olid suured. Kuningas pidas omal 4000 ratsahobust, 4000 teenijat ja 9000 mehe suuruse ihukaitseseväe. Kõigi nende ülalpidamiseks neelas kuningakoda iga aasta ära 160 miljoni franki, peale selle veel Pompadour, kellele kuningas maksis aastas 36 miljoni franki. Sõjavägi läks aastas maksma 96 miljoni franki. Peale selle oli veel palju teisi kulusid. Kõik see nõuti sisse ainult kolmanda seisuse kodanikkude käest. Kõigest sellest järeldub, kui raske oli viimaste seisukord.

Kodanikkude, eriti talupoegade rasket seisukorda püüdis kergendada minister Turgot maksude ühetasaselt ärajootamise teel kõikidest seisustest kodanikkude vahel. Peale selle kavatses ta ära kaotada teoorjuse, mõisnikkude keskajast päritud eesõigused, sisemised tollid j.n.e. Kõik need Turgot uuendamiskatsed ebaõnnestusid, sest neile astuti energiliselt vastu hoovkonna poolt ja kuningas oli sunnitud hoovkonna pealekõimisel Turgot ametist vabastama.

Revolutsioon ja selle tulemused.

Kuningakoja pillamisi ei piiratud. Rahva viletsus kestis edasi. Selle vastu hakati ikka enam ja enam avalikult üles astuma kirjanduses /Voltaire, Rousseau ja teised/. Paljud arukamad kodanikud jõudsid veendumusele, et niisugune kord riigis enam edasi kesta ei või.

Kui rahaministriks sai Necker, kutsuti Versailles'i kokku 1789.a. kevadel seisustekogu 300 mõisnikku, 300 vaimulikku ja 600 rahva esindajat. Sellest kujunes revolutsiooni algrakukene. Siin selgus, missugust mõju rahva vaadete selgitamine ja ameeriklaste eeskuju olid avaldanud inimeste meeltele. Kolmas seisus /600/ ei lugenud ennast enam ainult seisuseks, vaid juba terveks rahvaks. Hiljem kuulutas ta end rahvuskoguks, millest saigi oma alguse revolutsioon. Suurema tõuke sai revolutsioon Bastille vallutamisel 14.juulil 1789.a. Bastille langemine andis talupoegadele julgust ja hoogu vastuhakkamiseks: maksud jäeti maksmata, põletati losse ja kloostreid, piinati mõisnikke j.n.e. Üldse hävitati kõik senine ja hakati ehitama uut. Rahvuskogu otsusega 4. aug. kaotati kõik seni- sed maapõhimaksud, teo- ja pärisorjus, seisuste eesõigused, igasugused vanast ajast päritud kohused ja pandi maksma rahva suveräniteedi õigus. Viidi sisse sunduslik algharidus ja rahandusreformid.

Mis puutub aga välispolitikasse, siis püüti sellel alal hoiduda teiste riikide asjadesse segamisest.

Sõjaväe komplekteerimine ja korraldus enne revolutsiooni.

Sõjakunsti jälgimine prantsuse revolutsiooni ajajärgus, samuti nagu teistegi revolutsioonide ajajärgus, on seotud teatud raskustega selles mõttes, et revolutsioonilises vaimustuses jääb kõrvale tegelik elu, realiteet. Kui prints Moritz, Gustav-Adolf, Louvois ja Preisi kuningad seadsid omale kindla eesmärgi, teatud reformide kava ja teotsesid plaanikindlalt, siis ei leia meie seda Prantsusmaal revolutsiooni päevil. Revolutsioonilises võitluses valitseb piiramatu tahe võita, siin käsutab tarvidus ja tulemuseks on see, et käsud, määrustikud, aruanded ja

reformid mõeldakse ja kirjutatakse ikka veel vana mõtteilma tasapinnal, kuna elu-realiteet valib omale uue tee, võtab uue suuna. Nii oli see ka prantsuse revolutsiooni päevil.

Sõjaväe komplekteerimine jäi endiseks. Võeti teenistusse oma- ja välismaalasi /viimaseid 1/3/ vabatahtlikul alusel. Oli ka miilits, kus teenistus oli sunduslik - iga 50 talu pidid andma ühe nekruti.

Ohvitseridega komplekteerimine sündis kahel viisil: 1/ Sõjakoolide kaudu ja 2/ nendega, kes omandasid ohvitseri kutse ostu teel /kompanite ja rügementide ülemad, sest neid ameteid võis osat/. Viimane viis võimaldas ka buržua /kolmanda seisuse/ klassi rikkamatele ohvitseri kutse omandada. Eriti palju buržua elementi sattus sõjaväkke sõdade ajal, mil oli tarvis rikkaid mehi uute kompanite formeerimiseks. Kui pärast sõda algas demobilisatsioon ja koosseisude kokkutõmbamine, vabastati teenistusest buržua klassi ohvitserid, vaatamata nende teenetele ja haavadele. Niisugune teguviis kutsus esile protestid buržua klassis. Eriti suure protesti kutsus välja leitnant Lantier vabastamine, kellel oli suur poolehoid isegi hoovkonnas. Viimast taheti vabastada sellepärast, et ta ei kuulunud aadliseisusesse. Ägeda protesti peale vaatamata ta vabastati siiski sõjaväest.

Kuni 1781.a. oli 3/4 ohvitseridest aadliseisusest, kuna 1/4 oli neid, keda ülendati ohvitserideks vahvuse eest /sõdurite keskel/. Viimaste õigused olid teatud määral piiratud ja selle tagajärjel nende edasipääs teenistuses raskendatud. Pärast 1781.a. komplekteeriti ohvitseride korpus ainult aadlimeestega. Iga aadlimees, kes tahtis saada ohvitseriks, pidi esitama tõendise selle kohta, et tema 4-da põlve esivanemad kuulusid juba aadliseisusesse. Nii siis koosnes ohvitserikond enne revolutsiooni ja ka revolutsiooni päevil ainult aadlimeestest, kellel puudus igasugune kontakt sõdurkonnaga. Kõrgemate juhtide kohti saadi osuteel.

Sõjaväe organisatsioon. Regulaar sõjavägi koosnes 12.000 ohvitserist, nendest 1000 kindralit ja 170.000 sõdurit, miilits aga - 4000 ohvitserist ja 75.000 sõdurist ning 20.000 piirivalvurist.

Jalavägi oli koondatud rügementidesse. Rügement koosnes 2-st pataljonist á 9 kompanit. Rügement - 1200 mehest. Kompani koosnes 60-st mehest. Kokku oli jalaväge: 100 prant-

suse ja 25 välismaalaste rügementi. Jalaväes oli olemas ka brigaad, mis koosnes 2-st rügemendist.

Jalaväes oli tarvitusel 1777.a. mudeli järgi valmistatud tulekiviga püss, mille laskekaugus oli 250 mtr. ja tulekiirus kuni 3 lasku min.

Ka suurtükivägi oli koondatud rügementidesse. Suurtükiväe rügement koosnes 5-st kompanist ä 6 suurtükki. Üldse oli 98 kompanit. Tarvitusel olid kerged kaliibrid - 4,8 ja 12-naelalised suurtükid ja 6-naelalised haubitsad. Laskekaugus oli 600-800 mtr. ja tulekiirus - 2 lasku min.

Suurtükivägi oli ilma voorita ja hobusteta, vooride ja hobuste korraldamine oli eraettevõtjate käes. Viimaste käes oli ka suurtükide toimetamine positsioonidele. Suurtükid oli riigi omad.

Ratsavägi jagunes küراسиirideks, husaarideks, draagoonideks j.n.e. Kõrgemaks koondiseks oli rügement, mis koosnes 5-st eskadronist ä 150 sõdurit. Kokku oli ratsaväge 60 rügementi.

Insenerivägi koosnes 6-st minööri- ja 9-st sapööri-pataljonist.

1788.a. loodi Carneau poolt uus väekoondis - diviis, mis koosnes 2-st jalaväe brigaadist, ühest või kahest ratsarügemendist ja kahest suurtükiväe kompanist. Kokku oli diviisis 10.000 - 12.000 meest.

Ühes diviiside loomisega moodustati ka ohvitseride kindralstaabi kutseliik.

Distsipliini mõiste sõjaväes ei olnud küllalt arenenud - distsipliin ei olnud teadlik. 1777.a. viidi Prtisi eeskujul sisse kehaline karistus, kuid valju protesti tõttu muudeti see varsti jälle ära. Kindlam distsipliin oli välismaalaste rügementides.

Väljaõpe ja taktika. Väljaõpe sõjaväes oli rahuloldav. Peeti suuremaid koondlaagri õppusi Metz'i ja Vassier laagrites. Paremad sõdurid ülendati allohvitserideks.

Tugeva arvustuse all oli joontaktika. Otsiti uusi ideid ja võtteid, uut rivistust ja lahingukorda. 1774.a. Metz'i ja 1778.a. Vassier laagrites korraldatud manöövritel viidi läbi hertsog Brolier poolt vastase kindlustatud positsiooni rünnak, kusjuures tarvitati järgmist lahingukorda: ees laskurahelikud tulejõuna ja nende ta-

ga kolonnid löögijõuna.

Selline oli siis prantsuse sõjaväe korraldus enne revolutsiooni.

Sõjavägi revolutsiooni päevil.

Et prantsuse sõjavägi oli komplekteeritud /koosnes/ vaesematest rahvakihtidest, läks ta revolutsiooni alul kohe üle rahva poole, isegi kuninga kaardivägi läks üle rahva poole ja toetas Bastille vallutamist. Sõjaväe üleminek rahva poole määras ära ka revolutsiooni edaspidise arenemise. Kõik katsed, mis ette võeti selleks, et ära hoida sõjaväe üleminekut revolutsionääride poole, jäid tagajärjetuks.

Algas väeosade lagunemine ja omavoliline lahkumine, mis küll massiliseks ei kujunenud. Sõdurid võtsid võimu oma kätte, rüüstasid ära rahakastid, müüsid oma varustust ja relvi. Kui hakati tapma ka ohvitseri, kes püüdsid alal hoida korda, algas ohvitseride emigreerimine. Üldse lahkus revolutsiooni päevil Prantsusmaalt 2/3 ohvitseridest.

Korralagedused ja lagunev seisukord sõjaväes hakkasid oma peale tõmbama ka Rahvuskogu tähelepanu. Rahvuskogu asus sõjaväe ümberkorraldamisele. Anti dekreet ohvitseride valimiseks, mille alusel valiti 2300 uut ohvitseri. Kuninga käsutada jäeti ainult 1800 kaardiväe sõdurit. Välismaalaste rügemendid, kus korralagedused ja lagunemine olid kõige laiaulatuslikumad, otsustati saata laiali. Asutati ka n.n. rahvuskaardivägi - ilma sõjalise õppuseta relvastatud /Loojaks Lafaiette/ rahvamass. Rahvuskaardivägi omas suure tähtsuse ainult riigi sisemises elus. Ta oli militasüsteemi alusel komplekteeritud kodanikkudega, kes omasid valimise õiguse. Juhid määrati linnade omavalitsuste poolt. Alul formeeriti rahvuskaart Pariisis, hiljem ka teistes linnades.

Suure rahvusliku tõuke sõjaväe organiseerimiseks andis Preisil ja Austria sissetung Prantsusmaale. Asuti kiiresti sõjaväe korraldamisele ja organiseerimisele. Tagajärg oli see, et preislased 1792.a. 20.septembril kaotasid Walmi lahingu.

Sõjaväeteenistuse kohustus. Leiti, et sõjaväe komplekteerimine vabatahtlikul alusel ei ole kohane, sest

vabatahtlikke tuli ikka võrdlemisi vähe kokku. 24.veebr. 1793.a. kuulutati välja Konvendi poolt sunduslik mobiilsatsioon 300.000 mehe teenistusse kutsumiseks. Ka see ei andnud tagajärgi, sest kokku tuli ainult 180.000 meest ja needki kahtlane element. Kuus kuud hiljem ja nimelt 23.aug. 1793.a. kuulus Konvent välja üldise teenistuskohustuse - "Levee en masse". Selle kohustuse põhjal pidid teenistusse ilmuma kõik poissmehed 18-25 aastani. See kutse andis juurde veel umbes 450.000 meest. 1794.a. alguseks oli prantsuse sõjaväes juba 770.000, Sv.juhatus 14-ne komitee, kes hiljem saatis armeede juurde oma komissarid.

Amalgama. 1793.a. aug. kuus määrati "PÄAstekomitee" koosseisu sõjaväe insener Carneau, suur organisaator. Carneau viis sõjaväkke sisse kindla korra, pani piiri kuritarvitustele ja organiseeris uue ohvitseride korpu-se, likvideerides 23.000 valitud ohvitseri. Kõige olulisema tähtsusega oli see, et Carneau viis ellu "amalgama" seaduse, mis seisis selles, et kuninglik sõjavägi liideti revolutsiooni ajal loodud vabatahtlikkude pataljonidega. Peale selle jaotas Carneau sõjaväe diviisidesse. Diviis oli alaline üksus ja koosnes kolmest relvaliigist - jala-, ratsa- ja suurtükiväest.

Amalgama lõplikuks teostamiseks kulus kuus aastat. Amalgama seaduse põhjal loodi endiste rügementide asemele uus üksus - poolbrigaad, mis koosnes ühest vanast /kuningriigi/ ja kahest uuest /revolutsiooni ajal moodustatud/ pataljonist. Juhtide /ohvitseride/ valimist piirati. Poolbrigaadides lubati vabadele ametikohtadele valida ainult neid ohvitseri, kes olid ühe astme võrra madalamal ametikohal, kusjuures aga kompani võis valida omale ohvitseri terve poolbrigaadi juhtide koosseisust. Nii võis endine vabatahtlikkude kompani valida vabanenud kapteni kohale vana /kuningriigi/ pataljoni leitnante, nooremateks ohvitserideks aga - iga allohvitseri. Valimiste kohta pandi maksma reegel, et sõdurite poolt valitakse kolm kandidaati, millistest ülemus ühe oma äranägemise järele ametisse võis kinnitada. See süsteem aitas tõsta juhtiva koosseisu väärtust ja süvendas üldist korda sõjaväes.

Paljud Napoleoni tulevased marssalid olid võrsunud allohvitseridest.

Sõjatööstus.

Sõjaväe kasvamine tõi esile suured nõudmised materjalsetes tarvetes, eriti just varustamise alal. 1793.a.sept. kuus oli Pariisi arsenaalis ainult 90.000 kõlbmatut püssi, kuid varustada ja relvastada oli tarvis sadasid tuhandeid sõdureid. Salpeetri aastane saak oli ainult 50.000 puuda, tarvis läks aga 100.000 puuda. Asuti tööstuse mobiliseerimisele, revolutsioonilisi võtteid tarvitaides: pandi maksma töökohustus kõigis metalli, relvade, kellade j.n.e. vabrikutes /omaaja pjätilletka/; kõik meistrid rakendati sunduslikult tööle. Lõppude lõpuks /kahe aasta jooksul/ jõuti sellel alal nii kaugele, et suudeti valmistada 1000 püssi päevas. Et salpeetri aastane toodang liiga väike oli ja sellest laskemoona valmistamiseks ei jätkunud, hakati seda muretsema ühiskondlikul teel. Korraldati revolutsiooniline "salpeetri" püha, mis andis võrdlemisi häid tagajärgi. Üksi Pariisist saadi sel teel poole aasta jooksul 20.000 puuda salpeetrit. Iga kodanik, kes tahtis olla ustav, pidi kleepima oma väravale kuulutuse, et on läbi pesnud oma tallid ja keldrid ja salpeetri ära andnud. Samasugune lugu oli ka vase ja pronksiga. Rekvireeriti isegi kirikukellad. Ka kõik söekaevandused mobiliseeriti sõjaliseks otstarbeks. Transpordi korraldus jäi "erakompanite kätte".

Organisatsiooni alal võiks ära märkida seda, et loodi ratsa-suurtükivägi, mis esilagu koosnes ainult kahest kompanist, hiljem aga /1792.a./ - 9 rügemendist á 6 kompanit. Carneau moodustas, nagu juba eespool tähendatud, diviisid. Diviis koosnes 4-st poolbrigaadist + üks poolbrigaad kergejalaväge + 2 kompanit suurtükiväge /üks komp. jala-suurtükiväge 8 suurtükiga ja teine komp. ratsa-suurtükiväge 6 suurtükiga/, kokku 12.000-15.000 meest. Neli aastat hiljem kaotati poolbrigaadis ära vanade pataljon. Noored ja vanad sõdurid määrati teenima ühte pataljoni.

Uuendused taktika ja strateegia alal.

Uus organisatsioon ja uus sõjavägi kutsusid esile ka uue lahingupidamisviisi. Uus sõdur ja uus juht kutsusid ellu uue taktika, sest endine kuristik ohvitseri ja sõ-

duri vahelt kadus. Varemalt osutus peaaegu võimatuks hoida prantsuse sõdurit hargriviis tule all - kõik jalavägi muutus kergeks, paiskus kiiresti laiali, kasutas varjendeid ja kohalikke esemeid, puges küladesse ja majadesse, millest kõik XVIII sajandi sõjaväe juhid püüdsid hoiduda pärast ebaõnnestunud katset Hochstedt'i lahingus. Küsimus, millisel määral lubada kasutada varjendeid lahingus, oli üks raskemaid, mida tuli otsustada, sest olulisema tähtsuse omavad sõduri moraalsed jõud, millistest olenevalt varjumine lahingus annab suure plussi või miinuse. Kardeti, et varjendite taha laialipaiskunud sõdureid on raske tõsta rünnakule. Prantsuse sõdur oli nüüd aga rahvusliku liikumise edasikandja ja enam ei deserteerinud.

Esimestel revolutsiooni aastatel oli ohvitseride autoriteet tunduvalt kõigutatud; arusaamine distsipliinist hoidus küll alles, sest peaaegu kõik vanemad juhid olid teeninud ohvitseridena ja sõduritena vana korra ajal, kuid seni, kuni sõdurite mass ei olnud uuesti kätte võetud ja riviõppused jälle sisse viidud, jättis distsipliin veel palju soovida, olgugi et olid tarvitusel karmid karistused, isegi surmanuhtlus. Ahelriviis libisesid sõdurid juhtide kätest hoopis ära ja kui lahingukord kujutas endast mitut üksteisele järgnevat ahelikku, tabas revolutsioonilisi vägesid tihti katastroof: lahingusse mindi revolutsiooniliste lauludega ja suure väimustusega, kuid kui satuti kuulide alla, kadus igasugune väimustus ja lahinguväli tähtsus jooksikutega.

Sõdurite hoidmiseks oma kätes jäi juhtidele ainult üks abinõu - kõiki, kes asusid tagapool esimest ahelikku, koondada kolonnidesse. Kolonn, võrreldes ahelriviga, omab vastupidised omadused. Kollektiiv tunneb ennast tugevama, tagumised viirud toetavad esimesi /eelmisi/, kolonnis kaotab inimene oma individualiteedi, on kergemini juhitud, täidab täpsemalt käsklusi ja distsiplineerub kergemini.

Kui kord sõjaväes kõvenes, võeti tarvitusele laskuri-ahelikud, kus sõdur võis teotseda iseseisvalt ja edukalt. Kompanitesse anti mõned /5-6/ vintpüssid /vintlõikega, teised püssid olid sileõõselised/. Nende laskekiirus ei olnud küll suur, kuid nad omasid suure täpsuse. Need anti välja parematele laskuritele vastase juhtide laskmiseks /hävitamiseks/. Laskurahelikkude taha koondati ko-

lonnid vastase ründamiseks. Kolonn esines kindla abinõuna arvulise ülekaalu saavutamiseks löögipunktis. Sellel joontaktika ajajärgul arvulise ülekaalu küsimus tõmbas oma peale erilise tähelepanu. Alates prantsuse revolutsioonist hakati nii teoorias kui ka praktikas pidama väga tähtsaks arvulise ülekaalu saavutamist otsustavas punktis. Juhtimise tähtsaim ülesanne seisis nüüd selles, et kindlustada /tagada/ seda arvulist ülekaalu. Tekkis /sündis/ löögitaktika. Lahing omandas kestvama ilme, kestis mitu päeva.

Revolutsiooni ajajärgul suurenes arvuliselt peasjalikult jalavägi, mille tagajärjel ratsa- ja suurtükiväe % võrreldes jalaväega jäi vähemaks kui enne. Seitsme-aastase sõja lõpul tuli iga 1000 tükki kohta umbes 6-7 suurtükki, revolutsioonilises sõjaväes aga - üks, õige harva ka kaks suurtükki. Kuid selle eest reorganiseeriti suurtükivägi täielikult. Varemalt toimetati raske suurtükivägi lahinguväljale /positsioonidele/ kohalikkude elanikkude rakenditega; ta ei suutnud manövreerida, teotsedes kogu aeg ühelt ja samalt positsioonilt, välja arvatud rügementide suurtükid, mida edasi toimetati jalavägi. 8-naelaliste suurtükkide raskust vähendati 90 puuda pealt 73 puuda peale ja 6-naelaliste raskust - 60 puuda pealt 46 puuda peale. Vormiti neljahobuselised suurtükkide rakendid suurtükiväe hobustest. Patareid võisid nüüd liikuda ka välaspool teid. Iga Carneau diviis sai kaks patareid. Lühikest manöövrit ette võttes võisid patareid liikuda ka kiirema allüüriga /galoppi/. Tekkis võimalus patareide kiireks koondamiseks sinna, kus taheti anda lööki vastasele, millega saavutati ootamatus. Alates prantsuse revolutsioonist kujunes suurtükivägi iseseisvaks relvaliigiks, ta militariseerus. Kuigi revolutsiooni ajajärk vähendas suurtükiväe arvulist suurust võrreldes jalaväega, andis ta suurtükiväele siiski kindla ja tugeva organisatsiooni.

Uute võitlusviiside tarvitusele võtmine taktikas oli tingitud tegelikust tarvidusest, nagu eespool nägime. Sama lugu oli ka streteegiaga. Revolutsioonilise sõjaväe suurtel massidel olid kasutada ainult väiksed ja viletsad voorid. Isegi veel Napoleoni ajal, kui 1806.a. veovahendite arvu märksa suurendati, oli prantsuse rügemendis ikkagi voor 6 korda vähem kui preisi rügemendis. Preisi rügemendis oli 60 vankrit sõdurite telkide vedamiseks. Prantslastel aga telke ei olnud, ei olnud ka abinõusid, millega neid vedada. Niisugustes tingimustes võis prant-

suse sõjavägi bivuakeerida lageda taeva all ainult erilistel juhtudel, lahingu olukorrast tingitult. Loomulikult ei saanud prantsuse sõjavägi siis ka oma ööpukust mööda saata ühistes laagrites, vaid pidi diviiside kaupa küla-
desse laiali minema.

Sõjaväe jaotamisel diviisidesse enne revolutsiooni oli ainult teise järgu tähtsus, sest kogu sõjavägi võis puhkusele asuda koondatult. Revolutsiooni ajal koondus kogu sõjavägi ainult lahinguks, kuna rännakutel ja puhkustel ta paiknes diviisidena. Vastase rünnaku korral pidi üksik diviis vastu panema seni, kui teised osad talle appi jõudsid või jälle õigel ajal taanduma teiste üksuste juurde.

Varustamine.

Et sõjaväe seljataguses valitsesid korralagedused, olid toitluslaod /magasinid/ tihti tühjad, ei olnud transporti abinõusid, välileivaküpsetamist ei suudetud korraldada j.n.e. Sellepärast tuli põhimõttelikult üle minna kohalikkude tagavarade kasutamisele kõige laiemal alusel. Rügement, jõudes teatud küla rajooni, jaotas oma mehed talude peale ära. Võetakse tarvitusele paiknemine korteritesse endise laagri asemel. Korteriperemehele esitati nõudmine, et ta pidi määratud sõdurid ära mahutama oma ruumesse ja neid ka toitma. Talitati põhimõtte järele - sõda peab toitma sõda. Kiire iseloomuga manöövrivate ajal andis selle tootlustamissüsteemi kasutamine häid tagajärgi. Pikkemate peatuste juures oli siis tarvilik korraldada ka juurdevedu, kui muud ei suudetud, siis osa leiba pidi ikka juurde vedama.

Uue tootlustamissüsteemi tarvitusele võtmine sõjaväes vähendas märksa vooride koosseisu, mille tagajärjel sõjavägi muutus enam liikuvaks, vähem tundelikuks teede puudusel, sõjavägi võis kergemini välja tungida vastase seljatagusesse ja end lahti võtta 5 päeva rünnaku süsteemist. Sellest ajast peale ei lahendatud sõjaväe varustamise küsimust enam teatud trafareti või šablooni järgi, vaid olukorrast olenevalt.

VIII. NAPOLEONI AJAJÄRK.

Sissejuhatus.

Revolutsiooni sõdade ajajärgul XVIII sajandi lõpul hakkas prantsuse kindralite hulgas välja paistma Napoleon oma võimete ja vaimuannete poolest. Kuid alul ei saanud Napoleon veel täiel määral ära kasutada, maksmata panna oma ideid strateegias ja taktikas, mida takistasid teatud määral poliitilised ja teised tingimused. Strateegias siiski ütles Napoleon juba tol ajal enese lahti senistest sõjapidamise viisidest ja esines seega teatud määral juba uute sõjapidamisviiside loojana. Taktikas nõudis ta vägedelt ainult äärmist pingutamist ja energiat, kuna tehnilises mõttes ei viinud ta sisse midagi uut. Oli tarvis aega, et rahulikult läbi mõelda üleelatud lahinguid, nende muljeid ja luua siis uusi sõjapidamisviise.

Teisest küljest oli tarvidus piiramatu võimu järele, et maksmata panna, ellu viia oma kavatsusi. Üldine väsimus aastaid kestnud sõdade tagajärjel ja kuulsus, mis ümbritsesid noort võitjat, andsid Napoleonile ühe kui teise. Täielik vaikus Euroopas 1800.a. kuni Napoleoni kroonimiseni keisriks 1804.aastal andis talle täieliku võimaluse Prantsusmaa sõjaliste jõudude korraldamiseks ja nende ära kasutamiseks lahingus oma maitse järele. Sellest ajast hakkas end ilmutama Napoleoni geenius oma täies hiilguses, pannes aluse uuele ajajärgule sõjakunsti arengus, ajajärgule, mida tuntakse ajaloo "Napoleoni ajajärgu" nime all.

Napoleon seadis omale eesmärgiks alles hoida sõjaväes seda süsteemi, millele oli alus pandud revolutsiooni ajal, püüdes teha seda süsteemi ainult tugevamaks. Kõige rohkem püüdis Napoleon arendada taktikat, mis tema arvamise järgi vajab hädasti täiendamist ja parandamist.

Napoleoni poolt korraldatud õppelaagrid võimaldasid temale kavatsatud muudatuste sisseviimist, sõjaväega tutvunemist, distsipliini arendamist, moraali tõstmist sõjaväes j.n.e., millel tulevastes sõdades oli määratu tähtsus.

Komplekteerimine.

Nagu eespool nägime viidi 1793.a. sisse sunduslik sõjaväeteenistus, mis andis 470.000 meest. Et see seadus oli esile kutsunud palju proteste, viis Napoleon sellesse seadusse 1800.a. sisse teatud korrektiivid: jõukamad /aristokraadid/ võisid oma asemele palgata teisi ja saata neid sõjaväeteenistusse. Teenistuskohustus oli maksev kõigi 20-25 a. meeskodanikkude kohta. Sõdur, kes sai 25 aastat vanaks, võis teenistusest ära minna või jääda üleajateenijaks. Kutsealuste noormeeste arv Prantsusmaal ulatus 190.000-ni. Rahu aastatel, 1801.a.-1804.a., määras Napoleon kindlaks, et iga aasta peab ilmuma tegelikku teenistusse 30.000 noormeest ja reservväkke ka 30.000. Reservväelased said kahe nädalalise ettevalmistuse. Peale selle kutsuti neid kokku õppusteks üks kord kuus ühel pühapäeval. 1804.a. pandi maksma liisu tõmbamine.

Riigi julgeoleku kaitseks oli Napoleonil kui konsulil õigus tarvitusele võtta igasuguseid abinõusid. Vajaduste määrajaks oli Napoleon. Riigikaitse huvides võis ta teenistusse edasi jätta ka neid, kes olid oma aja /5 aastat/ juba ära teeninud, võis sisse kutsuda noori enne tähtaega j.n.e. Kui 1805.a. algas sõdade ajajärk, tuli kutsealuste arv tõsta mitmekordseks, mis tekitas rahvas nurinat ja vastuseismist. 1805.-1807.a. sõjad nõudsid 420.000 meeskodaniku mobiliseerimist. 1813.a. ja 1814.a. kutsuti sisse juba 1.250.000 meest. Seesugused suurearvulised sissekutsumised kurnasid ja väsitasid rahva ära, mille tagajärjel teenistusest kõrvalehoidjate arv kasvas alatasa. Kõrvalehoidjate peale pidasid jahti suurearvulised šandarmite salgad, et neid kätte saada ja teenistusse toimetada. Oma sõjaväe arvu suurendamiseks /täiendamiseks/ kasutas Napoleon ära ka oma liitlaste ja allaheidetud rahvaste sõjavägesid. Võõrast rahvusest sõdurite üleminek saigi hiljem Napoleoni le saatuslikuks.

Kui Friedrich Suur väejooksikutega võitlemiseks kasutas sügavalt läbimõeldud politseilikke võtteid, nagu sisseseadmine ööliste puhkuste ajal, komandode vee ja puude järele saatmine koondriviis ohvitseride juhatusel j.n.e., siis pöördus Napoleon sõjaväe moraalse külje juurde, ta pöördus nende sõdurite poole, kes jäid kohale, käskides neil mõjuda ka jooksikute peale. Ta tegi sõdureile selgeks, et väejooks on suur kuritegu kohale-jääjate vastu,

väejooksik jätab oma osa raskusi kohalejääjate kanda. Ja see mõjus sõduritele. Ulmi operatsioonis oli lahingust kõrvalehoidjate arv suur, nad jäid seljatagusesse tolgendamata ja hakkasid seal röövima. Pärast lahingut koguti nad kokku ja saadeti rügementidesse tagasi, kus kohale jäänud sõdurid neilt varastatud ja röövitud asjad ära võtsid ja oma vahel ära jagasid. Pärast iga lahingut muutusid rühmad vannutatud meeste kohtuteks; sõduri üle, kes oli end kõrvale hoidnud lahingust või lahingus põõsa taga oli kükitanud, mõisteti kohut tema enese seltsimeeste poolt; rühm, ära kuulunud süüdlase seletusi, mõistis ta õigeks või määras talle karistuse, mis viibimata viidi täide.

Et Napoleon võimaldas rikkamatele eneste asemele sõjaväkke saata teisi vaesemaid, kujunes sõjavägi ühtlaseks, omandas ühtlase ilme, milline asjaolu võimaldas Napoleonile sõjaväge kergesti ümber töötada temale soovitavas suunas. Napoleoni organisatsioon otsis tugevaid käsi, ta ei ajanud taga kultuurinimesi. Olles Egyptuse sõjakäigul inglise laevastiku poolt ära lõigatud täienduste saamise võimalustest kodumaalt, kirjutab Napoleon 22. juunil 1799. a.: "Ma võin osta 2000-3000 neegrit, kes on vanemad kui 16 aastat ja panna iga pataljoni rivisse 100 neegrit".

Ohvitseride koosseisu täiendamiseks püüdis Napoleon tagasi kutsuda emigrante. Hulk emigrante tuligi tagasi ja astus sõjaväkke. Seda oli aga veel vähe ja Napoleon asus sõjakoolide korraldamisele. 1800. a. pani ta aluse St. Syr'i sõjakoolile ja seadis sisse sundusliku ohvitseridega komplekteerimise. Iga maakond pidi andma igal aastal 10 rikkamat noormeest sõjakooli. 1801. a. - 1802. a. võttis ta ette suurema puhastuse juhtide peres. Pooled leitnandid ja kaptenid võisid ülendatud saada vanuse järgi, kuna teine pool ülendati valiku järgi. Hiljem kadus kohtadele valimine täiesti. Napoleon reguleeris ka ohvitseride ülendamist ja teenistuskäiku, ta määras kindlaks aja igas auastmes teenimiseks. Kaptenist kõrgemal seisjad ülendati kõik ainult valiku järgi. Ohvitserid pidid lõpetama sõjakooli. Praktiseeriti ka ülendamist vahvuse eest. Hiljem asutas Napoleon ka ratsaväe kooli Versaille's ratsaväe ohvitseride ettevalmistamiseks, samuti inseneri- ja suurtükiväe ohvitseride koolid.

Organisatsioon.

Jalaväes. 1803.a. kaotas Napoleon poolbrigaadid ja asutas nende asemele rügemendid. Jalaväe rügement koosnes 2-st pataljonist ä 8-9 kompanit, 1808.a. - 4-st pataljonist ä 6 kompanit. Igal rügemendil oli oma depoo /marševaja rota/. Diviis, mis oli juba enne Napoleoni, jäi ka nüüd püsima. Diviis oli veel võrdlemisi nõrk, koosnes 6000-8000 mehest. 1805.a. moodustas Napoleon korpuse. Korpuse koosseis oli: staap, 2-3 jalaväe diviisi, 1 ratsaväe diviis, suurtükiväe park ja reserv, 1-2 komp. pioneere, toitluskolonn ja ambulants. Kokku oli korpuses 27.000-30.000 meest. Diviisist võttis Napoleon ratsaväe ära ja viis üle korpuse. Kogu sõjavägi oli jaotatud 7-ssse korpuse. Kuninga kaardivägi moodustas eraldi korpuse.

Ratsaväes allüksuseks /osnovnaja edinitza/ oli rügement, mis koosnes 4-st eskadronist. 1800.a. moodustas Napoleon ratsa diviisid. Üldse oli Napoleonil 7 ratsa diviisi peale nende, mis kuulusid korpuste koosseisu.

Et anda suurtükiväele suuremat liikuvust, kaotas Napoleon endise suurtükiväe vedamiskorra /enne veeti suurtükke era-ettevõtjate poolt ja palgatud hobustega/ ja viis sisse erilised pataljonid selleks, varsti pärast seda aga - patareid, millesse olid koondatud suurtükid, meeskond nende teenimiseks ja hobused. Ühenduses sellega kaotas Napoleon 1805.a. rügemendi suurtükiväe ja moodustas rügemendi suurtükkidest kerged patareid.

Napoleon andis suure tähtsuse ratsa-suurtükiväele ja suurendas tema koosseisu märksa.

Ka suurtükiväe reservile pani Napoleon aluse /moodustas suurtükiväe reservi/.

Sõjaajal koosnes armee normaalselt korpustest. Korpuste koosseisu kuuluvate diviiside arv oli mitmesugune, kuna diviisi koosseis oli alaline - 2 või 3 brigaadi. Brigaad koosnes 2-st rügemendist. Korpuse koosseisu aluseks oli temale antud ülesanne, mis nõudis suuremat või vähemat tegevuse iseseisvust. Korpuse koosseisu suurus olenes ka keisri usaldusest korpuse juhi vastu. Igale jalaväe korpusele oli juurde antud üks ratsa diviis. Üldiselt püüdis Napoleon aga selle poole, et eraldada ratsaväge jalaväest ja koondada teda võimalikult suurtesse massidesse.

Veel revolutsioonisõdade ajal ümbritseid vabariigi kindralid endid ratsaväe kaitsega. Egiptuse sõjakäigu ajal andis Napoleon suure tõuke selle ratsaväe kaitse arenemisele. Kujunes konsulikaardivägi. Kui Napoleon sai keisriks, nimetati konsulikaardivägi ümber keisrikaardiväeks. 1805.a. sõja ajal koosnes see kaardivägi 10.000 mehest, kuid varsti kujunes ta võimsaks armeeks /100.000 meest/, mis koosnes kõigist väeliikidest. See kaardivägi oli vormitud ustavatest ja suurte lahingukogemustega meestest, kelle peale võis toetuda alati. Ja tõesti, raskematel katseaegadel, näiteks 1812.a., pidas ainult kaardivägi korda. Napoleon oli kitsi oma kaardiväe tarvitamises /kasutamises/ ja ainult viimasel minutil, mil otsustus tema saatus Waterloo väljaladel, paiskas Napoleon tegevusse kogu oma kaardiväe ja siin hukkuski see kaardivägi ühes oma keisriga.

Et maksta panna ühtlasi võtteid ja arusaamisi sõjaväe kasvatuse ja väljaõppe alal ja sisse viia kindel distsipliin, moodustas Napoleon alalised sõjaväe laagrid ja koondas sinna kokku suured sõjaväe massid. Laagrites peeti lahinguõppusi Napoleoni otsesel juhatusel. Neid laagreid oli kolm: Boulogne'i, Ambletes'i ja Montreil'i. Neis laagrites oli sõduritel hea toit, palju lõbustusi. Siin olid käimas ka alalised õppused ja tööd, peasjalikult mullatööd, peeti vahi- ja väliteenistust niisuguse valjusega, nagu see oleks sündinud sõjaajal vastase läheduses. Neis laagrites tegi prantsuse sõjavägi läbi suure lahingukooli, millel oli edaspidi määratu tähtsus. Neis laagrites prantsuse sõjavägi militariseerus ja hakkas samuti ihaldama kuulsust nagu selle juht - Napoleon.

Moraal ja distsipliin.

Napoleon püüdis kõigiti kasvatada sõjaväes autunnet ja võttis tarvitusele auleegionimärgi. Ta kasvas ka sõjaväe võitlustahet, mis oli muidugi ühenduses soomusete-gemisega /Napoleoni üleskutsed sõjaväele/. Napoleon oskas hinnata sõjaväe moraali tähtsust. Vormi /mundri/ küsimus leidis laialdast kultiveerimist ja sõjaväe vorm oli väliselt väga kirju ja värvirikas /moondamisel ei olnud tähtsust/. /Orkestrantidel - l ja trummimeestel tutid mütsidel kuni 2,5 m pikad/.

Napoleoni aja järgul oli distsipliin prantsuse sõjaväes teadlik ja karm. Eriti karm. Eriti karm oli distsipliin lahingus - tarvitusel oli surmanuhtlus, kuna puhkustel ja rännakutel ta ei olnud nii karm. Ulmi operatsiooni ajal Elsassist läbiminekul oli rivist lahkujaid üle 50%, mida Napoleon ei pidanud suureks kuriteoks, sest jooksikud ilmusid hiljem jälle väeossa tagasi. Napoleon oskas tõsta sõjaväes määratud vaimustust, tal oli eriline oskus sõduritega rääkimiseks ja nende eest hoolitsemiseks. Ohvitserideks ülendamised viidi läbi rivi ees. Kord autasude väljajagamisel üks rügemendiülem juhtis tähelepanu oma parimale allohvitserile, keda tema kahjuks ei võivat esitada ohvitseri auastme saamiseks sellepärast, et see allohvitser ei oskavat kirjutada ega lugeda. Napoleon aga ülendas selle allohvitseri samas ohvitseriks. Kõik niisugused teod ja väljaastumised viisid Napoleoni nii kaugele, et sõdurid hakkasid teda otse jumaldama ja olid tema sõna peale valmis korda saatma ka võimatut. Oma kaardiväge /noor ja vana/ ta hoidis, sageli rännakutel kaardivägi liikus vankritel. Kaardivägi koosnes teenetega meestest.

Ohvitseride korpus on prantsuse sõjaväes väga suure lahinguväärtusega. Ohvitseride valikul oli Napoleon väga vali. Ainult kestev ja eeskujulik teenistus andis ohvitserile võimaluse aukõrgenduse saamiseks, välja arvatud muidugi ülendused vahvuse eest. Staabiohvitserideks ülendati ainult neid, kellel olid isiklikud teened. Vali dik-tatuur ja see asjaolu, et kõik olid koondatud keisri kätte, hävitasid igasuguse isikliku algatuse kõrgemate juhtide juures ja sellepärast kannatas suurem osa Napoleoni kindraleid iseseisvuse puuduse all. Nad ei olnud Napoleonile kaastöeliseks, vaid lihtsateks käskude täitjateks.

Toitlusküsimus.

Sõdade ajal sündis sõdurite toitlustamine varem selleks valmistatud ja korraldatud toitlusmagasinidest. Laialdaselt oli tarvitusel ka kohalikkude tagavarade kasutamine rekvisitsiooni teel. Revolutsiooni ajal esile kerkinud põhimõtte: "Sõda peab toitma sõja" leidis laialdast kasutamist. See kajastus vastu ka sõjapidamisviisis, sest toitlusmagasinide külgetõmbav mõju kadus, armeed

võisid kohalikke tagavarasid kasutada julgesti edasi liikuda. Meie teame, et Napoleon oma massiliste sõjavägedega viis läbi hiigelrännakuid imestustäratava kiirusega. Napoleon pühendas erilist tähelepanu oma baasi korraldamisele, samuti ka vahepealsete baasidega juureveo teede korraldamisele. Oma baaside ja juureveo teede kaitseks moodustas ta strateegilised reservid. Sõdur kandis enesega kaasas 4-päeva tagavara, peale selle veeti otsekohe sõjavägede järele kuivikuid 4 päeva peale /4-päeva tagavara/. Ülemad pidid valvama hoolega, et sõduritega kaasaskantavaid ja vooris veetavaid tagavarasid ära ei tarvitataks. Neid tagavarasid lubati kasutada ainult lahingutes ja ka siis, kui maakoht, kus sõjavägi viibis, oli vaene. Kui tagavarad olid ära tarvitatud, pidi neid kohe täiendatama esimesel võimalusel.

Strateegia.

Napoleoni strateegia iseloomu tingisid: 1/ need määratud moraalsed ja materjalsed jõud, mille pärandas temale prantsuse revolutsioon; revolutsioon hävitas feodaalaja tõkked kodaniku ja riigi vahel; 2/ juhtimise tsentraliseerimise vajadus, mis omakorda oli tingitud viletsaist sidevahendeist.

Olles materjalselt ja moraalselt tugevam oma vastast, ütles Napoleon end lahti XVIII sajandil valitsenud "väljakurnamise" strateegiast ja läks piiratud eesmärkide juurest üle otsustavate eesmärkide ülesseadmise juurde: Napoleon ei mõelnud kunagi vastase käest ära kiskuda ja oma käes hoida mõningat provintsi, mis vastast hävitas. Igal sõjakäigul seadis ta omale ülesandeks vastase täieliku hävitamise, ta püüdis vastaselt ära võtta iga sugused vastupanu võimalused, ta püüdis heita vastast täielikult oma tahte alla. Selle saavutamiseks oli alati üks tee - vastase jõudude täielik purustamine ja pärast seda tema pealinna vallutamine. Lahing, millel XVIII sajandi sõdades oli ainult see tähtsus, et ta oli üheks lõpliku edu saavutamise meetodiks, omandas Napoleoni strateegias erilise tähtsuse: niipea kui sõda on kuulutatud, koonduvad väed ja astuvad tegevusse ainult vastase hävitamise eesmärgiga. Nap.armee, tungides kiire ja ottemata löögiandmise eesmärgil otse vastase südamesse, kaotas

senise "peenendatud vehklemise" iseloomu. Napoleoni strateegia, mis oli võimatu XVIII sajandil, muutus oluliseks ainult pärast prantsuse revolutsiooni, mil sõjaväed olid kujunenud juba võrdlemisi tugevateks nii arvuliselt kui ka moraalselt, et anda vastasele kiiret ja otsustavat lööki. Napoleoni eelkäijaks, julguse ja laialdase strateegilise mõtlemise poolest, oli Karl XII, kuid XVIII sajandi väikeste sõjavägede ajajärgus ja olukorras pidi Rootsi kuningas loomulikult leidma oma Poltava. Enne revolutsiooni sõdades takistasid suurel määral operatsioonide hoogu, kiirust ja suunavalikut poliitilised, sotsiaalsed ja organisatsioonilised eeltingimused. Ei või mõelda kümnete miljonite elanikkonnaga riikide allaheitmisele paarikümnetuhandelise sõjaväega. Isegi Napoleoni poolt organiseeritud kuuesajatuhandelise inimmass osutus puudulikuks Venemaa sõjakäigu strateegiliste plaanide teostamisel. Sõjateooria kuulutas alaväärtuslikuks ja ekslikuks kõik XVII ja XVIII sajandi strateegilised saavutised ja luges ainuõigeks igavestikestvaile ja kõikumatule sõjakunsti seadusile põhjeneva Napoleoni strateegia - hävitusstrateegia.

-Otsustav lahing - see oli ainuke eesmärk, mille seadis omale üles Napoleon. Napoleoni vastased jaotasid harilikult oma sõjaväe mitmesse gruppi selleks, et paremini katta oma piiri, tagada /kindlustada/ oma baasi ja paremini ja hõlpsamini varustada oma sõjaväge. Napoleonil aga oli domineerivaks mõtteks - mitte laiali paisata, mitte kaugele välja eraldada suuri osi, millised tema, arvesse võttes tolleaegseid juhtimise vahendeid, ei suutnud vahendita juhtida. Napoleon püüdis koondada omi jõude rüüstikasse, moodustada, tema enese väljenduse järgi Jena operatsiooni ajal, "pataljoni karree 200.000 inimest" ja otsida selle koondatud massiga lahingut niisugustes tingimustes, et oleks võimalik sõda lõpetada ühe ainsa löögiga /hoobiga/. Kui tuli sõdida mitmel rindel, näit. Saksa ja Itaalia, mis olid eraldatud Šveitsi Alpide massiiviga, oli kogu Napoleoni tõehelepanu, kogu tegevuse raskuspunkt kantud sinna rindele, kus operatsiooni juhtis ta ise.

Laialipaiskunud, osadesse jaotatud vastase vastu tarvitas Napoleon strateegilise läbimurde võtteid, lüües /andes löögi/ oma koondatud jõududega vastase asetuse tsentrumi /keskpaiga/ pihta; niipea kui tema armeel läks korda jaotada vastast osadeks, näitas /väljendas/ Napoleon imestamisväärilist meisterlikkust teotsemistel sise-

mistel operatsiooniliinidel, tormates oma koondatud jõududega kordamööda vastase üksikute kolonnide peale. Teotseades väiksearvulise sõjaväega /1796. ja 1804.a./ sisemistel operatsiooniliinidel, saavutas Napoleon hiilgavaid tagajärgi. Teotsemine aga raskete, suurearvuliste ja madala lahinguväärtusega armeedega ei võimaldanud Napoleonil arendada tarvilikku kiirust ja energiat /1813.a./, sel juhul sisemised operatsiooniliinid kujunesid osalt Leipzigi katastroofi põhjusteks.

Kui vastane hoidis omi jõude koondatult, siis Napoleon püüdis hoiduda reeglipärasest /harilikust/ lahingust; ta asetas lahingu niisugustesse tingimustesse, et võit ja vastase löömine osutusid ikka täielikkudeks, et kõik seis selle lahingu kaardil ja tarvitas meetodi: oma jõudude massi ei vii otse vastase peale, vaid temast mööda; möödudes vastasest Napoleon suunab oma armee vastase ühendusteedele, lõikab ära tema taandumisteed; tekib lahing ümberpööratud rinnetel /ekstraordinaar/, väga hädaohtlik /riskantne/ mõlematele pooltele, sest ei ole taandumisteid ja väiksemgi taktikaline ebaedu võib kujuneda strateegiliseks katastroofiks. Niisugune "ekstraordinaarne" lahing oli kogu Napoleoni strateegia eesmärgiks.

XVII sajandi strateegia, püüdes vastast võita /hävitada/ väljakurnamise teel, osutus väga komplitseerituks /keerukaks/; eesmärki oleks võinud saavutada mitmel teel, kusjuures raskeks osutus just see, millist teed valida. Napoleon, orienteerudes ja koondades kogu oma mõtlemise, kõik omad jõud ja abinõud eelseisvaks otsustavaks lahinguks, viis strateegiasse härmise lihtsuse ja selguse: anda vastasele täielik ja otsustav löök, mille järele teda jälgida ja ikka hoope jagada seni, kuni ta on alistunud meie tahtele.

Et Napoleoni strateegia raskuspunkt alati oli suunatud ainult vastase elava jõu vastu, siis piiras ta 20 aasta jooksul /1795.-1815.a./ ainult kahte kindlust.

Põhiprintsiibid, mis Napoleon üles seadis strateegias, on järgmised:

1/ Sõjaväe strateegiline hargnemine sündis vastast haaraval baasil, mis andis võimaluse ähvardada vastase tiibu ja seljatagust.

2/ Ta püüdis alati oma kätte saada algatust, tungides peale ja otsides lahingut kõikjal.

3/ Hoidis omi jõude alati koondatult.

4/ Kasutas kiirrännakuid ootamatuse saavutamise eesmärgil.

5/ Jala-, ratsa- ja suurtükiväge kasutas alati suurte massidena.

6/ Ei jaotanud omi jõude kunagi ühtlaselt, vaid koondas alati tugevad jõud tähtsale rindele või lahingu otsustavasse punkti.

7/ Pärast saavutatud võitu otsustavas lahingus püüdis alati operatsiooni viia lõpule jälitamisega, hävitades vastast moraalselt ja materjalselt. /Napoleon jälitas löödud vastast sadandeid kilomeetreid, näit. Jena-Auerstadtilt Baltimere kallasteni/.

8/ Hoidis lahingutes tugevaid reserve, et silmapilkselt pareerida vastase vastutegevust.

9/ Püüdis ära lõigata vastase ühenduse- ja taandumisteid, kuid mitte selle eesmärgiga, et sundida vastast taanduma, nagu tehti varem, vaid selleks, et sundida vastast kapituleeruma või vastu võtma lahingut temale kõige halvemates tingimustes.

10/ Kui Preisi armee andis lahingu alul tugeva ja otsustava löögi, siis Prantsuse armee /Napoleon/ andis selle löögi viimasena /str. varuga/.

Taktika.

Nagu eespool nägime, olid vanade keisririikide sõjaväed liiga väiksearvulised, taktikaliselt liiga abitud ja oma koosseisult väheväärtuslikud selleks, et ette võtta otsustavat operatsiooni, otsustavat lööki. Nad peatusid positsioonide ees, millised osutusid võitmatuiks nende taktikale, nad ei suutnud mööduda neid positsioone selletõttu, et vedasid oma järel igasugust varustust. Nad julgesid tungida vastase maale ainult mõnekümne kilomeetri kaugusele, sest nad ei suutnud katta laiaulatustlikke maa-alasid ja pidid igal tingimusel alles hoidma ühenduse oma baasidega /magasiniüsteem/.

Napoleon aga tundis enese vaba olevat neist raudadest, neist köidikuist /toitlustas sõjaväge kohapeal saadava varustusega/. Juba algusest peale pani ta kõik oma lootused taktikalise otsustavuse peale, mis pidi välja lööma mängust vastase sõjaväed. Pärast seda jälitas ta vastast seni, kuni viimane ei alistunud tema poolt dikteeritud tin-

gimustele. Sellest kõrgeimast põhimõttest voolavad välja järeldused, mis haaravad endasse sõjakäikude plaanid ja kõik sõjalised ettevõtted. Et kõik esialgsed arvestused põhjenevad taktikalisele otsusele, siis alistuvad kõik muud eesmärgid ja kavatsused sellele kõrgeimale eesmärgile ja sõjakäigu plaan omandab teatud loomulikkuse ja lihtsuse.

Napoleonil tuli suuri sõjaväe masse tegevusse rakendada, edasi visata kitsal rindel, kusjuures ta püüdis saavutada liikumise ja hargnemise kiirust. Napoleoni armeed oskasid liikuda, ilma et kolonnid oleks veninud pikaks sügavuses. 30.000 mehest koosneva korpuse sügavus ei ulatunud tihti üle 8 klm. Lähenedes lahinguväljale liikusid korpused välja üksteise järele iga kahe tunni tagant. Nii väike korpuse kolonni sügavus oli võimalik ainult sellepärast, et teed mööda liikus ainult suurtükiväe kolonn, kuna jala- ja ratsavägi liikusid rühmadena koondatud kolonnides väljaspool teid /teede kõrval/, mis oli võimalik ainult seal, kus ei olnud suuremaid takistusi.

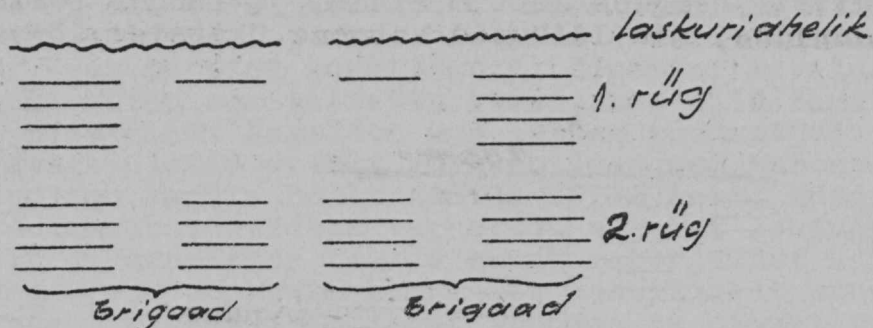
Enne lahingut koondas Napoleon kogu oma sõjaväe selleks, et juhtida teda isiklikult; kõik korpused, ka reservid, pidid olema Napoleoni käe all. Oma kolonnide suunamisel lahinguvälja lähemas piirkonnas hoidus Napoleon mitme tee kasutamisest, ta hoidus sellest ka siis, kui need teed kokku jooksid lahinguväljale /sõjateatril, nagu teame, liikus "laialt", kuna lahinguks alati koondas kõik jõud/. See kõik oli tingitud sellest, et puudusid telegraaf ja telefon - puudusid võimalused kiire ühenduse saamiseks kaugele teotsevate korpuste juhtidega. Kolonnide suunamine lahinguks mitmeid teid mööda oli Napoleoni arvates hädaohtlik, sest ta andis halbade side võimaluste juures palju ruumi juhustele ja piiras tema otsekohest mõju vägede tegevusele. Kõik abinõud, mis võimaldasid saavutada võitu, olid head Napoleonile. Napoleon ei esitanud absoluutse doktriini kummardajana, vaid alati võttis sisse oma lahingukavasse kõik soodsad juhused ja liikus rännakul, kui see oli talle kasulik, üksikute väegruppidega vastase tiivale. Nii oli see 1809.a., mil Napoleon oma peajõududega sattus vastase tiivale. Ta ei võtnud ette 40-km. kiirrännakut selleks, et ühineda teiste väegruppidega, vaid tormas kohe vastase tiiva peale. Samasugune asjaolu leidis ka aset 1807.a. Preussisch-Eilau lahingu eel, mil Davout' korpus lahinguväljale lähenedes sattus soodsale lähtealusele haarava löögi andmiseks venelaste vasakule tiivale ja loo-

mulikalt ei väljendanud Napoleon niisugust pedantsust, et tõmmata see korpus alul teiste vägede juurde ja saata teda siis uuesti haarama vastase tiiba. Bauzen'i all 1813.a. langes niisugune ülesanne ka Ney grupi peale, kes rünnaku ajal pidi tungima venelaste tiivale ja selja taha. Kuid kõik need juhused /juhtumid/ esinevad eranditena. Napoleoni põhireegliks aga oli - kõigi jõudude koondamine enne lahingut.

Kui ei peetud lahingut ümberpööratud rindel, püüdis Napoleon viia haaramisega seda lööki vastase ühendusteede pihta, mida ei võimaldanud strateegia; valitsemine vastase seljataguse üle oli Napoleonile härmiselt tarvilik selleks, et kõigutada vastase moraali ja kõigekülgsemalt ära kasutada edu lahingus. Kuid Napoleon, koondades oma peajõud enne lahingut vaenlase rinde ette kitsale maa-alale, pidi ka tegevuse raskuse üle kandma rindele ja tihti seadiski ta omale eesmärgiks vastase rinde keskkoha /tsentrumi/ läbimurdmise, kuhu ta oli koondanud oma jõud.

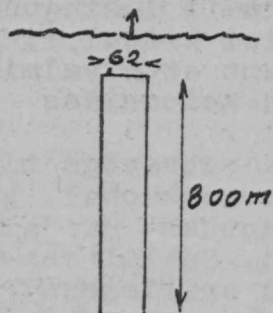
Arvulise ülekaalu tähtsus leidis Napoleonilt täielikku tunnustamist ja Napoleoni taktika avas tee arvuliselt ülekaalus olevate jõudude tegevusse rakendamisele. Kui Friedrich'il puudub reserv ja ta lahingusse asub kindla taktikalise plaaniga, siis Napoleonil taktikaline plaan peaaegu puudub enne lahingut - see selgub alles lahingu ajal ja et siis lahingukäiu mõjutada, on temal juba lahingu algades eraldatud tugev reserv, mille lahingu otsustamiseks tegevuse paiskab. Oma arvulist ülekaalu ei kasutanud Napoleon mitte selleks, et teotseda laial rindel ja piirata vastast, vaid selleks, et kontsentreerida omi jõude kitsale maa-alale ja tormata seal vastasele kallale, olles viimasest mitmekordselt tugevam. See vahe, mida Napoleon tegi strateegias pea- ja kõrval-sõjateatri vahel, oli maksev ka lahinguväljal pea- ja kõrvalrünnakupiirkonna vahel. Taktikas oli Napoleoni põhimõtteks - miinimum jõukulu kõrvalsuunas ja maksimum - peasuunas.

Harilikuks lahingrivistuseks Napoleoni ajal oli sügavad kolonnid, millede ees liikus laskuriahelik. Nii näit. Ney diviis Borodino lahingus hargnes 8000 m rindel ja 500 m sügavuses järgmiselt:

Ney diviis Borodino lahingus.

Friedlandi lahingu /sama Ney diviis/ Napoleon kasutas löögi kolonni, mis koosnes 20 pataljonist. Kolonni rinne oli 62 m lai ja sügavus 800 m /2 pataljoni kõrvuti ja 10 sügavuses/. Sarnase 15.000 mehest koosneva tiheda kolonniga murdis Napoleon küll läbi vastase rinde, kuid peale lahingut jäi sellest kolonnist järele vaid 1500 meest.

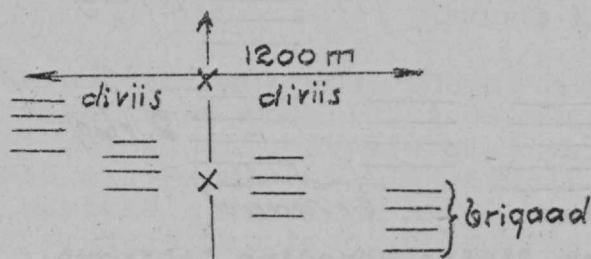
Napoleon, selle peale vaatamata, et sarnaste massiliste kolonnilahingud olid liiga verised, ei hoolinud sellest, vaid järjest suurendas oma löögikolonne. Ta käsutada olid väga suured inimeste hulgad, mille tõttu ta neid ka sugugi ei hoidnud.

Wagram'i lahingus läks Napoleon jalaväe massilises kasutamises nii kaugemale, millele sarnast ei tunne sõjaajalugu. Macdonald'i kolonnis, mis koosnes 5 diviisist /kokku 56 pat. = 30.000 meest/ olid asetatud diviisid peaaegu ilma vahedeta üksteise taha kahe pataljoni kaupa, kus kolonni rinne moodustati 2 patal-

Macdonald'i kolonn Wagram'i lahingus.

lajoni moodustati 2 patal-

jonist ja sügavus üksteise taha, peaaegu ilma vahedeta asetati 28 pataljonist /kuni 90 viirgu sügav rivistus/. Waterloo lahingus Davout /Svečinis - Erlen'i/ korpus /2 diviisi/ hargnes 1200 m rindel ja tungis peale brigadikolonnides, mis liikusid astmena üksteise kõrval.

Davout korpus Waterloo lahingus.

Peale jalaväe kasutas Napoleon ka teisi väeliike, suurtüki- ja ratsaväge massidena. Nii Wagram'i lahingus ta koondab "sajatorulise" patare'i võrdlemisi kitsal rindel, et siis selle koondatud tulega rünnakut ette valmistada. Niisama sagedad kui jalaväe rünnakud kolonnides on ka ratsaväe massilised kasutamised.

Napoleon taktikaliselt ei asetanud oma ratsaväge tiibadele, vaid see leiab kasutamist ka rinde keskkohal, kus tavaliselt tegevusse suunati siis, kui suurtüki- ja jalavägi olid juba vastase read kõikuma löönud. Sellel eesmärgil tema ratsaväe massid olid koondatud erilisteks reservkorpusteks ja asetatud vastavalt olukorrale /kas jalaväe taha või tiibadele/.

Napoleoni poolt antud massilistel löökidel oli määratu moraalne mõju vastase peale, kuid kolonnid ise sattusid tihti vastase tugeva tule all abitusse seisukorda; sõdureil puudus võimalus oma püsside kasutamiseks.

Kogu Napoleoni taktikaline kunst alates 1805.a. esines kõrgeima loomingu eeskujuna. Kõige esiti viis ta sisse osalise võidu printsiibi, mille kindlaks määras juba 2000 aasta eest Epaminondas ja mida täies hiilguses ära kasutas Aleksander Suur. Napoleoni taktika sarnaneb kõige

rohkem antiikilma äravõitja - Aleksander Suure - taktika-
ga. Ta ei võitnud lahinguid oma geniaalsusega, nagu Hanni-
bal, vaid massiga.

Temas ei ole seda painduvust, seda geeniuse hiilgust, mida nägime Hannibali juures, kellele see oli äärmiselt
tarvilik, sest ta pidi kunstlikult, õigemini kavalusega
ära kiskuma võidu oma vastaste käest, kes olid temast mi-
tu korda tugevamad. Napoleon aga selles puudust ei tundud;
tema sõjavägi ületas arvult kõik tolleaegsed Euroopa sõja-
väed. Napoleon kandis hoolt ainult selle eest, kuidas tu-
gevate, ootamatu löökidega vapustada vastast lahinguväljal
moraalselt ja sünnitada temale suurt materjalset kahju
kõige lühema aja jooksul, kasutades massiliselt suurtüki-
ja ratsaväge. Wagram'i lahingus koondas ta otsustavasse
punkti sajast /100/ suurtükist koosneva patarei, Jena ja
Auerstädt'i alt jälitasid tema ratsaväe massid vastast ku-
ni Elbe jõeni ja Baltimere kallasteni.

Jõudude koondamise printsibi elluviimisel pidi Napo-
leon end lahti ütleva joontaktika põhimõtetest ja oma la-
hingkorda sisse viima jõudude koondamise idee otsustavas
punktis; selleks oli tarvis moodustada tugev reserv, mida
võis rakendada tegevusse otsustaval momendil. Üldiselt la-
hingud muutuvad pikaajalisemaks, kaotuste % aga väikse-
maks.

IX. SÕDADE AJAJÄRK PÄRAST NAPOLEONI.

Prantsuse revolutsioon ja sellele järgnev "Napoleoni
ajajärk" tõid kaasa kestva ja kogu Euroopat haarava sõja-
tegevuse.

Sõjad algasid 1793.a. ja kestsid, vähija arvatud mõnin-
gad lühemad vaheajad, mis kasutati jõudude koondamiseks,
kuni 1815.a.

Suure koalitsiooniga suruti lõpuks Prantsusmaa revo-
lutsiooniline liikumine maha ja liitlaste ühisel otsusel
pandi Bourbon'id uuesti Prantsusmaa troonile. Euroopa oli
väsinud sõjast. Viini kongressil /1814.a./ domineerivad
küsimused selle ümber, kuidas saavutada ja hoida Euroopas
püsivat rahu. Kongress, Euroopa olusid korraldades, lükkas
täiesti kõrvale rahvaste isevalitsuse põhimõtte. Üldiseks

põhimõtteks tunnustati see, et kõik endised riigid /enne revolutsiooni/ jalule seataks ja vürstid ja valitsejad endise seisukoha ja võimu jälle kätte saaksid. Kongressist esilagu pidid võtma osa vaid võitjad. Kongress luges täiesti õigustatuks Poolamaa jaotuse. Sarnase põhimõtte elluviimine tekitas palju pahameelt rahvaste elus ja kujunes selleks tuhaks, mille all tulised sõed - vabaduspüüded - varjatult leegitsesid. Poolast sai suurema osa omale Venemaa, Saksa sai Preisi ja Austriale anti Lombardia ja Veneetsia. Et Soome läks Venele, siis vastutasuks Rootstile anti Norra.

Viini kongressi otsuste hoidmiseks loodi "Püha liit", millest Inglismaa jäi eemale. Pärast Viini kongressi püüdis Euroopas pikem rahuage, välja arvatud mõned väiksemad kokkupõrked, nagu: Poola mäss /1831.a./, Prantsuse-Hispaania konflikt /1833.a./, Vene-Türgi sõda ja mõned teised. Rahu püsib seni, kui rahva mälestusest kaovad Napoleoni-aegse sõdade koledused, kuni kasvab uus põlv, et siis uue jõuga minna vastu, relvad käes, uuele sõjaperioodile.

Seda perioodi ei tulegi kaua oodata. Juba XIX sajandi teisel poolel puhkevad uued võitlused Euroopas. Nii näeme üksikuid riike ja koalitsioone omavahelisi arveid õiendamata järgmistes sõdades:

- 1853-56.a. Krimmi sõda /Vene ja Inglise-Prantsuse - Türgi-Itaalia /Sardiinia/ koalitsiooni vahel.
- 1859.a. Itaalia sõda /Austria ja Itaalia /Sardiinia/ - Prantsusmaa vahel/.
- 1866.a. Preisi-Austria.
- 1870-1871.a. Saksa-Prantsuse.
- 1877-1878.a. Vene-Türgi.

KRIMMI SÕDA 1853.a. - 1856.a.

1. Krimmi sõja eesmäärke.

Krimmi sõja peamiseks initsiaatoriks oli Inglismaa, kes tahtis Vene jõudu piirata Mustal merel. Kaukasuse allahaitmine Venemaa poolt 1853.a. ei olnud viidud veel lõpule; võitlused kestsid veel edasi ja sidusid 60.000 meest vene sõjaväge, vaatamata sellele, et venelaste politika

oli suutnud juba teatud määral nõrgestada sealse rahva vastupanu jõudu.

Arvestades tolleaegset Euroopa olukorda, arvas tsaar Nikolai I paraja aja olevat selleks, et lõpp teha "haigele mehele" ja püüandada tema varandus; haigeks tunnustati tol ajal türgi riiklik organism; tema loomulikku või vägivaldset surma oodati juba lähemal ajal. Juba 15 aastat enne Krimmi sõda algas ettevalmistus Konstantinoopoli vallutamiseks dessant operatsiooniga. Venemaa Musta mere laevastik arenes ja kasvas jõudsasti. Sinna saadeti kõik paremad admiralid ja paremad võitlusvahendid. Euroopa riigid, nähes Vene sõjalaevastiku tugevat arengut Mustal merel, kokkukutsutud kongressil keelasid ära Bosporuse merekitsusest sõjalaevade läbimineku, mis venelastele ei meeldinud, ja nende energiline diplomaatiline pealetung lõppes sellega, et otsustati okupeerida Doonau vürstiriigid - Moldavia ja Valahia.

Doonau vürstiriigid olid väga viljarikkad ja esinesid XIX sajandi keskel tõsiste võitlejatena Venemaale nisumüügi alal maailma turgudel. Et rahustada teisi Euroopa riike, andsid venelased lubaduse, et nende sõjaväed ei lähe üle Doonau jõe ja nende sõjalaevastik ei võta ette vaenulikke tegevusi Türgimaa territooriumi vastu.

Põhjuse Türgimaa sisemistesse asjadesse segamiseks leidsid venelased kreeka- ja rooma-katoliku munkade vahel aset leidnud tülis. Vene keiser nõudis omale seaduslikku, lepingu teel kindlustatud õigust kõigi Türgi riigi piirides elutsevate kreeka-katoliku usuliste kristlaste kaitsmiseks. Türgimaa, toetudes Inglis- ja Prantsusmaale, jättis täitmata selle Venemaa nõudmise. Selle järele saatis Venemaa 1853.a. suvel ühe osa oma sõjaväge Doonau vürstiriikidesse. Sama aasta 30.nov. hävitas vene laevastik türgi laevastiku merelahingus Sinope'i juures /Mustal merel/. Nüüd aga tegid Inglis- ja Prantsusmaa Türgimaaga Venemaa vastu kindla kaitselepingu, nad leidsid paraja aja tulnud olevat Venemaa mõjuvõimu kasvamist lõunas pidurdada ja tema ülevõimu Mustal merel hävitada. Ka Austria avaldas vene keisrile Nikolai I ta abi eest ungarlaste allahaitmisel tänamatust ja sundis teda oma sõjaliste ettevalmistuste abil lahkuma Doonau vürstiriikidest. Kuna Austria rahule jäi saadud tagajärgedega ja enam osa ei võtnud sõjast, saatsid Inglis-

ja Prantsusmaa 1854.a. sügisel oma sõjaväed suure laevas-
tikuga Krimmi Venemaa suure sõjasadama Sevastopoli vallu-
tamiseks. Pärast võitu Alma jõe ääres läks liitlastel kor-
da sisse piirata Sevastopol. Venelaste katsed kindlust
vabastada löödi veriselt tagasi. 1855.a. kevadel jõudsid
kohale liitlaste abiväed. Ka 15.000 sardiinlast seltsi-
sid inglaste ja prantslastega lepingu põhjal, mille Vic-
tor Emmanuel tegi eespool nimetatud riikidega Cavour'i
nõuandel.

See oli prototüübina materjalse üleoleku saavutamiseks
inglaste poolt, mis lahenes liitlaste võiduga suurtükitu-
le ettevalmistamise järele. Esmakordselt kasutati väli-
raudteed /12 klm./.

SÕDIVAD POOLED JA NENDE RELVASTATUD JÕUD.

Venemaa. Sõjavägi Nikolai I ajal.

Napoleoni sõjad nõudsid vene talupoegadelt üldse um-
bes 2 miljoni sõdurit - 1/4 kogu talupoja seisusest mees-
soo tööjõust.

Sõjad, mida Venemaa pidas hiljem, nõudsid temalt ai-
nult osalisi pingutusi. Suuremad neist olid: võitlus türkk-
lastega 1828-29.a. ja võitlus poolakatega 1831.a.; esime-
ne nõudis 200.000 ja teine - 170.000 mehe mobiliseerimist.

Vene riigi büdžet andis alalisi /kroonilisi/ puudujää-
ke. Kümne aasta jooksul enne Krimmi sõda tõusis büdžet
40% võrra selle tõttu, et hakati vedama vilja Inglismaa-
le, mis muidugi veel ei kõrvaldanud puudujääke. Sõjaväe
eelarve /büdžet/ kõikus juba aastaid ühe ja sama arvu um-
ber - 70 miljoni rubla. Sõjaväe nimekirjades seisis neil
aastail keskmiselt 1.230.000 sõdurit ja üle 100.000 hobu-
se /süü ei ole juurde arvatud kasakate hobused/. Iga sõ-
dur läks maksma aastas umbes 57 rubla, milline summa ei
ole kuigi suur. Selle peale vaatamata suudeti ajada ots
otsaga kokku ainult selle tõttu, et sõjavägi elas osali-
selt naturaalmajapidamisest; rahva peal lasus sõjaväele
korterite andmise, korterite ja hoonete kütmise ning val-
gustamise, juurdeveo teostamise j.n.e. kohustus; noorte
teenistusse kutsumisega seotud kulud pidi kandma see kogu-

kond, kust noori võeti; sõjaametkonna vabrikutes ja te-
hastes pidid kodanikud töötama teoorjuse alusel j.n.e.
j.n.e.

Arvestades kõigi naturaalmajanduse plusse oli vene
sõjavägi Nikolai I ajal materjalselt siiski väga armetus
seisukorras.

Komplekteerimine.

Eesõigustatud seisused ja mõned rahvused, kes ei
kandnud sõjaväeteenistuse kohustust, moodustasid üle 20%
kogu rahvast. Sõjaväeteenistuse kohustuse asemel oli mõ-
nele rahvusele /näit. baškiirid/ peale pandud eriline /ra-
haline/ maks. Rahuaastatel ulatas sissekutsutavate noor-
te arv 80.000 meheni aastas. Kutsealuste vanus kõikus 21
ja 30 aastate vahel. Iga seitsme kutseealise talupoja
kohta sattus sõjaväe teenistusse keskmiselt üks. Et tee-
nistuseaja kestvus oli 25 aastat, siis pidi 1/7 meessoost
talupoegi end ohverdama /pühendama/ ainult sõjaväeteenis-
tusele, kuna ülejäänud 6/7 ei saanud mingisugust sõjaväe-
list õppust ega ettevalmistust. Kutsealuste arv ei olnud
kõigis kubermangudes ühesugune: ühed kubermangud andsid
1000 hinge kohta näit. 26 noort, teised aga ainult 7.

Noorte võtmine kujunes alati teatud määral hirmu ja
õudsuse ajaks ja oli seotud teatud kuritarvidustega. Et
raskendada vastuvõetud noortele jooksuminekut, aeti neil
otsaesine või kukal habemenoaga paljaks nagu sunnitöölis-
tel; iga noore jaoks võeti ka asetäitja juhuks, kui vastu-
võetud noor peaks ära jooksuma või välja prakeeritama sõ-
javäe ülemuse poolt; vastuvõetud noori või nende asetäit-
jaid saadeti määratud teenistusekohtadesse nagu vange.
Sõjaväeteenistusse vastuvõetud talupoeg vabanes mõisniku
orjusest ja muutus sõjaametkonna omanduseks, samuti ka
tema pojad /teenistuses olles võis sõdur abielluda/.

Sellele vaatamata, et sõjaväeteenistust olid kohusta-
tud kandma ainult vaesemad maksualused rahva klassid ja
vaatamata ka sellele, et maksud olid rasked, ostis end
siiski vabaks ligi 15% teenistusse minejaist sel teel,
et saatis enese eest asetäitja või jälle ostis noore-
/nekruti/ kviitungi; niisuguse kviitungi hind oli võrdle-
misi kõrge /1869.a. oli see hind 570 rubla/.

Igasuguste impulsside puudus sõjaväes, igav ja mono-

toonne vahiteenistus, härmuseni tüütavad riviõppused, halb toitmine ja kehv riietus - kõik need asjaolud kokku moodustasid füüsiliselt nõrga sõjaväe. Teenistus rahuajal kujunes vene sõdurile sunnitööks; vene sõdur ei kartnud sõda, vaid ootas seda koguni, et vabaneda "rahuaegsest sunnitööst".

Ohvitseride korpus oma teadmiste poolest oli väga madalal tasapinnal ja oma koosseisult väga kirju. Ei või mainimata jätta, et Vene väes teenis kõrgematel kohtadel väga palju välismaalasi, mis oli vist sellest tingitud, et need olid kindlamad reaktsiooni pooldajad /Araksejevi vaated/. 1862.a. oli Vene ohvitseridest nooremaid 5,84% ja kindraleid 27,8% ainult sakslasi. See % näitab ühtlasi ka, et välismaalased tegid kiiremini karjääri kui venelased. Sõdurite usaldus nende vastu oli väike. 70% ohvitseridest olid mõisnikkude võsud, kuna ülejäänud 20% olid ohvitseride pojad /paremad ohvitserid ja suurema haridusega, nad õppisid 5-klassilistes kadetikorpusetes/. Ülejäänud 10% ohvitseridest olid ühendatud allohvitseridest. Vene kindralstaabi akadeemias, kus kõrgemate kohtade jaoks ohvitseri ette valmistati, valitses vaade: "teadmisteta võib võita, aga distsipliiniga ei kunagi!" ja enamik aega kursustel pühendati "distsipliini" süvendamiseks /kindral Suhozanet/.

Organisatsioon ja mobilisatsioon.

Vene sõjavägi koosnes umbes 1.000.000 - 1.300.000 sõdurist. Suuri organiseeritud väeüksusi oli koguni vähe; sõjaväes oli umbes 29 jalaväe diviisi. Regulaar sõjaväes oli 690.000 meest, sisekaitse /julgeoleku/ korpuses - 220.000 meest ja kasakaid - 90.000 meest /kõik toodud arvud on rahuaegsed/. Irregulaar väeosad pidid andma sõja-aegsete koosseisude järele 245.000 meest ja 180.000 hobust; faktiliselt aga mobiliseeriti Krimmi sõja ajal palju rohkem ja nimelt: 407.000 meest ja 369.000 hobust. Sõja jooksul ühes mobilis. tõusis sõjaväe arv üle 2.000.000, kuid sõjateatrile kunagi üle 200.000 mehe ei suudetud koondada.

Suurtükivägi oli suurearvuline; suurtükiväe brigaadid oli arvult sama palju kui jalaväe diviisid. Suurtükiväe brigaadid koosnes 4-st patarist à 12 suurtükki = 48 toru.

Kõik sõjaväed olid koondatud 8-sse jalaväe korpusse. Jalaväe korpus koosnes: 3-st jalaväe diviisist, 3-st suur-tükiväe brigaadist, ühes ratsadiviisist, ühest ratsasuurtükiväe brigaadist ja ühest sapööriidepataljonist. Peale eesnimetatud 8 jalaväe korpuse oli olemas veel kaks ratsaväe korpust ja üksik Kaukaasia korpus.

1848.a. revolutsiooni tagajärjel väljakuulutatud mobilisatsioon näitas, et on tarvis kutsuda ellu tagavara väeosad; et puudusid väljaõpetatud meeste tagavarad, tuli suurendada sõjaväe arvu harilikult suurema arvu noorte sissekutsumisega. Nende noorte väljaõpetamine viidi läbi eriväeosades, millistest hiljem kujunesidki välja tagavara väeosad.

Niisuguse sõjaväe korralduse juures teostus mobilisatsioon liiga aeglaselt ja sellepärast tuli asuda mobilisatsiooni läbiviimisele juba tükk aega enne diplomaatilise kriisi kätte jõudmist.

Relvastus.

1845.a. võeti vene sõjaväes tarvitusele sütik-püssid. Vintpüsse oli vähe - igas kompanis oli 5-6 vintpüssi paremate laskurite käes /nagu meil praegu kk./. Et tol ajal ka teiste riikide sõjavägedes vintpüsse oli vähe, siis leppisid sellega ka venelased /kuue püssiga kompani kohta/. Krimmi sõja algades katkestas Belgia vintpüsside saatmise Venemaale, kuna Venemaa vastased asusid oma jalaväe ümberrelvastamisele vintpüssidega kõige laiemal alusel. Vintpüsside puudus, mis andis end teravalt tunda Sevastopoli all, näitas kuivõrt maha oli jäänud vene sõjatoetus, kuivõrt Venemaa rippus ära teistest riikidest ja selle ärrippuvuse negatiivsed küljed. Venelased ei tundnud puudust mitte üksi vintpüssidest, vaid ka sütik-püssidest /harilikud siledate õõntega püssid/. Viimaseid oli ainult 790.000 tükki, mille tagajärjel tuli relvastada uuestiformeeritud üksusi tulekivipüssidega.

VENELASTE VASTASED.

Türgimaa.

Türgimaa võis võlja panna Euroopas ja Aasias kuni 318.000 meest regulaarväge ja kuni 200.000 korraldamata ja varustamata irregulaar sõjaväge. Türgimaa sõjaväe nõrkuseks oli tema puudulik varustus ja riigi üldine vaesus. Tugevaks küljeks võiks lugeda seda, et tema ridades Krimmi sõja ajal oli palju Poolast ja Austriast /ungarlased/ emigreerinud revolutsioonilise entusiasmiga ohvitserid, kes astusid teenistusse Türki sõjaväkke. Euroopa mandril sõdivat Türki sõjaväge juhatas Omer-Paša, endine Austria ohvitser Mihkel /Michail/ Matos.

Inglismaa.

Inglismaa, majanduslikult esirinnas sammuva riigi, sõjavägi osutus kõige rohkem mahajäänuks. Inglise sõjaväe konservatiivsus esines Euroopas täiesti erandliku nähtusena ja tuletas meelde Vana-Egiptuse kultuuri kivinenud vorme.

Inglise alaline sõjavägi ulatus arvult 142.000 meheni, mida täiendati sõja korral. 50.000 meest alalisest sõjaväest oli seotud Indiaga, ülejäänud osa oli aga laiali pillatud üle terve maakera. Inglastel oli ka kuni 60.000 miilitsameest, kes sõja korral astusid alalise sõjaväe asemele Inglismaal ja lähemates garnisonides. Krimmi sõjast võttis inglastel osa mitte üle 30.000 mehe, olgugi et sõja kestvusel Krimmis maale saadeti inglaste poolt kuni 100.000 sõdurit /inglased alati tahavad võita teiste arvel/.

Inglased pidasid kinni täpsalt XVIII sajandi joontaktikast; relvastus oli hea; raske suurtükiväe tuli oli hästi tabav. Kõigele sellele vaatamata ei olnud inglastel Krimmis edu ühegi pealetungi ajal.

Prantsusmaa.

Prantsusmaa sõjavägi pärast Bourbonide troonile astumist komplekteeriti peamiselt vabapalgalistest välismaalastest /šveitslased/. Napoleoni armee oli täiesti laiali saadetud kui revolutsiooniline ja kardetav restaureeritud kuningriigile. 1824.a. sõjavägi hakkas suurenema iga-aastaste sissekutsete arvel, kes olid kohustatud sõjaväes teenima 8 aastat. Juulimonarhia likvideeris šveitslaste rügemendid ja seadis nende asemele rahvusliku kaardiväe. Aastas võeti teenistusse 80.000 meest sissekutse alla kuuluvast kontingendist /200.000/, mille juures sissekutsututest 3/4 said kiirendatult mõne kuu jooksul "välja õpetatud" ja tagavaraväkke määratud.

Prantsuse sõjavägi oli väga kohane kaugete ekspeditsiooni salkade jaoks. Poolteise aasta jooksul saadeti Prantsusmaalt Krimmi sõtta 310.000 meest. Korraga Krimmis üle 150.000 mehe prantslasi ei olnud. Prantslased saatsid sõtta oma parimad väeosad. Sõja ajal löid nad tugeva kindluse suurtükiväe. Prantslaste taktikat iseloomustasid: välisuurtükiväe nõrk tegevus, vananenud määrustikud, tihe date ahelikkude energiline tulevõitlus, pataljoni kolonide tugevad tkägilöögid, nõrk juhtimine ülevalt, arenenud algatus alt. Lahingut peeti kaootiliselt, kuid energiliselt.

SÕJA LÕPP JA ISEÄRALDUSED.

Sõja kestvuse ajal suri keiser Nikolai I, kelle järeltulijaks oli Aleksander II /Nikolai I poeg/. Viimane astus kohe samme rahuläbirääkimise algamiseks, milline katse aga ebaõnnestus ja Sevastopoli piiramine kestis edasi. Kindluse saatuse otsustas peakantsi - Malahovi-kurgani langemine prantslaste kätte 8.sept.1855.a. Aleksander II võttis vastu suurriikide rahutingimused, mille järele kinnitati rahuleping Pariisi kongressil 1856.a. veebr. kuus. Selle rahulepinguga kindlustati Türgimaale tema piiride ja iseseisvuse puutumatus, Mustmeri kuulutati erapooletuks, ükski riik ei tohtinud pidada seal sõjalaevu ega ehitada sõjasadamaid, Venemaa andis Doonau jõe suu ümber olevad maad ühes tüki Bessaraabiaga Moldaaviale ja kaotas oma kaitseõiguse Doonau vürstiriikide kohta; need

vürstiriigid võeti suurriikide ühise kaitse alla ja hiljem /1861.a./ asutati neist Rumeenia vürstiriik.

Mis puutub Krimmi sõjasse üldse, siis olgu tähendatud, et ta ei riivanud ühegi sõdiva riigi elulisi huvisid. Kõik riigid seadsid üles sõjaks Venemaaga ainult piiratud eesmärgid /Vene Mustamere sõjasadama Sevastopoli hävitamise/. Vastase hävitamise katse ei meelitanud kedagi. Venemaa läks kohe üle kaitsele, jälgides ainult negatiivseid eesmärke.

Sõja piiratud eesmärgid sundisid võitlejaid tarvitama /kasutama/ poliitilist relva väga ettevaatlikult. Venemaa andis 300.000 rubla selleks, et toetada kreeka sõja partiid /erakonda/ Türgimaa vastu; kihutustöö Kreekas arenes niivõrt jõudsasti, et prantslased olid sunnitud maale saatma dessandi kreeklaste sõjakuse vaigistamiseks. Kurdlaste juhtide äraostmine venelaste poolt nõrgestas märksa türklaste pealetungi katseid Kaukasuse rindel. Černogorias töötasid vene agendid ja vene kuld. Bulgaarlased boikoteerisid inglaste ja prantslaste varustamist nende jõudude koondamise perioodil ja põletasid ära kõik liitlaste varustuse tagavarad. Vene väejuhatuse püüdis tekitada lõhet inglaste ja prantslaste vahel Sevastopoli piiramise ajal j.n.e.

Sõja piiratud eesmärgid sundisid andma täielise eesõiguse kitsastele, puht-geograafilistele tegevuseobjektidele vastase elava jõu hävitamise asemel. Tekkis loomulikult raamistik väljakurnamise strateegia kasutamiseks /kõhitlemiseks/. Sevastopol, venelaste Mustamere laevastiku baas, tõmbas niivõrt liitlaste tähelepanu enese peale, et viimased /liitlased/ seisisid poolteist aastat poolepäevateekonna kaugusel vene välivägedest vaatamata sellele, et vägede arvuline ülekaal rääkis nende kasuks, nad ei teinud kordki katset venelaste atakeerimiseks väljaspool kindlust.

Et Krimmi sõjas kogu tegevus piirdus Sevastopoli piiramisega, siis esmakordselt sõdade ajaloos paratamatu nähtena esineb positsioonisõda. Liitlastel oli tarvitusele võetud vintlõikega püss, kuna venelastel oli sarnaseid püsse kompani peale ainult 5 - 6. Samuti inglaste piiramise-suurtükiväe rasked kaliibrid olid juba vintlõikega, mis tõstis nende laskekaugust.

Insenerivägi on ilmunud lahinguväljale, kes on teistele väelikele abiks piiramise ehitiste valmistamisel,

samuti on nad tööil raudtee /15 km/ ehitamisel, mis esmakordselt sõja tarvete rahuldamiseks lahinguvälja piirkonnas ehitatakse.

Poolte materjalne võistlus.

Liitlaste võimas sõjatööstus ületas Vene oma. Blokaad raskendas salpeetri vedu Venemaale. Sevastopolis oli ette nähtud 65.000 puuda püssirohtu, millise tagavara täiendamiseks toimetati juurde kindluse piiramiseaja jooksul 200.000 puuda püssirohtu - umbes kolm korda rohkem kogu normaalsest aastasest toodangust Vene sõjaväe jaoks. Püssirohu puudus andis end Sevastopolis väga teravalt tunda, see läks isegi nii kaugele, et venelased võtsid püssipadrunitest rohu välja ja tarvitasid seda suurtükkide jaoks.

Et venelased ei võinud /tagavarad ei võimaldanud/ kulutada püssirohtu üle 2000 - 2500 puuda ööpäevas, siis ei saanud nad ära kasutada ka oma suurtükkide arvulist ülekaalu, mis neil oli sõja alul. Venelastel tuli tule jaoks määrata näljanormid - 10-15 lasku päevas suurtüki peale; suured kaliibrid - 36-naelalised suurtükid ja 2-puudalised mörserid - kannatasid alaliselt mürskude puuduse all /kauge hipomobiiltransport/. Raskete suurtükkide arv /kuni 10-tollilised s.a./ Sevastopoli kuivamaa rindel tõusis piiramise lõpul kuni 586. Sevastopoli töökojad parandasid 1210 ja valmistasid 179 lafetti. Piiramise lõpul tõusis liitlaste raskere suurtükkide arv 638-ni, ületades Sevastopoli suurtükiväe arvuliselt. Kogu piiramiseaja jooksul lasksid liitlased välja 1.356.000 mürsku suurtükkidest, millele venelased vastasid 1.207.000 mürsuga. Püssipadruneid kulutati: a/ liitlased - 28.500.000 tk., b/ venelased - 16.500.000 tk. Suurtükke vigastati /löödi rivist välja/: a/ piirajail /liitlastel/ - 609 tk., b/ kaitsjail /venelastel/ - 900 tk.

Selles tehnikas ja materjalsete vahendite võitluses kuulus otsustav sõna liitlaste meretranspordi üleolekule vene sõjaväe maatranspordist /hipomobiil/. Üksi suurtükiväelist varustust toimetasid prantslased Sevastopoli alla 3.700.000 puuda ja inseneriväelist varustust - 860.000 puuda. Kokku toimetasid liitlased Sevastopoli alla 8.000.000 - 9.000.000 puuda suurtüki ja inseneriväelist varustust,

peale selle veel määratunud toidumoonad tagavarad. See varustuse kohaletoimetamine mitme tuhande kilomeetri kaugusest merd mööda osutus inglastele palju lihtsamaks ja kergemaks kui kohaletoimetamine kuival maal Balaklavast kuni positsioonideni 12 km ulatusel, kuhu inglased ehitasid kitsarööpalist raudteed, mis alul hästi ei edenenud. Tee ehitus ühes roobaste mahapanekuga 24 km peale nõudis aega 7 kuud ja sai valmis ainult Sevastopoli piiramise lõpul. See oli esimene raudtee ehitus sõjaajal ja ühtlasi ka esimene väliraudtee, mis leidis sõjaliinil kasutamist. Venelased kasutasid oma laskemoona ja muu varustuse juureveoks voori, mis koosnes 130.000 vankrist. Suureks abiks vene voorile oli meretransport Asovi merel.

Sõja rahalised kulud.

Vaatamata määratule defitsiidile Vene büdžetis, langes rubla Krimmi sõja vältel ainult 93 kopka peale, mis näitab, et sõda ei suutnud veel viia Venemaad väljakurnamiseni materjalselt.

Sõda nõudis riikidelt rahalisi kulusid järgmisel määral: a/ Prantsusmaalt - 1600 miljonit franki, b/ Inglismaalt - 1835 miljonit franki, d/ Austrialt - 1150 miljonit franki. Kui neile arvudele veel juurde lisada Türgimaa kulud, siis tõuseb liitlaste rahaliste kulude kogusumma üle 5 miljardi frangi.

Venelastele läks sõda makama 3200 miljonit franki. Kuid sellele on tarvis juurde lisada veel määratunud ohvrid, mis vene rahvas tõi natuuras. Kui võtta arvesse ka kõike seda, siis tõusevad ka Venemaa rahalised kulud üle 5 miljardi frangi.

Sanitarseisukord ja kaotused.

Liitlaste kaotused Krimmis surnutena ja haavatutena olid märksa vähemad kui venelastel. Selles sõjas tekitasid haigused suuremaid kaotusi kui vastase relvad. Liitlaste sanitarseisukord oli hirmuäratav /kohutav/ - tüüfus ja teised nakkavad haigused ei lõppenud ega lõppenud. Kõik see oli tingitud sellest, et liitlastel ei olnud kasutada selles sõjas ühtegi sauna ega pesukoda sõdurite pesu pese-

miseks. 1856.a. veebruari- ja märtsikuu jooksul, mil oli käimas juba liitlaste evakueerimine, suri Krimmis tüüfus-
se üle 10.000 liitlaste sõduri. 95.000 surnud prantslas-
test oli ainult 11% lahingutes langenud; inglaste juures
tõusis see arv 12%. Üldse kaotasid liitlased Krimmi sõjas
surnutena 155.000 meest.

Vene sõjaväes oli juba rahuajal surevus niivõrt suur,
et sõjatingimused ei võinudki teda enam oluliselt suuren-
dada. Venelaste statistika, mille usaldusväärsus ei ole
küül kuigi suur, märgib, et ainult 1855.a. surevus ületas
normaalse 51.000 inimese võrra; teistel sõjaaastatel ei
tõusnud surevus üle normaalsuse piiride - 40.000-50.000
inimest aastas. Üldse kaotasid venelased surnutena 32.000
inimest. Venelaste sanitariseisukord, vaatamata haigemaja-
de vähesusele, viletsale sisseseadele ja arstide puuduse-
le /iga 300 haige kohta tuli 1 arst/. ei kujunenudki veel
ähvardavaks ja niivõrt raskeks, kui see oli liitlaste juu-
res.

Üldmärkmeid.

Nagu eespool toodust selgub, ei sarnanenuid Krimmi sõ-
da sugugi Napoleoni sõdadele. Nõgime kuidas hävitusestra-
teegia reeglid, millised kerkisid esile Napoleoni sõdades,
hõljusid väejuhtide ideoloogias ja sulgesid tee venelaste
võidule.

Sevastopoli piiramine, mida peetakse tähtsamaks sõja-
liseks sündmuseks uusima ajaloo lävel, avab meile hiigla
pildi materjalsest võitlusest ja esineb sellel alal palju-
des oma joontes Maailmasõja lahingute prototüübina.

XI. ITAALIA SÕDA 1859.a.

SÕJA EESMÄRK.

Austria, väga mitmesugustest rahvustest koosnev riik,
uute poliitiliste voolude tõttu ei saanud enam jätkata
"kasulikkude abielude" politikat, et nende abil oma seis-
korda kindlustada. See oli tüübiline restauratsiooni-aeg-
ne riik, kes ajas utoopilist /Meternich/ reaktsioonipoli-
tikat. See riik oli ainukeseks tõsiseks takistuseks Saksa-

maa ja Itaalia ühinemises rahvuslikuks tervikuks.

Itaalia kuulus täielikult tema ülemvõimu alla Lombardia - Veneetsia kuningriik; peale selle Austria dünastiaga olid abieluliste sidemetega seotud Modena, Parma ja Toskana hertsogiriigid. Neis hertsogiriiges ja paavstile kuuluvate maade põhja osas olid Austria garnisonid vana korda kindlustamas revolutsioonilis-rahvusliku liikumise vastu. Neis riiges peale restauratsiooni läks olukord väga raskeks ja rõhuvaks. Rida ebaõnnestunud katseid Itaalia ühinemiseks läbirääkimiste ja vastuhakkamiste teel ei andnud mingisuguseid tulemusi ja tõestasid ainult ühte, et Itaalia ühinemiseks on vaja lähemat koostööd kõigi Itaalia riigikeste vahel. Selles suunas asutigi tööle ja selle liikumise etteotsa asus väike 5-miljonilise rahvaga Sardiinia. Sardiinia, pärast 1849.a. ebaõnnestunud katset Austria ülevõimu alt vabaneda, hakkas ette valmistama uueks heitluseks ja otsis omale tugevaid liitlasi. Ta leidiski omale liitlase Prantsusmaa näol ja 1858.a. sõlmis Sardiinia "bismarck" Cavour viimasega pealetungilepingu Austria vastu.

Napoleon III, Prantsusmaa kuningas, nägi selles sõjas omale soodsaid poliitilisi kombinatsioone maade juurdevõitmise näol, et sellega järjest tõusvat rahva rahulolematust tema valitsuse vastu rahuldada.

Napoleon seab üles teatud mõttes revolutsioonilised ideed, ütleb lahti Viini kongressil deklareeritud restauratsioonist ja tunnustab rahvaste enesemääramise õigusi, saades sellega "kroonitud revolutsionääriks". 1857.a. ta koondab Doonau vürstiriigid ühiseks Rumeeniaks, millise koonduse teravõts oli sihitud Austria vastu. Ta unistas ka Poola uuesti ülesehitamisest ja Saksamaa liitumisest, kaubeldes viimase teostamise korral oma teenete eest endale maid Reini ääres, et sellega kindlustada Prantsusmaa põhja- ja kirdepiire.

Napoleon III, kokku leppinud Sardiiniaga ühiseks pealetungiks Austria vastu, pidi viimaselt saada Prantsusmaa piiri ääres asuva Savoia ja Nizza provintsi.

Napoleon III eesmärgiks ei olnud sugugi Austria hävitamine, sest viimase nõrgenemisel oleks Preisi kergesti võinud tõusta Kesk-Euroopa valitsejaks ja see oleks olnud temale veel palju kardetavam kui praegune Austria.

Austria omakorda ei tunnud suurt huvi selle sõja vastu, ta oli rohkem seotud sisemiste raskustega /ungarlaste,

serblaste, kroaatide j.t. rahvuste kähkimised/. Pealegi Austria majanduslikud ressursid olid väga piiratud ja et sõda ei puudutanud tema elulisi huve ja kartes tõsisemate sisemiste rahunuste tekkimist, oli Austria huvides sõda lõpetada nii kiirelt kui see võimalik.

Nii näeme, et ka see sõda taotles piiratud eesmärke, mis võeti ette peamiselt Lombardia väikeste riikide vabastamiseks Austria mõju alt.

SÕJATEATER /SÕJAVÄLI/.

Sõjateatriks osutus Po jõe madalik, Euroopa toredamaid kohti. Juba Napoleon I ajal toitlis see sõjateater suurearvulisi sõjavägesid.

Lombardia madalikud, olles läbi lõigatud tiheda kanalite ja kraavide võrguga, olid muudetud riisi väljadeks; kõrgendikkude kallakud olid kaetud viljapuaedadega; iga viljaväli oli piiratud siidiussipuudega. Vaatlusvõimalused ulatusid õige harva üle 300 sammu. Liikumine väljaspool teid oli raskendatud isegi jalaväele, kuna ratsa- ja suurükiväele oli see peaaegu täiesti võimatu.

1859.a. sõjas võeti tarvitusele esmakordselt laiaulatuslik raudteede kasutamine mõlemate poolte juures.

Sõjateatri rikkus, teotsevate sõjavägede piiratud arv, magasinide küllus kindlustes ja suurtes linnades ja raudteede rohkus võimaldasid sõdivatele pooltele härmuseni vähendada oma voore. Puudulikult oli arvestatud seda, et raudteed läksid üle Po jõe harude, milliste arv oli võrdlemisi suur ja sildade lõhkumine oleks võinud panna seisma raudtee liikumise pikemaks ajaks. Puudulikult oli arvestatud ka seda, et sõjapolitilised eesmärgid võivad härmuseni raskendada kohalikkude tagavarade kasutamist.

SARDIINIA SÕJAVÄGI.

Väike riik, valmistudes sõjale Austriaga, pidi lühendada sõjaväeteenistuse aega selleks, et anda sõjalist õpust suuremale osale kodanikele. Teenistus tegevas väes kestis 2 aastat ja reservväes - 6 aastat. Kuid et riik oli vaene ja puudus tööstus, ei võinud Sardiinia koguda

küllaldast reservi ja oli sunnitud piirduma sellega, et mobiliseeris 62.000 meest, kellest moodustati 5 tegevast diviisi. Sisemise julgeoleku ja kindluste kaitseks moodustati täiendusväeosad 26.000 mehe suuruses n.n.rahvuskaart/Sardiinia regulaarsõjaväega ühines rahvusliku liikumise juht Garibaldi oma kolme rügemendiga. Viimased koosnesid vabatahtlikkudest, kes olid täiesti distsiplineeritud. Garibaldi salk määrati selleks, et tungida austerlastele selja taha ja õhutada seal vastuhakkamist.

Teenistuseaja lühiduse ja lahkumise tõttu juhtivas koosseisus ei olnud Sardiinia sõjaväe lahinguväärtus kuigi suur.

AUSTRIA SÕJAVÄGI.

Rahvusliku koosseisu poolest oli sõjavägi härmiselt kirju. Sõjaväes hoidus XVII sajandi vaim vaatamata sellele, et komplekteerimine sündis sundusliku teenistusekohustuse alusel, mis ei olnud küll veel üldine. Kõrgem haridus, paljud professionid ja 1200 guldna sissemaks renteise vabastasid sõjaväeteenistusest. Ungarlaste rahvuslikud püüded osutusid tugevamateks kui dünastilised ja korporatiivsed traditsioonid. Ungarlaste rahvuslik liikumine lämmatati mõneks ajaks vene sõjaväe poolt, mille järele algas tugev surve eriti nende 21 pataljoni ja 10 husaarirügemendi vastu, mis läksid üle mässavate ungarlaste poole.

1859.a. sõja tingimustes osutusid mitte ustavateks ka itaallastega komplekteeritud rügemendid. Neid otsustati jätta Ungarisse Vene piirile.

300.000 kutseealise noormehe hulgast kutsuti iga aasta teenistusse umbes 85.000 meest. Tegevas teenistuses tuli olla 8 aastat ja reservis - 2 aastat. Peale selle oli veel 50.000 meest midagi kasakate taolist sõjaväge. Need arvud lubasid ähvardada Austria diplomaatial umbes 800.000 mehelise sõjaväega.

Võttes arvesse rahalist kitsikust, lühendati rahuajal tegevteenistuse aega märksa. Pärast Krimmi sõda rahuajal ei olnud teenistuses kaheksa, vaid kolme kutse mehed. Tegevväkke ei suutnud Austria mobiliseerida üle 320.000 mehe, sest täienduste puudusel ja käärimiste tõttu paljudesse maakondadesse tuli jätta võrdlemisi palju sõdureid sisemise korra kaitseks.

Kõrgemate juhtide koosseis oli härmiselt nõrk, välja arvatud Radetski ja Benedeck. Rahuajal oli 12 korpust, mis olid koondatud 4 armeeks /Viini-Böömi, Itaalia, Ungari ja Galiitsia/. Korpuses 2 diviisi ä 2-3 jalabrigaadi. Brigaad sõjaajal koosnes 5 pataljonist ä 6 kompanit ja 1 patareist. Austria lahingurivistuse aluseks oli kompanikolonn. Pataljon rivistus divisjonide kaupa /2 komp./ distantsil 54 sammu. Austria rivistus väiksete üksustena, oli väga soodus Itaalia sõjateatri murdmaastikul, kuid nad ei osanud oma juhtide puuduliku ettevalmistuse tõttu seda parremust kasutada.

Austria mobilisatsioon venis väga pikale. Ta koondas sõjaks 5 korpust, mis 62. mobilisatsioonipäevaks veel ei olnud täies koosseisus /145.000 asemel kõigest 107.000 meest/. Kaks kuud kestnud mobilisatsioon tõstis sõjaväe suurust, võrreldes rahuaja sõjaväega, ainult 30% ettenähtud 77% asemel. Väga halb oli olukord hobustega komplekteerimisel, neid tuli osta /raha vähe/. Ratsavägi mob. ajal hobuseid juurde ei saanud ja eskadronides isegi hobuste arv vähenes /keskmiselt eskadronis 110 hobust/. Sama halb oli suurtükiväe hobuste ja rakenditega. Kavatsatud 70 patarei asemel suudeti välja saata ainult 44 patareid. Sarnase aeglase mobilisatsiooni ja varustuse puudulikkuse tõttu ei võinud olla juttugi vastaste kiirest löömisest, nagu seda nägi ette sõjaplaan.

PRANTSUSE SÕJAVÄGI.

Bourbonide restaureerimisel pärast Napoleon I katasstroofi Waterloo all lasti laiali ka Napoleoni sõjavägi. 18.400 ohvitseri lasti lahti. Esimesil aastail elasid Bourbonid välisriikide täkkide kaitse all; uue sõjaväe loomine oli seotud raskustega; esialul koosnes see 12.000 Šveitsi palgalistest ja mõnest üksikust prantsuse väeosast. Alates 1824.a. hakkas sõjavägi kasvama noorte sissekutsu-
mise tagajärjel. Teenistuseaeg määrati kindlaks 8 aasta peale. Noortel mõisnikkude soost ohvitseridel ei olnud mingisugusi kogemusi teenistuse alal, neil ei olnud ka populaarsust sõdurkonna keskel; nad olid võhikud ka distsipliini alalhoidmise mõttes. Sõjaväeteenistus kaotas prantsuse rahva silmis täiesti oma populaarsuse. Seaduse järgi võis igaüks saata enese eest asetäitja. Pariisis

tekkisid suured kontorid, mis pakkusid asetäitjaid sõjaväeteenistuse jaoks. Niisugusel teel sõjaväeteenistusest lahtiostmise läks maksma 4000-6000 franki.

Juulimonarhia ajal likvideeriti palgaline "šveitsi" sõjavägi, mille asemele asutati rahvuskaardivägi. Ehkki väljapaistvad poliitikerid ja sõjaväelased soovitasid maksma panna üldist sõjaväeteenistust lühikese rahuaegse teenistuse sundusega, jäi Napoleon III siiski pika teenistusaaja juurde /7 a./. Iga aasta 200.000 kontingendist kutsuti teenistusse 80.000 meest. Armees koosnes umbes 200.000 7-aastase teenistuse läbi teinud sõdurist ja puuduliku ettevalmistusega tagavara pidi andma 300.000 meest. Suurt mõju avaldas prantsuse sõjaväe kujunemisele Alžiiri sõjakäik /võikesõda/. Selles sõjakäigus prantslased paratamatuse sunnil võtsid tarvitusele ahelrivi Napoleoni kolonnide asemele. Sõjaväes olid tõusnud kõrgetele kohtadele Alžiiri kangelased ja neile lisa andnud "kõrgem kool", kuhu tavaliselt määrati õpilasi otse sõjakoolist, ilma igasuguse rivistaazita.

Itaalia sõtta määrati pool prantsuse sõjaväest, kuna teine pool jäi valvama riigipiiri Reini ääres.

Prantsuse sõjavägi mobiliseerus ja koondati lahinguväljale väga kiirelt /kõigi imestuseks/. 24.aprillil anti käsk tegevuse mobiliseerimiseks ja 26.aprillil juba esimesed korpused liikusid Itaaliasse üle Alpi mägestiku /Mont-Cenis ja Mont-Genève/.

Relvastus.

Napoleon III, töötades isiklikult suurtükiväeliste küsimuste kallal, astus välja juba 1852.a. ideega, et suurtükivägi tuleb relvastada ühesuguste universaal suurtükkidega. Ta jätkas Napoleon I tööd suurtükiväe materjalosa lihtsustamise alal. Veel XIX sajandi keskel oli suurtükiväes oluliseks puuduseks see, et patareides olid XVIII sajandist päritud mitmesüsteemilised suurtükiid ja haubit-sad.

Sevastopoli all ilmusid rasked suurtükiid kõige esiti inglastel. Need suurtükiid olid juba vintliõigetega. Need hakkasid levinema ka laevastikus. Vintliõigete tarvitusele võtmine suurendas märksa laskekaugust ja tabavust. Suurtükiväe ümberrelvastamist vintsuurtükkidega takistas suurtü-

kivhelaSte konservatiivsus; nende ideaaliks oli väljasõit karteči kaugusele ja vastase jalaväe tabamine 600-700 sammu kauguselt. Vintide tarvitusele võtmine halvendas märksa karteči tegevust. Nii oli suurtükiväelaste eelarvamine.

Napoleon III oskas kõrvaldada kõik niisugused eelarvamused. Sardiinia sõjavägi juba võttis tarvitusele vintlõigetega suurtükid.

1859.a. kevadel sai valmis 4-naelaliste vintlõigetega suurtükide materjalosa 222 suurtüki jaoks. Suurtükitule kaugus suurenes kuni 3 km. Peamürsuna ilmus šrapnell seadega 5 distantsi peale /kuni 2200 meetrini/.

Sõjaväed said uued vintsuurtükid kätte rännakul; sõjategevus algas juba siis, kui prantsuse suurtükiväelased veel õppisid laskma ja kasutama sihikut. Lombardia maastik raskendas üldiselt suurtükiväe kasutamist. Ainult Solferino all oli maastik võrdlemisi lahtine ja võimaldas vaatlust. Siin teetsesid prantslaste vintsuurtükid edukalt.

Prantsuse jalaväe relvastus jäi samaks, mis ta oli Sevastopoli all: osa jalaväge oli varustatud vint- ja osa siledaõõneliste püssidega.

Austerlased võtsid tarvitusele enne Itaalia sõda eest laetavad vintpüssid, mille kaliber oli 13,9 mm ja sihikuline laskekaugus - 1200 sammu. Keskmiste ja suuremate kauguste peale laskmiseks oli Austria püss parem kui prantsuse oma. Piiratud ulatuses võeti tarvitusele telegraaf.

SÕJA LÕPP JA ISEÄRALDUSED.

Sõjategevus rauges pärast Solferino lahingut ja mõned nädalad hiljem tehti rahu. Austria oli kaotanud sõja, mis kestis 10 kuud.

Prantsusmaa okupeeris Lombardia, mille hiljem vahetas Itaaliale Nizza ja Savoia provintsi vastu. Nende provintside pärast on veel praegugi hõõrumisi Prantsusmaa ja Itaalia vahel.

See lühikest aega kestnud sõda oli jällegi üheks etapiks sõjakunsti arengus.

Tulid uued võtted, mida ei tuntud eelmistes sõdades. Ajaloolased väidavad, et Modženta lahingus olevat tulnud

ette esmakordselt kohtamislahing - uus taktikaline võte. Praegusel ajal on see lahingmoodus omane igale sõjaväele.

Et sõjateater oma äärmise murdjoonelise maastikuga takistas vooride kasutamist ja maakoht oli rikas raudteedest /tolleaja olud/, siis esmakordselt leidis raudtee mõlemal poolel intensiivset kasutamist. See asjaolu sai pöördepunktiks edaspidisel sõjaväe varustamisküsimuste lahendamisel.

Sardiinlastel ja prantslastel on täielikult suurtükivägi varustatud vintlõikega suurtükkidega, mis oma paremusi ei suutnud ebasoodsa maastiku tõttu tõestada, kuid sellele vaatamata kõik riigid relvastuvad pärast Itaalia sõda ainult vintlõikega suurtükkidega.

See sõda, kus lahingud esinesid mõlemale poolele sageli ootamatult, korraliku luure puudusel, rõhutas hästi väljaõpetatud ratsaväe tähtsust ja kõik riigid asusid selle soetamisele.

Võeti tarvitusele telegraaf, kuid "materjalosa" puudusel ei leidnud see suurt kasutamist.

Prantsuse sõjavägi, kartes Austria püssi üleolekut /oli mõjuvam ainult keskmiste ja kaugemate distantside peale/, loobus koloniaalsõdades tarvitusel olnud ahelriivist, seega tulevõitlusest, ja tormas tihedates rivistustes ilma tulevõitlusega austerlastele peale. See asjaolu kutsus uuesti esile Napoleoni aegse kolonnide kultuse. /Pulja dura - štõk molodets/. Austria, näit., võtab pärast seda sõda järelemõtlematult uuesti tarvitusele oma sõjaväes kolonnide taktika ja 1866.a.sõjas Preisimaaga saab rängalt "karistada". Suurtükivägi oli juba niivõrt arenenud, et niitis maha lahinguväljal leiduvad tihedad kolonnid. Kolonnid olid kaotanud oma lahinguväärtuse.

Võitjalt õpitakse. Et Prantsuse sõjavägi tuli võitjaks, siis teised hakkasid ka oma sõjavägesid Prantsuse eeskujul ette valmistama sõjategevuseks. Mõned riigid, uurides Prantsuse võidu põhjusi, leidsid, et pikema teenistusajaga sõdur oli võitnud puudulikumalt ettevalmistatud sõduri /Austrias oli enne seda sõda 3-aastane ja Prantsusmaal - 7-aastane teenistus/. Selle mõjutusel Preisimaa 1860.a. oma sõjaväe reorganiseerimisel pani maksma 2-aastase teenistuse asemele 3-aastase sundteenistuse.

XII. AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE KODUSÕDA

1861.-1865.a.

ÜHENDRIIGID XIX SAJANDI KESKEL.

Suurte vabade viljarikaste maa-alade olemasolu soodustas talumajapidamist ja raskendas mõisamajapidamise arenemist, mis baseerus palgatud tööjõule. Sellepärast arenes põhjariiges energiliselt talumajapidamine; tööstus nendes grupeerus peaaesjalikult n.n. "Uue Inglismaa" osariiges, mis asusid Atlandi ookeani rannikul; tööstus produtseeris tarbeid ainult siseturu jaoks, kus kaitsetollide mõjul püüsid hinnad võrdlemisi kõrgel, mis omakorda võimaldas töölilistele maksta kõrget töötasu. Peamise tööliliste kontingendi moodustasid Euroopa emigrandid. Emigrandid töötasid vabrikutes 2-3 aastat, kogusid omale selle aja jooksul teatud varanduse ja asusid siis isiklikkude talupidamiste /farmide/ korraldamisele.

Enam lõunapoolsetes osariiges - Lõuna Karoliinis, Georgias ja Alabamas - raskendas troopikaline kliima tunduvalt emigrantide põllutööd. Neis osariiges arenes suurmaapidamine /suurpõllupidamine/, mis kasutas tööjõuna orjastatud neegreid. Täiskasvanud neegri hind tõusis 3000-4000 dollarile, mis võrdus umbes poole tosina praegusaja traktorite hinnale. Neegrite-orjade töö oli väga kallis ja ei oleks end tasunud põhjariiges, kus külvati peamiselt leivavilju. Lõunariigid aga esinesid maailma puuvilla monopolistidena, kasvasid suhkru pilliroogu ja tubakat, mis kõigiti tasusid orjapidamisega seotud kulud. Rohkem põhjapoolsetes osariiges - Põhja Karoliinis, Tenissis ja Kentukis - surus valgete tööjõud välja neegrite tööjõu. Neis osariiges hoidus alal suurmajapidamise iseloom ja sellepärast pidasid nad neegreid ainult eksportkaubana lõunariikide jaoks. Kõik lõunariigid olid seotud tihedasti üksteisega nii poliitiliselt kui ka majanduslikult, Euroopa emigrantide juurevool ei suundunud neisse, sest töötingimused olid seal palju halvemad kui põhjariiges; lõunariiges valitses aristokraatlik kord.

Oma huvide kindlustamiseks leppisid lõunariigid kokku, et orjapidajate osariikide arv peab võrduma vabade osariikide arvuga, mis kindlustaks neile pooled kohad se-

natis ja tunnustaks orjapidamise iga osariigi sisemiseks asjaks, mis ei kuulu föderatiivse seadusandluse kompetentsi. Kuid iga klassi õigused kindlustati ainult jõudude tegeliku vahekorraga, aga mitte konstitutsioonilise seadusandluse teel. Jõudude tegelik vahekord aga muutus kiiresti põhjariikide kasuks. Juurevool põhjariigesse, 20 aasta jooksul enne sõda, ulatus emigrantide arv 4.300.000 inimeseni. Tulemuseks oli, et kodusõja puhkemisel oli rindest põhja pool 23.000.000 valget, lõuna pool aga ainult 5.000.000.

DEMOKRAADID JA VABARIIKLASED.

Võimul oli demokraatlik erakond, mille tuuma moodustasid lõunariikide plantaatorid - orjapidajad. Nad oskasid oma poole tõmmata ka suurema arvu põhjariikide finansiste, tööstureid ja intelligentsi. Demokraatliku erakonna poliitikat iseloomustab esiteks see, et ta püüdis laiendada osariikide sisemiste asjade vabadust ja teiseks see, et ta püüdis hoida tasakaalus orjapidajate ja vabade osariikide arvusid /need arvud pidid olema võrdsed/.

Tasakaalu alalhoidmise tendents sundis orjapidajaid teotsema aktiivselt nii välis- kui ka sisepoliitikas. Kuid aeg töötas lõunariikide vastu ja pidi üle kandma võimu põhjariigesse. Põhjariikide vabade talupoegade klass /vabariiklased/ oli orjapidajate püüete vastane ja hakkas avaldama survet orjapidamise hävitamiseks. Põhjariikide töösturid laiendasid järk-järgult oma poliitilist baasi, missugune asjaolu võimaldas neile lõunariikide tooresainete vallutamist.

Arvestades eelpool toodud olukorda valmis lõunariikide plantaatoritel otsus: tekitada lõhe föderatsioonis, mille piirides lõunariikide poliitilised ja majanduslikud huvid toodi ohvriks põhjariigele. Nende püüded moodustada konföderatsiooni, viia läbi lõunariikide iseseisev riiklik ühinemine meeldisid lõunariikide demokraatidele, kuid põhjariikide demokraadid pangaomanikud, töösturid ja intelligents ei võinud loomulikult päri olla niisuguse otsusega, sest lõhe tekitamine föderatsioonis riivas nende huve ja oleks toonud enesega kaasa laialdaste siseturgude kaotuse. Presidendi valimistel tekkis demokraatlikus erakonnas lõhe: sõjakad lõunalased said 848.000

häält, põhjariikide suurkapital - 1.375.000 häält ja vahepealne fraktsioon - 591.000 häält. See lõhe demokraatide ridades võimaldas vabariiklastele, kes olid kogunud 1.866.000 häält, valida presidendiks Abram Lincoln'i.

Vabariiklaste erakond esines väga mitmekesiste huvide pooldajana. Sellesse erakonda püüdsid pääseda n.n. "uued" inimesed, kes ei suutnud teha poliitilist karjääri demokraatliku erakonna ridades. See erakond otsis omale tuge põhjariiges, püüdes tõmmata oma ridadesse Euroopa emigrante, kaitses tööstuse huve keskvõimu kõvendamisega ja föderatsiooni tihedama ühendusega. Peale selle andis ta omale talupoegade erakonna iseloomu seega, et võitles suurmaapidamise vastu.

SÕJA POLITILISI TINGIMUSI.

Lõunariikide poliitilisele ühemeelsusele seisis vastu põhjariikide mitmemeelsus. Kongressil sai vabariiklaste erakond enamuse ainult siis, kui lõunariikide deputaadid ära sõitsid Washingtonist. Põhjariiges oli demokraatide käes riigivalitsemise aparaat, suured ajalehed ja pangad. Põhjariikide demokraadid jagunesid kahte gruppi: vähema grupi moodustasid n.n. "rahudemokraadid", kelle juures lõunariikide huvid seisis kõrgemal kui põhjariikide omad; nad olid täielikult lõunariiklaste mõtteosalised, saboteerisid sõda, õhutasid sisemisi rahutusi ja korraldasid salaluuret lõunariikide kasuks; alul oli suuremaarvuline n.n. "sõjademokraatide" grupp, mis andis esimese järgu tähtsuse rahvusliku ühemeelsuse alalhoidmisele ja püüdis pidada sõda, kuid ainult piiratud eesmärgil - sundida lõunariiklasi tagasi pöörduma üldistesse tollipiiridesse põhjariigega.

Sõja esimesil aastail pidi Lincoln toetuma "sõjademokraatidele", vastu võtma nende poolt esile tõstetud sõja piiratud eesmärgi ja pidama demokraate kõrgemate juhtide kohtadel sõjaväes. Need aastad kulusid sõjaväe, laevastiku ja sõjatööstuse korraldamisele; rindel läks korda saavutada ainult vähemat edu. Minult järkjärgult ja teatud vaevaga läks Lincoln'il korda vabaneda demokraatidest.

Alles sõja kolmandal aastal selgus see määratu suur pingutuste koorem, mis oli tarvilik võidu saavutamiseks

lõunariikide üle. Rahvalt tuli nõuda raskeid ohvreid, et jätkata sõda suurte pingutustega. Sõja piiratud eesmärk ei huvitanud rahvamasse. Lincoln, nähes põhjariikide talupoegade ja tööliste klassivaenus määratumat jõudu, mis oli ainukeseks võimsaks abinõuks lõunariiklaste poliitilise liituvuse lõhkumiseks, viis sõja klassivõitluse, kodu-sõja pinnale.

Sõda omandas sotsiaalse iseloomu: mõisnikkude võimu hävitamine, neegrite vabastamine. Sõja alul ei vabastatud isegi jooksikuid-nee greid, kes ilmusid põhjariikide sõjavägedesse, vaid neid hoiti nagu "sõja kontrabanti" ja kavatseti ära kasutada kaevikute kaevamiseks ja seljatagusteks töödeks. Nüüd kuulutas Lincoln neegrid igal pool vabastatuks ja neist moodustati neegrite diviisid.

Niisugune sõja orientatsiooni muutus katkestas igasugused sidemed demokraatidega, kes astusid nüüd üksmeelselt võitlusse Lincoln'iga. Viimane aga vastas terroriga: kindralid-demokraadid aeti sõjaväest minema, vaatamata nende sõjalistele teenetele; paljud ajalhed suleti; vali tsensuur pandi maksma; valitseva klassi esindajaid hakati kahtlustama ja vangistama. Põhjariikide sõjaväkke voolas ikka enam ja enam teadlikke töölisi ja talupoegi. Sõjaline tegevus omandas metsiku iseloomu: põletati lõunariikide puuvilla ladusid, vallutatud linnade elanikud toimetati kontsentratsiooni laagritesse, kõik ühiskondlikud hooned ja mõisad hävitati j.n.e. Sellele vastasid lõunariiklased meeleheitliku partisaansõjaga; ässitasid indiaanlasi, kes skalpeerisid põhjariikide farmereid; pöördusid üleskutsetega Euroopa suurriikide poole ja palusid sotsiaalse korra kaitset. New-Jork'is ja teistes keskkohdades õhutasid lõunariiklaste poolehoidjad laialdastes rahva-kihtides vaenu sõja vastu, provotseerisid rahvas mässu ja takistasid sõjaväeteenistuse-kohustuse maksmapanekut põhjariigis.

Suureks moraalseks toetuseks oli lõunariigile põhjariikide presidendi valimistel 1864.a. demokraatide võit vabariiklaste üle ja lootus, et Euroopa suurriigid võtavad ette sõjalise interventsiooni. Inglis- ja Prantsusmaa olid tõesti huvitatud lõunariikide kui neile tooresainete andjate edust. Põhjariigid aga püüdsid alles hoida oma privileegeeritud seisukorda lõunariikide turgudel Inglis- ja Prantsusmaa vastu. Põhjariikide poolt väljakuulutatud lõunariikide blokaad osutus samal ajal ka blokaadiks Ing-

lismaa suhtes, sest viimase vabrikud jäid seisma puuvilla puudusel. Kodusõja esimesil aastail ei seganud Inglis- ja Prantsusmaa end sellesse, lootes, et lõunariigid ise suudavad kaitsta oma iseseisvust. Kui kodusõda teisel perioodil omandas klassisõja iseloomu, osutus teiste riikide sõjariistus vahelesegamine härmiselt raskeks, sest põhjariigil oli juba tugev maa- ja merevägi ja võitlus nendega oleks võinud kesta kaua ühelt poolt ja teiselt poolt olid põhjariiklastel tugevad liitlased Euroopa sotsialistlikus liikumises. Inglismaa töölised, vaatamata sellele, et nende tööta olek täiel määral oli tingitud põhjariikide tegevusest, olid täielikult selle vastu, et inglise valitsus oleks alganud sõjalist tegevust põhjariikide vastu.

Lõunariikide vastupanuvõime vähenes alataasa, võidulootused vaibusid ja edaspidine võitlus näis olevat asjatu. Lõunariikide tegevus esineb ajaloo erandliku näitena sõja kohta, mis viidi härmuseni - kõigi jõudude ja abinõude täieliku väljakurnamiseni.

KODUSÕJA ALGUS.

Lincolni valimine presidendiks sündis 6.nov.1860.a., ametisse astumine aga pidi sündima 4.märtsil 1861.a. Lincoln isik oli lõunariigile vastuvõtmatu ja nad otsustasid en did liidust lahti lüüa. Seega jäi kõrgem võim föderatsioon is faktiliselt veel 4 kuuks lõunariigile, kes asusid kodusõja ettevalmistamisele.

Selle ettevalmistamise oluliseks momendiks oli relvade - 115.000 püssi - üleviimine põhjariigist lõunariigesse. Peale selle tunnistati osa relvi kõlbmatuks /tegelikult ei olnud need kõlbmatud/ ja müüdi ära lõunariikide turgudel. Föderatsiooni sõjaväge arvestati 17.000 peale; lõunariigid võisid arvestada küll kõrgemate juhtide enamikku, kuna sõdurite mass oli peaaegu tervikult vaenulik lahkulöömise katsetele. Seda arvesse võttes saatis sõjaminister välja garnisonid neist lõuna-osariigist, kus tehti ettevalmistusi vastuhakkamiseks. Rannakindlustustesse jäeti ainult mõnikümmerd sõdurit. Et põhjariigid ei saaks kohe oma käsutusse seda valmis jõudu, viidi suurem osa sõjaväge läänepoolsetesse tühjadesse kohtadesse ettekäändel indiaanlaste vastu võitlemiseks, kusjuures kõik sõjaväe varustamise allikad ja organid jäid lõunariikide kontolli alla.

Sõjaminister hoolitses ka selle eest, et Washingtonis selleks ajaks, kui Lincoln astub presidendi ametisse, ei oleks ühtegi sõdurit tema käsutuses. Ühel ajal sellega asusid lõunariigid ka oma miilitsa kõvendamisele, mis oli igas osariigis peale föderatsioonid sõjaväe.

20. detsembril 1860. a. ütles Lõuna Karoliini osariik enese lahti föderatsioonist. 80 sõdurit, kellest koosnes föderatsioonid sõjavägi selles osariigis, pandi kinni Semteri fordis. Kuni 1. veebr. 1861. a. järgnes Lõuna Karoliinile veel kuus osariiki. Juba 9. jaanuaril avati suur tükituli föderatsioonid laeva pihta, mis tuli tooma varustust Semteri fordid jaoks. 8. veebruaril kutsuti kokku lahtu löönud osariikide esindajate koosolek, kus kuulutati välja konföderatsioonid konstitutsioon. Juba 18. veebruaril oli lõunariigel oma president.

Samal ajal võtsid lõunariikide mõtteosalised ette energilisi väljaastumisi ka teistes osariigis. Tehti isegi katset New-Jorki kuulutamiseks vabasadamaks, mis siiski ebaõnnestus. Äärmiselt tähtis oli see, missuguse positsioonid võtavad põhjariikide naabruses olevad lõuna-osariigid, sest viimased pidid kandma esimeses järjekorras kõige suuremaid ohvreid sellega, et nad muutusid möödapääsematult sõjategevuse areeniks. Lõunariikide partisaanid ei põrganud tagasi isegi vägivalla ees, et sundida piiriäärseid osariike ühinema lõunariigiga. Maikus ühinesid konföderatsiooniga Põhja Karoliini ja Virginia osariik. Kuid Marylandi osariik, mis ümbritses Washingtoni, föderatsioonid politilise võimu keskkoha, kaotati vaatamata sellele, et Marylandi pealinn hoidis lõunariikide poole. See oli tingitud sellest, et põhjariiklased saatsid Lincoln'ile toetuseks Marylandi osariiki esimesed valmis rügemendid. Oma tähtsuse poolest ei olnud vähem ka lõunariiklaste kaotus Missuuri osariigis, kus Lincoln'i regulaar väeosa /500 sõdurit ja 6000 emigranti-sakslast/ vallutas pealinna. See linn osutus põhjariigile baasiks kuni kogu Missisipi basseinid vallutamiseni.

Kentuki osariik kuulutas end erapooletuks. Tema seisukord oli mõlemate poolte suhtes niivõrt tähtis, et nad ei puutunud tema piire. Kui Ameerika kodusõda ajas juba äärmuseni teravaks klassivahekorrad isegi Euroopas, kuidas võis siis jääda erapooletuks Kentuki osariik, olles kodusõja tsentrumis? Kubernerid poolt vormitud miilitsat kahtlustati selles, et ta hoidis lõunariikide poole ja selle-

pärast otsustasid Kentuki talupojad korraldada omakaitset. Põhjariikide mõtteosalised hakkasid koonduma kahte laagrisse: 1/ Ogaio piirile, kus neid relvastati ja 2/ osariigi ida ossa, mis kujunes partisanide toetuspunktiks. Niisuguse mobilisatsiooni viisid läbi ka lõunariikide mõtteosalised. Varsti hakkasid mõlemate poolte partisanid hävitama farme ja vastandmõtteosaliste külasid. Nii siis puhkes äge kodusõda Kentuki osariigi piires ja kandus sealt ka teistesse osariigesse.

1861.a. juunikuus kujunes juba välja rinde-joon territooriumide vahel, mis tunnustas põhja- ja lõunariikide valitsust. Selle rinde-joone taga olid käimas ägedad lahingud, mis kandsid tihti partisani, tihti põrandaalust iseloomu. Lõunariikide julged partisanid tungisid mitu korda läbi rinde selleks, et kätte saada mehi, kes olid põhjariigis salaja nende jaoks kogutud. Paljudes külates peeti võitlusi, naabrid tapsid ja põletasid üksteist.

Merel oli lõunariiklaste seisukord nõrk, sest 556 ohvitserist läks üle lõunariikide poole ainult umbes 250 ohvitseri, kuna peaaegu kõik madrused olid orjapidajate vastased. Põhjariigid täiendasid oma mereväe juhtivat koosseisu 680 ohvitseriga kaubalaevastikust. Kui lõunariigele jäid mõned laevastiku üksused, siis ainult need, mis nad suutsid õigel ajal ära saata lõunasadamatesse. Sõja alul oli põhjariikidel ainult 27 auru- ja 35 purjelaeva, sõja lõpul aga 680 sõjalaeva, nendest 70 soomuslaeva.

LÕUNARIIKIDE RELVASTATUD JÕUD.

Lõunariigis oli umbes 5.500.000 elanikku. Neist oli sõjaväeteenistuseks kõlbulikke umbes 690.000, kes kõik käisid sõjast läbi. Sõja esimesel aastal astus sõjaväkke 350.000 vabatahtlikku, kuna ülejäänud mobiliseeriti üldise sõjaväeteenistuskohustuse maksmapanemise teel. Teenistusest kõrvale-hoidmine oli härmiselt raske, sest iga kõlbulik meeskodanik pidi olema sõjaväes. Kui seljatagusest leiti mõni meeskodanik, kes pidi olema sõjaväes, mürgitati ta kohe ära. Kõigele sellele vaatamata ei suutnud lõunariigid siiski korruga üle 300.000 mehe

välja panna, sest mitmed osariigid protesteerisid valit-
suse türannia vastu.

Lõunariiges oli ka miilits, mida kasutati teise järgu
tähtsusega ülesannete jaoks ja sellepärast ei määratud
sinna sõja esimestel aastatel juurdetulnud vabatahtlikke,
vaid neist võrmiti uued üksused - regulaar- väeosad. Mo-
bilisatsiooni alla kuulusid kõik 18-55.a. meeskodanikud,
kellest kõik kuni 35 a. vanaduseni saadeti välivägedesse.
Juhtivad kohad olid sõjaväes plantaatorite klassi esinda-
jate käes, kelle juures jäi sõjaväes maksma sama autori-
teet, mis neil oli rahuajalgi. Paljud regulaarväe ohvit-
serid, kes läksid üle lõunariikide poole, suutsid tõsta
sõjaväe taktikalise ettevalmistuse tarvilisele kõrgusele.
Lõunariigid mobiliseerisid sõja jooksul umbes 800.000
meest 5.500.000 elanikkonnast /15-16%; meil Vabadussõjas
- 9%/.

Lõunariikide jalavägi teotses väga hästi metsalahingu-
tes, mis leidsid kodusõjas kõige rohkem aset. Jalaväe os-
kus teetseda metsades oli tingitud sellest, et ta koosnes
kodanikkudest, kes olid üles kasvanud metsade keskel ja
tundsid hästi relvi. Jalaväe rünnakud olid äärmiselt hoog-
sad. Otsustava tähtsuse lahingus omas püssituli, mis ava-
ti kõige lähematelt kaugustelt. Jalavägi oli väga kerge
ja liikuv ja sooritas terve rea 40-60 km rännakuid. Sõdu-
ri toit oli võrdlemisi vilets, samuti ka riietus - paljud
sõdurid olid täitsa saabasteta.

Tuleb märkida ka seda, et distsipliin lõunariiki-
de sõjaväes oli võrdlemisi kindel ainult seni, kui ta
asus lõunariikide territooriumil, kus valitses vali dik-
tatuur. Kui aga sõjavägi tungis põhjariikide territooriu-
mile, kus sõduritele avanesid võimalused varastamiseks
ja jooksuminekuks, langes distsipliin märksa.

Lõunariikide ratsavägi vormus väga kiiresti selle-
tõttu, et leidis küllalt kõlblikke hobuseid ja kodanik-
ke, kes oskasid hästi ratsa sõita. Suuremalt jaolt täi-
tis ratsavägi iseseisvaid ülesandeid, sest tal oli suur
poolehoid kohalikkude elanikkude keskel. Teetsedes oma
osariikide territooriumil olid tema ees lahti kõik vasta-
se kaardid ja sellepärast võis ta kindlasti anda lööke
vastase kõige tundelikumate punktide /kohtade/ pihta.
Kuid ka vastase seljataguses oli tal palju poolehoidjaid,
kes olid valmis teda abistama. Üksikud ratsaluurajad rän-
dasid mitmepäeva teekonna kaugusel vastase seljataguses,

ilma et neid oleks seal kätte saadud. Täpsad teated vastase asukohtade ja kavatsuste kohta võimaldasid ette võtta hoogsaid ratsaväe retki vastase seljatagusesse, kus tekitati suurt kahju ja tuldi siis jälle tagasi. Lõunariiklaste ratsaväe osad oskasid meisterlikult purustada raudteid vastase seljataguses, hävitada ladusid, lasta põhja laevu, tuua enesega kaasa hobuseid ja sõjariistu, tormata kallale vastase vähematele osadele, tekitada paanikat, petta vastast vale kuulujuttudega j.n.e. Ratsavägi teotses lahingus enamasti jala. Aset leidsid ka mõned ratsarünnakud, mis võeti ette suurte ratsaväe osadega.

Suurtükiväega oli lõunariigel asi halvem. Oma sõjatõotuse puudumisel tuli suurtükkide materjalosi muretseda Euroopast sõjakontrabandina või jälle lahingus vastaselt ära võtta. Laskmise ajal suurtükkidest, samuti ka patareide arvu poolest jäid lõunariiklased kaugele maha oma vastasest. Ainult see asjaolu, et lahingud kandusid üle kinnisele ja metsasele maastikule, pehmendas tunduvalt põhjarikkide suurtükiväe üleolekut.

Juhtiva koosseisu täiendamine oli kerge /juhtideks olid valitsevate klasside esindajad/. Esimeses järjekorras määrati juhtivatele kohtadele neid, kes olid omandanud sõjaväelise hariduse. Isegi üks vaimulik /piiskop/, kes oli olnud sõjakoolis, võttis oma peale armee juhtimise läänest tingimusel, et tema koht hoitakse alles. Paremaks taktikala juhiks oli Jackson, kes sai omale lahingunimeks "stone wall" /kivisein/. Jackson'i ja teisi lõunariikide paremaid väejuhte iseloomustas ümberlükkamatu /hävinematu/ klassifanatism, mis võimaldas toibuda kergesti ebaedust, ette võtta hulljulgeid manöövreid, võidelda lahingus lõpuni, isegi lootusetus lahingus j.n.e.

Veel sõja neljandal aastal oli lõunariikide sõjavägi võitlusvõimeline vaatamata suurtele kaotustele ja täienduste puudusele. Ainult presidendi valimiste õnnetus tulemused 1864.a. tegid lootusetuks edaspidise võitluse ja kõigutasid tugevasti sõjaväe hõredaid ridu sõja viimastel kuudel.

PÕHJARIIKIDE RELVASTATUD JÕUD.

Ajal, mil lõunariiges valitses diktatuur ja korraldati sõjaväge, käisid põhjariiiges võitlused vabariiklaste

ja demokraatide vahel peaaegu kogu kodusõja kestel. Raskuste hulgas, mis põhjariigil tulid ületada, oli esimeseks see, et nad ei suutnud omale õieti ette kujutada neid pingutusi ja raskusi, milliseid nõudis eelseisev võitlus. Palju kallist aega raisati vaieldusteks, kas lõunariigid julgevad tõsta kätt föderatsiooni konstitutsiooni vastu või mitte. Kui aga lõunariigid algasid juba sõjategevust, arvasid põhjariigid, et sõda ei kesta kaua, vaid kujuneb ainult lühikeseks sõjaliseks jalutuskäiguks lõunariigesse. Kuulujutte sõja pikale venimise kohta peeti lihtsalt reklaamiks. See Lincoln'i ja vabariiklaste poliitiline viga pidi viima mõõdepääsematult kokkupõrgeteni kõrgemate väejuhtidega, kellele tehti ülesandeks lüüa vaenlast ühe hoobiga, kuna aga tarvilikke abinõusid neile selleks ei antud. 22. miljonist elanikust kutsuti 1861. a. teenistusse ainult 75.000 meest ja needki ainult kolmeks kuuks. Jõudude koondamise aja lõpp langes peaaegu kokku nende teenistuseaja lõpuga - jõudude koondamise momendil jäi neil veel teenida ainult kaks nädalat ja sellepärast tuli vägede juhatajal kiiresti tegevusse astuda, olgugi et sõjavägi oli nõrk ja abinõud puudulikud. See esimene sõjakäik väljaõpetamata ja arvuliselt nõrga sõjaväega lõppes täieliku kaotusega - terve sõjavägi jooksis laiali ja puges pealinna kindlustuste varju. Sellest tehti vastavad järeldused - teenistusse kutsuti korraga 400.000 meest ja teenistuseaega pikendati 2-3 aasta peale, et mehi korralikult välja õpetada. Kogu sõja kestel - 4 aasta jooksul - tuli põhjariigil kutsuda lipu alla 2.790.000 meest 23-miljonist elanikust 10-11%/. Kuigi põhjariikide komplekteerimise allikad ületasid neljakordselt lõunariikide omad, osutus põhjariikide seisukord siiski raskeks, sest demokraatide vastuseisimine sundis Lincoln'i ikka ja ikka edasi lükkama üldise sõjaväeteenistusekohustuse sisseviimise. Kui Lincoln selle siiski viimati läbi viis, tõstsid demokraadid mässu ja Lincoln oli sunnitud selle tagasi võtma. Ta jäi maksma ainult nendes osariigis, kus vabatahtlikul alusel ei suudetud välja panna nõuetavat arvu mehi.

Põhjariikide miilits, samuti nagu lõunariikide omagi, oli väheväärtuslik ja kõlbas ainult kohalikkude huvide, oma osariigi kaitseks. Regulaarväge, kus distsipliin oli härmiselt vali, oli raske suurendada, sest sinna soovijaid vabatahtlikke oli õige vähe. Kuue kuu jooksul sisse-

kutsutud 600.000 mehest oli regulaarvägedesse soovijaid ainult 20.000 meest.

Lõunariikide sõjaliste jõudude hävitamise eesmärgil pidid põhjariigid formeerima uued erilised väeosad. Kui jõuti selgusele, mitu rügementi iga osariik pidi välja panema /üldiselt 400.000 - 500.000-mehelisest kutses/, kutsus osariigi kuberner oma juurde rea mõjuvaid isikuid ja lubas anda neile koloneli auastme, kui nad määratud aja jooksul suudavad formeerida rügemendi. Rügement koosnes ainult ühest pataljonist á 10 kompanit, kompani á 100 meest /võitlejat/.

Rügementide ülemad määrati kubernerit poolt, kelle käes oli osariigis kõrgem sõjaline võim. Seaduse järgi ohvitserid pidid valitama sõdurite poolt, kuid tegelikult kujunes välja see teisiti. Iga isik, kes sai patendi rügemendi moodustamiseks, kutsus oma juurde vastava arvu kohaseid isikuid ja tegi neile ettepaneku kompanite vormimiseks verbimise teel. Oli kompani vormitud, viidi läbi ka vormija valimine kompani ülemaks, mis sündis ainult puht formaliteedi pärast. Niisugune meetod täitis juhtide kohad täiesti kõlbmatu elemendiga. Verbijaid meelitasid sõjaväkke preemiad, mis kasvasid iga sõja-aastaga, samuti ka juhtiva või administratiivkoha saamise võimalused uuestivormeeritavates rügementides. Kui rügement oli täies koosseisus, andis osariigi administratsioon ta üle föderatsiooni valitsusele. Hiljem läks kingituste saatmine, juhtide koosseisu täiendamine või vahetamine, perekondade eest hoolitsemine j.n.e. osariikide kätte. Iga osariik pidi nüüd moodustama väikse peastaabi, kes jälgis, kuigi alati just mitte väga tähelepanelikult, oma rügementide saatust. See jälgimine oli seda raskem, et osariikide poolt vormitud rügementid ei teotsenud koos, vaid olid siia-sinna üle terve rinde laiali paisatud.

Selle süsteemi juures kujunes võimatuks väeosade täiendamine. Täienduscsadesse - marssikomandodesse - ei võidud kedagi määrata; igatühele oli kasulikum teenida uues rügementis, sest vanades rügementides olid paremad kohad juba nii-kui-nii ära võetud, täiendust vajas seal ainult sõdurite-püssikandjate koosseis. Sellest asjaolust tingituna oli põhjariigis rügementide arv väga suur /1300/, kuid väikse koosseisuga /600; oli tavaline nähe, et iga advokaat sõtta minnes vormis omale rügemendi/.

Komplekteerimise küsimus jäi põhjariiges sõja lõpuni lahendamata ja järkjärgult sulasid kokku mõnekümne meheni. Rügemendid olid formeeritud aja peale ja kui see aeg möödus, tuli neid laialai lasta, mõnikord isegi kõige kiiremal ajal. Niimoodi omandasid lahingukogemusi ainult kõrgemad staabid, kuna rügemendid olid alaliselt lapsekingades. Ajal, mil lõunariiges võrsusid tugevad, lahingutes karastatud ja kindlate traditsioonidega rügemendid, kannatasid kõik põhjariikide rügemendid, mida küll arvult oli palju, täienduse puudust. Rügementide mitmesugune arvuline koosseis /uuesti formeeritud rügemendid olid täies koosseisus, vanad aga - välja suremas/ sundis põhjariikide väejuhatust tihti ette võtma väeosade ümberpaigutusi ühest korpusest või diviisist teise selleks, et nad omaksid enam vähem ühesuguse lahinguvõime.

Põhjariikide sõjaväes oli ka palju Euroopa emigrante - kuni 1/3, kellest moodustati erilised rahvuslikud väeosad - rügemendid.

Kindla distsipliini sisseviimine nõudis suurt hoolt ja palju vaeva. Alul keeldusid vabatahtlike rügemendid riviõppustele minemast, nähes riviõppuses orjastumist ülemusele, keda kahtlustati "kontrrevolutsioonilistes" püüetes. Seaduses ei olnud ette nähtud juhtide distsiplinaarvõimu; president võis ohvitseri ametikohalt vallandada, kuid teist tema asemele määrata ei võinud; aukõrgendust autasuna ei olnud. Ainult kindrali auastmetega võis president vabalt talitada. Hiljem hakati ohvitseri distsiplinaarkaristuste asemel arreteerima eeluurimise korras, mis siis katkestati, kui ohvitser ei protesteerinud äraistunud aja kohta. Ratsaväelased ei tundnud hobuseid, hoolitsesid vähe nende eest ja käisid nendega halvasti ümber, mille tõttu hobuste kaotused olid määratu suured. Vaatamata keeldudele galopeerisid ratsaväelased Washingtoni tänavail, rikkudes hobuste jalgu kividel. Et sellele piiri panna, anti jalaväelastele ja politseile käsk avada tuli hoiatamata kivitännavail galopeerivate ratsanikkude pihta.

Kuivõrt suuri pingutusi pidid tegema põhjariigid distsipliini sisseviimiseks sõjaväkke, on selgesti näha sellest, et 1862./63.a. talvel oli üle 13%, nende hulgas 3000 ohvitseri, kogu sõjaväest jooksus.

Suuri jõupingutusi pidid põhjariigid läbi elama ka kõrgema väejuhatuse organiseerimise alal. Vabariiklaste ja demokraatide võitlus hävitas kõrgemate juhtide hääd

isiklikud suhted ja lõi atmosfääri, milles langes juhtidele igasuguseid kahtlustusi ja süüdistusi. Sõja lõpul läks Lincoln'il siiski korda valida, kuigi mitte väga anderikaste, kuid siiski poliitiliselt ustavate juhtide koosseisu vabariiklaste kindral Grant'iga eesotsas.

Omades võimsa tööstuse ja vaba mereühenduse Euroopaga, kõrvaldasid põhjariigid kiiresti relvade kriisi. Sõja esimesel aastal olid P.-A. Ühendriigid varustatud 43 süsteemi püssiga, mis oli tingitud sellest, et saksa kesk- ja väikeriigelt osteti 1.276.000 püssi, 3.132 suurtükki ja 214.000.000 padrunit. Hiljem hakati ise valmistama vintpüsse, mille laskekaugus ulatus 1900 yardini. Sõja vältel valmistati ka 3000 vintidega suurtükki ja nende jaoks mürsud juhtiva vööga. Sõjavägede vähese liikuvuse tagajärjel ja löögijõudude puudusel tekkis mitmes kohas positsioonisõda, mis sundis tarvitusele võtma suurekaliibrilisi vintsuurtükke. Et suurem osa lahingutest leidis aset metsades, siis tarvitati ka vanu siledatorulisi suurtükke, mis osutusid väga kohasteks kartetšiga tulistamiseks lagendamisel kohtadel. Ka suurekaliibrilised kuulipildujad võeti esmakordselt katsestatmisele ja hiljem tarvitusele. Positsioonisõja tekkimisega võeti tarvitusele ka käsigranaadid, miinid ja miinipildujad. Viimased olid puutorudega, millele olid raudvitsad peale aetud. Sõda merel ja jõgedel tõi esile soomuslaevad, miinid ja 40 sm kindluse suurtükid. Raudteed leidsid laiaulatuslikku kasutamist strateegiliste eesmärkide saavutamiseks ja tegevuseks soomusrongidele, mis leidsid esmakordset kasutamist mõlemate poolte juures. Sõjaväe poolt hoiti korras 2900 km raudteed, milleks põhjariikides oli moodustatud eksploatatsiooni korpus, mis koosnes 10.000 mehest. Ka telegraaf leidis laiaulatuslikku kasutamist, sõja lõpul ulatus juhtmete pikkus 25.000 km.

ISEÄRALDUSI ÜHENDRIIKIDE KODUSÕJAS.

Sõda, mis oli tšis koledusi ja hirmutegusid, kestis üle 4 aasta. See oli tavaline klassisõda, kus pooled võitlevad härmise visadusega, olles ergutatud fanatismist /lõunalased näiteks/.

See klassisõja iseloomu kandnud sõda näitab kui tähtis on riikidel nende sisepoliitika ja kui palju kasu an-

nab vastaspoole sisepoliitilise olukorra kasutamine oma huvides /põhjalased/, et oma vastast demoraliseerida. See sõda samuti näitab, et kõrgemaid juhte ei saa määrata nende võimete ja organiseerimisoskuse /Mac-Klelan - hea organisator, kuid väikse usaldusega rahva poolt - tagandati/ järele, vaid väljudes sellest, kuivõrt usaldatavad nad on ja kui suure populaarsuse omavad rahvakihtides.

Teiselt poolt see sõda näitab kuivõrt verine ja metsik on sõda siis, kui võitlus käib poliitiliste arusaamiste ja vaadete pärast. Tähendaks ju siin kaotus lahtiütlemist oma veenetest ja absoluutset alistumist oma vastasele.

Klassisõda ei püüa hävitada ainult oma vastast avalikul võitlusel, vaid kasutab igasuguseid alatuid võtteid vastase moraali hävitamiseks. Klassisõjas seda rohkem kui üheski teises sõjas leiab aset varanduste hävitamine. Nii näiteks Ameerika kodusõjas hävitati varandusi väikses Georgia osariigis üksi üle 100.000.000 dollari väärtuses /mitte sõjategevusest tingituna/.

See sõda veel kord kriipsutab alla organiseeritud ja korraldatud sõjaväe suurt tähtsust. Alul paremini korraldatud lõunalaste väed olid võidukad, nende juht Lee lööb järjekindlalt põhjalasi. 1863.a. peale, tänu hästi arenenud tööstusele, suudavad põhjalased endid korraldada; soetatud laevastikuga blokeerivad nad lõunariikide sadamad, takistades seega lõunalastel sõjatarvete sissevedu ja sellest ajast peale hakkavad lõunalasi tagasi suruma kogu rindel. Nii siis hästi korraldatud ja varustatud sõjavägi on võidukas vaatamata vastase moraalile!

Et Ühendriige kodusõjas suuremad väed olid koondatud võrdlemisi üksteisele lähedal seisvate /umbes 200 km/ pealinnale New-Jorgi ja Richmondi kaitseks ja et siin iga äraantav km maad oli kallid, siis paratamatu nähtena juba sõja esimesel aastal sõda võttis siin positsioonisõja iseloomu ja mujal /üle 1000 km laial rindel/ arenes elav partisanisõda kuni sõja lõpuni. Positsioonisõjas näitavad mõlemad pooled suurt meisterlikkust positsioonide kindlustamisel. Ehkki positsioonid olid võrdlemisi pikad, domineeris "palkseina" süsteem, mis vastase poolt oli kaetud mullavalliga. Hiljem arenesid tugevaprofiliga toetuspunktid. Toetuspunktid olid asetatud positsiooni sügavuses kuni 3-4 km ulatuses. Nii siis positsioonid juba Ühendriige kodusõjas omasid võrdlemisi suure sügavuse ja

olid sisse võetud 2-3 järku asetatud väeosadega.

Ühendriige kodusõjas raud- ja veeteed leidsid täieliku ekspluateerimist. Partisanitegevus peamiselt raudteede ja suuremate jõgede piirkonnas areneski. Raudteel võetakse tarvitusele soomusrongid, mis esiteks on määratud raudteetranspordi kaitseks, kuid hiljem leiavad ka kasutamist lahingutes. Raudteed Ühendriige kodusõjas, olid peamisteks kommunikatsiooniliinideks, missuguseid kogemusi Euroopa riigid hilisemates sõdades täiel määral Hra kasutavad.

Põhjariiges hästi arenenud tööstus kasutatakse täiel määral sõjatarbete valmistamiseks. See näitab kuivõrt vähe ripuvad teistest riikidest tugevatööstusega riigid. See asjaolu oli üheks põhjuseks miks Euroopa riigid/Prantsus- ja Inglismaa/ ei julgenud, lõunalaste palvetele vaatamata, vahele segada /muidugi ka nende riikide sisepolitised olud olid takistuseks/.

Ameerika kodusõjas arenevad ka relvad. Ehkki alul on tarvitusel siledaõõnelised suurtükid /väikeste laskeväljadega maastik oli soodus nende kasutamiseks/, kuid juurdeehitatavad olid kõik vintlõigetega. Laskekaugus suurenes kuni 8000 m.

Positsioonisõda tingis erilisi võitlusvahendeid; võeti tarvitusele miinipildujad, käsigranaadid j.n.e. Vintpüssi kõrval leiab sõja lõpu perioodil kindla koha kuulipilduja /Maximi prototüüp/. Võetakse tarvitusele magasinipüss.

Areneb tugev uuematüütiline laevastik - soomuslaevad, milliseid kasutatakse sadamate blokeerimiseks ja lahingutes jõgede piirkonnas. Avalikke lahinguid merel ei olnud, sest vastaspoolel puudus laevastik. Võeti kasutamisele torpeedod ja miinid.

Väga suurt kasutamist leiab telegraaf.

Taktikas pealetungil lahingrivistusena esinesid laskurahelikud, mis asusid üksteise taga mitmes reas. Pealetungi reguleeriti kellaaegade järele. Kaitsele asuti 2-3 joonega 3-4 km sügavusse. Kasutamist leidsid lahinguvälja vaatlejad, kes asusid vaatluspunktides. Sõja alul oli jalaväe taktikaline ettevalmistus nõrk, mida näitab asjaolu, et jalaväelased, kes teostasid julgeolekut, nõudsid suurtükkide asetamist tunnimeestega ühele joonele; rügemendiülem, kes sai käsu luure toimetamiseks ühe päeva teekonna kaugusel rinde ees, nõudis raudteerongi kohale sõitmiseks j.n.e. Arenesid soomusrongid.

Põhjariikide tegevust raskendas see asjaolu, et neil puudusid täielikult kaardid lõunariikide territooriumi kohta. Tihti tuli leppida ainult järelepärimistega neegritelt.

Ratsavägi oli samuti varustatud püssidega. Lõunalaste ratsavägi oli väga aktiivne ja sageli teotses mitmesaja km sügavuses põhjalaste seljataguses /desorganiseerides seljatagust ning teotses seejuures ka jalastatult/.

Mis puutub strateegiasse, siis kannab see puhtakujulist kodusõjaiseloomu. Sageli unustatakse vastase väli- väed ja minnakse retkiga mõnda tähtsat politilist tsentrumi vallutama, mis sõjaliselt mingisugust tähtsust ei omanud. Näiteks lõunalaste juhi Lee operatsioon /Getisburi lahingus/ Harisburgi linna vallutamiseks.

Operatsioone võetakse ette tihti ainult selleks, et saada oma vägedele varustust ja täiendusi, et mõjutada vastase moraali sügavale ulatuvate retkedega, eesmärgiga õhutada vastuhakkamisi ja mässu vastase seljataguses.

Ehk küll palju eurooplasi Ühendriige kodusõjast osa võtsid, jättis see sõda siiski vähe omapäraseid jälgi eurooplaste taktikasse. Selles mõttes see sõda oli väga juhuslikuks kõrvalüliliks sõjakunsti evolutsioonis.

Et põhjariigid, kus vabrikutööstus oli enam arenenud, hiiglahulgad igasugust sõjavarustust ja sõjariistu valmis- tasid, tugeva sõjalaevastiku löid ja uued raudteed ehitasid, siis jäid nad ka sõjas võitjateks. Lõunariikide vastupanekut halvas lõpuks asjaolu, et Lincoln kuulutas neegrid vabastatuks, kes hulkadena vastase poole üle läksid. Lõunariigid pidid alla andma ja Ühendriike tunnustama. Pärast võitu valiti vabariiklaste kandidaat Lincoln teist korda presidendiks. Ta ei saanud aga enam kuigi kaua ametis olla, sest langes mõrtsuka käe läbi.

Kodusõda andis raske hoobi Ühendriikide majanduselule. Pealegi kestis lõuna- ja põhjariikide vaheline vaen edasi. Vabariiklased, kelle käes kongressil oli enamus, tegid lõunariigid oma halastamata ekspluateerimise objektiks. Aegamööda paranesid kodusõjas saadud haavad, lahenesid vahekorrad ja Ühendriigid tegid hiigla edusamme nii põllumajanduse kui ka vabrikutööstuse alal. Üks ettevõtte tekkis teise järele, kujunesid Euroopale tundmatud ettevõtjate-ühingud, trustid, kes koondasid oma kätte kõik valmistamisharud. Välisvõistlus ei tekitanud siseriigis enam suuremat muret. Hakati imperialistlikku politikat ajama.

PREISI-PRANTSUSMAA SÕDA.

1870.-1871.a.

Politiline olukord.

Napoleoni viimastel valitsemisaastatel peaaegu terves Euroopas kasvas järjest pahameel Prantsusmaa vastu. Teiste riikide koostöö tulemusena heidetakse Napoleon troonilt ja saadetakse Elbe saarele. Kui ta sealt põgeneb ja teistkordselt troonile astub, seisab Prantsusmaa ilma liitlasteta koalitsiooni vastu ja Waterloo lahingus on lõplikult sunnitud koalitsioonile alistuma.

Pärast Viini kongressi Prantsusmaa olukord veidi paraneb, sest võitude tulemuste realiseerimisel läksid koalitsiooniriikide huvid lahku, mis võimaldas Prantsusmaale omale sõpru soetada. Vaatamata sellele hoidub Prantsusmaa üle 30 aasta aktiivsest Euroopa politikast tagasi - rahvas oli Napoleoni sõdadest väsinud. Alles pärast 1848.a. revolutsiooni ja kui Louis Napoleon /valitud president/ end Prantsusmaa kuningaks kuulutas /3 aastat hiljem/ ja Napoleon III nime all troonile asus, hakkas Prantsusmaa aktiivset politikat ajama /Napoleon III ihkas kuulsust/. Meie näeme Prantsusmaad ühes Inglis- ja Türgimaaga /1853.-1855.a./ Krimmi sõjas Venemaa vastu võitlemas. 1859.a. ühes Sardiiniaga sõdib ta Austriaga. Siit peale tema aktiivsus järjest tõuseb; ta võtab ette mitmed sõjakäigud asumaade hankimiseks /Süüria, Marokko, Meksiko/ ja oma mõju maksmapanemiseks Vaiksel Ookeanil. Indo-Hiina vallutamine, Inglismaa toetamine teises Hiina sõjas /1857.a.-1860.a./, eks need kõik näita Prantsusmaa aktiivset politikat.

Oma politika huvides püüdis Napoleon III head vahekorra alal hoida Preisimaaga /Bismarck'iga/. Kuuekümnendatel aastatel juhtisid maailma politikat Prantsus- ja Inglismaa. Inglismaa, prantslastelt saadud toetusele vaatamata, vaatas kadedusega järjest tõusvale Prantsusmaa kaubandusele ja merel saavutatud edule ja oleks hämmeleega näinud tema nõrgenemist.

Preisimaa /Bismarck/ unistas suurest Saksamaast. Saksamaa ühinemiseks oli võimalus Prantsusmaa 1848.a. revo-

lutsiooni ajal, mis kutsus esile revolutsioonilise /liberaalse/ liikumise ka teistes riikides. Nii tulid Saksa- maal kokku väikeste riikide parlamendid, kes deklareerisid soovi - ühineda Preisimaaga. Preisi ei julgenud siis otsustavat sammu astuda, kartes tugevat vastuseismist Austria poolt. Bismarck teadis, et Saksamaa ühinemisel seisis ees eeskätt Austria, keda oli vaja Saksamaa liidust eemaldada.

Preisimaa jõu kasvamisega kasvab ka ta politikameeste julgus. Nii 1862.a. Viinis Bismarck ütleb avalikult austerlastele: "Teie tsentrum on "Bestis", Teil pole asja Saksamaa sisemistesse asjadesse segada ja teda ühinemispüüdeis takistada". See kutsus välja 1866.a. sõja Preisi ja Austria vahel. Bismarck 1865.a. Napoleon III nõusolekul lõi liidu Itaaliaga ja 1866.a. sõjast, kus Prantsusmaa heatahtliku pealtvaataja osa mängis, tuli välja võitjana. Pärast seda sõda Napoleon III nõudis neutraalsuse eest tasuta Reini vasaku kalda maid. Sellele astus kindlalt vastu Bismarck. Napoleon III, nähes, et Reini kalda provintsi võimalik saada ei ole, pööras uuesti Preisi poole ja küsib sellelt nõusolekut Belgia anekteerimiseks. Sellele sooviavaldusele vastas Bismarck sammuga, mis tol ajal laialt moes oli ja nimeit, ta laseb Preisi troonipärijal abielluda Belgia printsessiga. Seega oli Prantsusmaa poliitikal Belgia suhtes kriips peale tõmmatud.

Et oma rahva silmis mitte lõplikult häbistatud olla, pöördus Napoleon III Hollandi poole sooviga, et sellest mõnda provintsi osta /Luxemburg/. Ka see soov ei täitunud.

1868.a. kutsub Bismarck kokku Lõuna-Saksa riikide esindajad ja teeb neile ettepaneku ühineda Preisimaaga ja kuulutada Preisi kuningat Saksamaa keisriks.

Lõuna-Saksa riigid ei tahtnud Preisiga vabatahtlikult ühineda ja, andes Bismarck'ile eitava vastuse, alustasid salajasi läbirääkimisi prantslastega. Sõjaga sundida ei leidnud Bismarck võimaliku olevat, sest liit võitjate ja kaotajate vahel oleks kujunenud nõrgaks ja oleks võinud kiskuda sõtta Prantsusmaa, Austria ja võib olla ka Itaalia. Bismarck'il oma ülesande täitmiseks jäi ainukene tee - sõda Prantsusmaaga.

Preisimaa edu sõja puhul pidi oma mõju avaldama ka Lõuna-Saksa riikidele. Selle sõja põhjuseid hakkas nüüd Bismarck otsima. Vastavalt poliitilistele nõuetele seati kokku samal aastal ka uus sõjaplaan.

Oma ülesande täitmiseks Bismarck salaja seadis ülesse ühe Preisi printsi kandidatuuri Hispaania troonile. See tegevus ärritas prantslasi ja Napoleon III esitas Preisi kuningale nõudmise, kus palus ära keelata Preisi printsi-le Hispaania troonile kandideerimise ja nõudis ühtlasi ka lubadust, et edaspidi niisuguseid asju ei korduks. Preisi kuningas oli nõus prints Leopoldi kandidatuuri tagasivõt-misega. Tema viisakalt ütles ära prantsuse saadiku vastu-võtmisest, millest ühtlasi teatas ka Bismarck'ile. Bismarck kasutas kuningalt saadud teadet ja andis pressele selle niisugusel kujul, et prantslased võisid sellest aru saada, et Preisi kuningas on ajanud välja nende saadiku, kuna preislased võisid mõista, et nende kuningat on haavanud prantsuse saadik /Benedeti/. Prantsusmaa kutsus oma saadi-ku ära ja konflikt oli möödapääsematu. Prantsusmaa kuulu-tas 16.juulil sõja ja seega sai agressiivseks pooleks Eu-roopa silmis.

Siit näeme, kui sõda tahetakse, siis põhjusi selle alustamiseks alati leidub.

Prantsusmaa sõjaline seisukord.

Pärast Napoleoni sõdasid kaotati Prantsusmaal /1815.a./ sunduslik kaitseväheteenistus ja hakati võtma vabatahtlikke palgalisi. Teenistuse aeg kestis kuus aastat. Niisuguse seaduse tagajärjel astus teenistusse igal aastal 40.000 meest ja üldine sõjaväe suurus ulatus 480.000 meheni. Pä-rast tegevast teenistusest vabastamist viibisid vabastatud veel kuus aastat reservis. Sõda Hispaaniaga näitas, et see teenistusaeg annab vähe mehi ja et tegevväe suurust tõsta, pikendati veel tegevväe teenistusaega 2 aasta võrra. Loo-detav varu /reservlaste näol/ kahanes, sest paljud ei läi-nud reservi, vaid pärast teenistuseaja täiissaamist jäid uuesti teenima. Tulid tagasi ohvitserid emigrandid, kes kaua aega sõjaväest eemal olid olnud /üle 20 aasta/ ja said tagasi oma endised kohad. Ilma sõjakogemusteta, mahajäänud ja äraiganenud vaadetega, ei suutnud nad loomulikult sõja-väge ajakohaselt kasvatada ja välja õpetada. 1831.a. kirju-tatud lahingueeskiri sisaldas endas täielikult 1791.a.väl-jaõpetamismeetode. Napoleoni sõjakäikude õpistest sinna midagi ei sattunud. Eeskirja puudulikkust näitab see, et eeskiri detaalselt kirjeldab rivistusi paraadideks. Nii

16 pataljoni suuruse väeosa paraadirivistuste kirjeldus võtab oma alla 14 lehekülge, samal ajal aga väeosade koostööd käsitlev osa on kokku surutud 5 leheküljele. Oma mõju avaldamata ei jätnud ka sõjad asumaades, mis arendasid partisanisõja iseloomu. 1866.a., pärast Preisi võitu Austria üle, hakati korraldama sõjaväge, milleks kutsuti kokku koosolek kuninga osavõttel.

Sellel koosolekul ütles Castelneau, et kui lähemal ajal sõda Preisimaaga lahti läheb ja kui ei võeta ette uuendusi, siis ootaks Prantsusmaad Austria saatus. Kõik koosolekust osavõtjad polnud sellel arvamisel ja väitsid, et Preisi ei kasvata sõjaväge, vaid reserviste, mis pole Prantsusmaale kardetavad. Preisil oli tol ajal 3-aastane teenistus.

Castelneau seadis üles: 1/ sõjaplaani koostamise, 2/ kindralstaabi asutamise, 3/ sundusliku teenistuse siseseadmise, 4/ varustamise ratsionaliseerimise ja 5/ korpuste asutamise nõuded.

Otsustati asutada 12 korpust ja valmistada uus sõjaplaan Preisimaa vastu, ümber korraldada relvastus ja viia sisse sunduslik sõjaväeteenistus. Paljud soovid jäid soovideks, sest nende teostamiseks puudus raha. Teostamist leidis kindral Nili kava teenistusaja lühendamise kohta 8 aasta pealt 5 aasta peale, kuna korpuste moodustamine lükati edasi.

Prantsusmaa jagati 5 rajooni. Rajoonide juhatused täitsid peamiselt mobilisatsiooni ja varustamisfunktsioone. Et vägesid rahvast võõrutada ja neid sõnakuulelikuks teha kuningavõimule, saadeti mehed oma kodukohtadest kaugematesse rajoonidesse teenima /sama, mis enne Maailmasõda Venes/. Mobilisatsiooni korral pidid mehed alul ilmutama "depoodesse" varustuse ja relvade saamiseks ja alles siis ühinema oma väeosadega. See viis aeglustas väeosa mobilisatsiooni käiku ja hulk pataljone läks lahinguväljale ja võttis lahingust osa pooliku koosseisuga.

1869.a. ilmus uus lahingueeskiri, mis ei suutnud sõja aluks end veel läbi lüüa. 1867.a. võeti tarvitusele uus "Chaspeau" vintpüss, millest nõuti tulistamist 800-1000 meetri peale. See tõi prantsuse sõjaväkke väikse liikuvuse ja nõudis suurt laskemoona kulu.

Prantsuse suurtükivägi oli nõrgem Preisi omast mitte ükski arvuliselt, vaid ka oma omaduste poolest. 1344.a. preisi suurtüki vastu võisid prantslased sõja aluks väl-

ja panna kõigest 780 suurtükki. Suurtükkide arvu kahane-
mist mõjutasid osalt asumaade sõjad ja riigi majanduslik
seisukord.

Napoleon III tahtis oma sõjaväge relvastada uute suur-
tükkidega, kuid seda ei võimaldanud riigi büdžet. 1868.a.
ta teeb siiski kolonel Reffi'le ülesandeks uute suurtüki
tüüpide konstrueerimise, seades nõudeks, et need oleks
pronksist, sest teras ei olnud prantslaste meelest veel
"kindel" metall ja teiseks Prantsusmaa arsenalide töökojad
oma puuduliku tehnilise sisseseadega ei suutnud terasest
suurtükitorusid valmistada. Et suurtükivägi oli siiski vä-
ga kallis, Napoleon teeb ühtlasi samale kolonelile üles-
andeks konstrueerida kuulipilduja, mille ka viimane täitis.
Napoleon laseb "salaja" osa patareide asemele valmistada
24 "kuulipilduja" patareid ja 6 kuulipildujat. Kolonel Reffi
konstrueeritud kuulipildujaga võis tulistada kuni 1500 m
peale ja kui ka need kuulipildujad oma ülesanded hästi
täitsid, siiski 1870.a.-1871.a. sõda tõendas, et kuulipil-
duja kunagi ei saa täita suurtüki aset ja heideti "koli-
kambri" pikemaks ajaks. Hiljem tuli kuulipilduja tarvitu-
sele juba jalaväe relvana.

Prantsusmaal oli merel tugev laevastik, kuna samal
ajal Preisimaal /Saksamaal/ veel ei olnud üldse laevastik-
ku. Laevastik ei leidnud sõjaajal kasutamist, seda ei osa-
tud kasutada /laevadelt võeti suurtükid ja asetati Pariisi
kindlusse/.

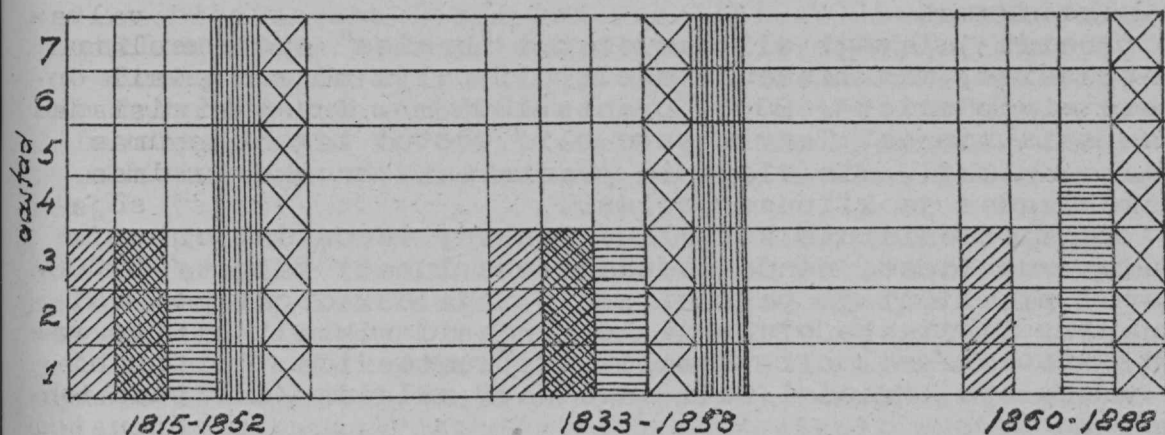
Varustust oli küllaldaselt, ladudes 2 miljonit paari
jalanõusid, kuid need tagavarad ei olnud ära jaotatud sõ-
javäeringkondade vahel, vaid hoiti alal keskladudes. Samu-
ti oli kahte suurde lattu ära paigutatud voor. Loomulik,
et mobilisatsiooni puhul oli niisugustest keskladudest
tarviliku varustuse väljaandmine raskendatud ja nõudis pal-
ju aega. See asjaolu oli samuti piduriks korpuste tagala
korraldamisel ja lahinguajal ei suudetud korpusi vajaliku-
ga varustada.

PREISIMAA SÕJALINE SEISUKORD.

Pärast Jeena katastroofi /1806.a./ oli Prantsusmaa
täielik Preisi peremees. Napoleon I lubas Preisi sõjaväes
pidada ainult 42.000 meest endise 240.000 mehe asemel.

See asjaolu sai tõukeks, millest arenes hiljem sunduslik väeteenistus. 1807.-1813.a., kui Napoleoni agendid valvasid Preisi sõjaväe arengu järgi, oli täielikult keelatud reservlaste õpetamine, kuid sellele vaatamata Preisil õnnestus /Sarnhorst/ üle 70.000 reservlase ette valmistada. 1813.a., kui Napoleon oli Moskva sõjakäigult taandumas ja venelaste jõudmisel Preisi piirini, astus Preisimaa avalikult Napoleoni vastu välja. Sel aastal Preisi sõjavägi suurenes 42.000 mehelt 142.000 meheni, kus rahuaaja sõjaväele tulid juurde väljaõpetatud reservlased /70.000/ ja 30.000 nekrutit. See rahuaegne sõjaväe suurus ei võimaldanud kogu Preisi meeskodanikkude kontingenti ette valmistada. Vaja oli kogu rahva jõu krakasutamiseks organiseerida väljaõpet väljaspool rahuaegset kaadrit; seda tehti "landvääri" nöl, kus olid kohustatud kordamisõppustel käima 17-40 a.vanused mehed /peale kaadriväe/. Landväär kujutas endast hästi organiseeritud rahvamillitsat. Monarhistlikele ringkondadele ei meeldinud hästi landväär, sest see võis väljaantud relvadega Preisi junkrutele vastu hakata. Pärast Prantsuse 1848.a. revolutsiooni, mis Preisimaal kutsus välja tugeva reaktsioonivoolu, reformeeritakse Preisi sõjavägi täielikult. Landväär kaotab relvastatud millitsa kuju. Et iga-aastast kutset sõjaliselt ette valmistada, selleks soetab Preisi tugeva kaadri üleajateenijate nöl /kompanis kuni 30 üleajateenijat-allohvitseri/. 1860.a. seadusega suurendati iga-aastast sissekutset 66% /63.000/, pikendati teenistuseaega 2 aasta pealt 3 aasta peale /Itaalia sõja mõju/. Need muudatused tõstsid rahuaegse sõjaväe koosseisu 213.000 mehe peale. Väljaõpetatud tagavara suurenes 75% võrra, tõustes 350.000 peale ja peale selle veel tagavara osad andsid 126.000.

Preisi sõjaväe teenistuskohustuslike kude arvestust ja aega näitab järgnev tabel:

 Eelteenistuskohuslikkude arvestus 17-20 a.

 Aktiivteenistus.

 Reservväes.

 I järgu /lahingu/ landväär.

 II järgu /seljataguse teenistuse/ landväär.

1864.a. sõjas Taaniga, 1866.a. sõjas Austriaga ja 1870./71.a. sõjas Prantsusmaaga ei võtnud veel sõjast osa "relvastatud rahvas", vaid aktiivteenistuse /3a./ ja väljaõpetatud reservi /4a./ mehed.

Sõjas Prantsusmaaga Preisi mobiliseeris 1.254.376 meest ehk 3,87% kogu rahvast.

Pärast sõda Prantsusmaaga määrati sõjaväekohustus kindlaks 12 aasta peale /3 aktiiv, 4 reservis ja 5 landväe-

ris/ ja iga-aastase sissekutsega võeti teenistusse 1% kogu rahvaarvust.

Preisi jalavägi oli varustatud "Dreize" süsteemilise vintpüssiga, mis laskeulatusega oli palju nõrgem prantslaste vintpüssist /600 ja prants.1200 m/. Suurtükivägi oli heas seisukorras. Tarvitusele olid võetud tagantlaetavad terassuurtükid, mis ületasid prantslaste bronkssuurtükke laskekauguse ja kiiruse poolest.

Tagalateenistuse korraldus lonkas; väeosadel oli suur puudus vooridest, nende asendamiseks lubati palgata "era voore" pataljoni ja patarei peale 2 ja eskadroni peale 3 vankrit. Sakslaste olukorda kergendasid rikkalikud tagavarad, mis kohapeal oli võimalik ekspuuteerida, kuid sellele vaatamata armeedel tuli sagedasti nälgida /eriti 3.armeel/.

Juhtimine oli preislased paremini korraldatud. Moltke oli kindralstaabi eesotsas 1857.a. saadik ja 1859.a. sõjaministriks kindral Roon. See asjaolu võimaldas ühtlasi ja järjekindla väljaõppe teostamise. Sõjavägi oli jaotatud korpustesse, mis olid olemas rahuajal.

Sõjateoreetik Clausewitz'i teosed andsid Preisi sõjaväele kindla doktriini. Nende teooriate kõrval andis sõjaväele häid praktilisi kogemusi sõda Taaniga /1864.a./ ja Austriaga /1866.a./.

Clausewitz tõstab esikohale moraalse elemendi sõjaväes. Ta oli näinud revolutsiooni vaimustusega Prantsuse sõjaväge, mis oma vastasest oli alati moraalselt tugevam. Samuti nägi tema Vene ja Saksa rahva vaimustuse puhanguid ja entusiasmi tõusu nende rahvaste natsionaaltunnete ärkamisel /liberaalide otsene mõju/ ja sellele järgnevaid võite. Clausewitz tuli siit loomulikule järeldusele, et võita võib ainult tugeva moraaliga sõjavägi. Ta isegi prohvetlikult kuulutas ette, et tulevikusõjad võivad olla ainult natsioonide heitlused. Saksa rahvast hakatakse selle tuleviku heitluse jaoks ette valmistama. Suure töö rahva kui natsiooni moraalse väärtuse tõstmiseks tegi ära Saksa kooliõpetaja. Väidetakse, et prantsuse sõja "võitis kooliõpetaja".

Taktika on arenenud kiires tempos. Veel 1866.a. sõjas Austriaga preislased holdsid oma ratsaväe massid varus - kui viimane varu otsustava löögi andmiseks. Kui enne liikus ratsavägi kolonnide sabas, siis nüüd liigub ta 2-3 päevateekonna kaugusel jalaväe masside ees, hanki-

des väärtuslikke teateid vanemate juhtide tarvis, et viimane võiks teha otstarbekohase otsuse. Sama nähe esineb suurtükiväe kasutamises. Suurtükivägi asetatakse kolonnides ettepoole ja antakse tugevates koondistes eelväe käsutusse. Suurtükiväest kaob täielikult Napoleoni aegne "väljasõit karteči" peale ja teda hakatakse kasutama kui kaugema relva, kui lahingu ettevalmistavat tegurit.

1866.a. sõjas domineerus jalaväe lahingus "tule element", mis oli tingitud peamiselt oma relva tuleomaduste maksimaalsest kasutamisest /preislaste vintpüss ületas austerlaste stutseri 2,5 kordselt/. 1870.a. sõjas võis arvata, et Preisi jalavägi hakkab kasutama eelmises sõjas omandatud kogemusi, kuid Prantsusmaal tarvitusele võetud uus püss "chaspeau" sundis neid põhjalikult muutma oma taktikat, - "tuletaktikast" kujunes "löögitaktika". Vanad tuhandeid aastaid taktikas tarvitusel olnud "löögi printsipiidid" võeti Preisimaal uuesti tarvitusele. Seda tingis relv ja manööver. Liikumises oli võit! Preisi sõjaväe väärtuse tõstmiseks ei keelanud oma energiat Saksa patrioodid nagu: Stein, Šarnhorst, Hindenburg, Blücher, Gneizenau j.t.

POOLTE SÕJAPLAANID.

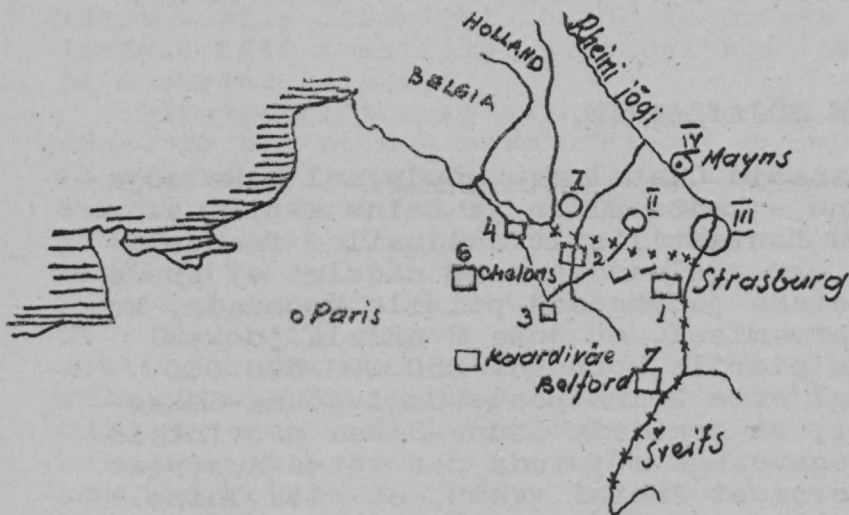
Prantslased koostasid Castelneau nõudmisel kaks sõjaplaani: üks passiivne - kaitseplan ja teine aktiivne. Viimane oli ehitatud fantastilisile eeldusile. Prantslased olid arvamisel, et sakslased enne 6 nädalat ei suuda mobilisatsiooni teostada ja vägesid piirile koondada, kuna enda kohta olid arvamisel, et juba 2 nädala jooksul nemad suudavad Saksa piirile koondada 250.000-300.000 meest. Sõjaplaan nägi ette kiire pealetungi Lõuna-Saksa maale üle Kesk-Reini, et eraldada Lõuna-Saksa provintsid Preisist ja selle tegevusega mõjutada osa võtma Austriat ja Itaaliat sõjategevusest Preisi vastu, et siis ühiselt kontsentrilise liikumisega tungida sisse Saksamaale - Berliini. Sellel fantastilisil eeldusel võis olla alus ainult Prantsusmaa edu puhul.

Juhtimise alal nägi sõjaplaan ette 2 võitlevat armeed: üks Bazeni juhatusel Lothringenis, eespool Metzi kindlust ja teine Mac-Mahoni juhatusel Elzassis. 3-as armee Canro-

beri juhatusel pidi varuna koonduma Chalons'i. Selle plaani olulisemaks puuduseks oli see, et ta ei arvestanud tegelikku olukorda /võimalikku vastase tegevust ja tema kiiret mobilisatsiooni/.

Kaitseplaani nägi ette kaitse organiseerimist piki Reini jõge Metzi ja Belforti kindluse joonel, et ära oodata ja selgitada sakslaste tegevust ja nende sissetungimisel Prantsusmaa territooriumile neid siis lüüa.

Kumbki plaan ei leidnud tegelikult teostamist, sest puudus esiteks vägede koondamise kava ja teiseks Napoleon III, kes kuninganna mõjutusel ise pidi sõjaväge juhtima, asus 4 kuud enne sõja lahtipuhkemist uue sõjaplaani koostamisele. Selle uue plaani kohaselt kogu sõjavägi pidi moodustama ühe Reini armee. Marssalite puudutatud "enesetunde" rahustamiseks anti nende käsutusse neljadiiviilised korpused, kuna teised korpused olid 3. ja mõned vähendatud 2 div./ koosseisuga.

Preisi-Prantsuse jõudude hargnemine sõjaplaanide kohaselt.

Prantsuse sõjavägi hargnes nagu on näidatud eoleval skeemil. Nagu skeem näitab, oli Prantsuse sõjavägi hajutatud laial territooriumil üksikute korpustena. Pealetungi ettevõtmist, nagu seda nõudis sõjaplaan, oli prantslastel väga raske sarnase hargnemise juures teostada ja esimesed katsed lõppesid lüüasaamisega.

Preisi sõjaplaan. 1859.a., kui Prantsusmaa prestiiž seisis kõrgel õnnelikult lõppenud "Itaalia" sõja järelduksena, ei sõandanud Moltke oma sõjaplaani suuri eesmärke võtta. Sõjaplaan sisaldas tol ajal ainult piiratud eesmärke, nimelt Elzassi ja Lothringeni provintside vallutamise, mille järele kavatseti asuda ajutiselt kaitsele.

Ühtlasi tuli Moltke'1 sõjaplaani koostamisel arvestada Austria väljaastumist. Pärast 1866.a. sõda paranes olukord Preisi kasuks, kuid Austria väljaastumise oht jäi püsima. Moltke teadis, et Austria sõjaväe mobilisatsioon ei ole nii kiirelt teostatav kui prantslastel ja koostab oma sõjaplaani järgmistel eeldustel. Kohe pärast vägede koondamist alata aktiivtegevust prantslaste vastu, milleks koondada Prantsusmaa piirile 400.000 meest. Et olla garanteeritud ootamatuse vastu Austria poolt, sellel eeldusel ta ei määra esimese ešeloni hulka kolme Preisi korpust; nende järele tõmbamine pidi sündima hiljem, kui oli juba selgunud Austria neutraliteet, sest Austria, kui ta oli Prantsusmaaga sõjalises liidus, pidi ju varem algama oma mobilisatsiooni. Kuigi Austria peaks sõda algama, siis see veel ei heiduta Moltke't. Ta arvestab, et Austria peab jätma tugeva kaitse Vene piirile ja baierlaste vastu; samuti eeldab Moltke, et sarnase situatsiooni juures Austria vist ei sõanda kohe pealetungile üle minna ja jääb alul äraootavale seisukohale. Selle aja jooksul on Preisi 400.000-line armee juba lõõnud Prantsuse 250.000-list armeed. Kuigi otsustav võit on ehk saavutamata, siiski võib prantslastega rahu sobitada ja kogu oma jõud pöörata Austria vastu. Berliini kaotus ei tähenda veel sõja kaotust ja tugeva lüüggiga austerlaste tiibadele on võimalik neid võita. Siit näeme, et Moltke ehitab oma aktiivse sõjaplaani enam-vähem reaalsele alusele ja baseerus selle täitmisel "sisemistele operatsiooniliinidele".

1868.a. kutsus Bismarck kokku koosoleku, kus määrati kindlaks sõjaplaan Prantsusmaa vastu. Selle plaani järgi pidi koondatama Prantsusmaa kirde piirile 4 armeed /vaata skeem/.

Jõud pidid olema koondatud võrdlemisi kitsal territooriumil /160 km/. Nendest jõududest pealöögi pidi viima II armee lõuna poolt Metz'i ja Chalons'i Pariisi peale. III armee pidi tagama lööki andva II armee paremat tiiba, kuna IV armee jäi alul reservi.

Võrdlemisi lihtis, kuid sirgjooneline plaan.
/Svečin käsitleb Saksa sõjaplaani teisiti/.

SÕJATEGEVUS 1870.a.-1871.a.

Nagu teada, Bismarck'i provotseeriva politika tulemusena kuulutas Napoleon III 16.juulil sõja Preisimaale. Samal päeval algasid mõlemad pooled oma sõjavägede mobilisatsiooni.

Prantsusmaa mobiliseeris 8 korpust + 3 r.diviisi, Preisimaa mobiliseeris 16 korpust + 8 r.div. + 4 reservdiviisi. Mobilisatsioonist näeme preislaste 2-kordset ja la- ja 3-kordset ratsaväe ülekaalu.

Prantslastel oli vägede koondamiseks kasutada 5 ja preislastel 9 raudteed; see asjaolu aitas kiirendada preislaste koondamist piirile. Moltke kava nägi ette 20-dal mobilisatsiooni päeval pealetungitegevuse algamise.

3.augustil olid mõlemad pooled oma koondamise lõpetanud. Napoleon III andis Mac-Mahoni käsutusse 1., 5. ja 7. korpuse ja tegi ülesandeks sissetungimise Lõuna-Saksamaale. Puuduliku varustuse ja organiseerimata seljataguse tõttu ei tulnud sellest suuremat midagi välja. 6.augustil tekkis Werth'i juures kohtamislahing, kus prantslased said lüüa ja taandusid. 7.korpus sai ülesandeks Belford'i kaitsmise, kuna 1. ja 5.korpus saadetakse raudteel Chalons'i rajooni, kus need korpused ühendati ja moodustati uus 12.-nes korpus, mis kavatseti kasutada Pariisi kaitse kõvendamiseks. Samuti taandus Bazan'i 150.000-line armee Metz'i kindlusse, kus blokeeriti 200.000 sakslase poolt /suurem osa I ja II Preisi armeest/.

Metz'i kindluses asuva Bazan'i armee päästmiseks /politilistel motiividel/ saadeti Chalons'ist 120.000-line armee, mis Sedan'i juures 2.septembril kaotas lahingu ja ühes Napoleon III vangistati.

Prantslaste kaotused olenesid peamiselt halvast juhtimisest. Preislased olid seega 6 nädala jooksul likvideerinud prantsuse keisririigi armee.

Kaotuste tagajärjel puhkes Prantsusmaal revolutsioon /4.sept./. Revolutsiooniline valitsus asus uue sõjaväe loomisele. Endisest 500.000-lisest armeest oli järele jäänud vaid 18.000 meest, 60 suurtükki, 480.000 püssi ja 2.000.000 püssipadrunit.

Revolutsioonilisest väest oli 350.000 meest koondatud Pariisi kaitseks. Preislastel seisis ees Pariisi piiramine, mis nõudis neilt võrdlemisi suurt jõupingutust. 19.septembril oli Pariis täielikult ümber piiratud, väljaspool Pariisi oli üksainus diviis /Alžiiri/ ja 6 patareid. Siin sündis sama nähe, mis Metz'i all - kogu vägi koondus ühte punkti passiivseks kaitseks ja blokeerimise tagajärjel oli sunnitud peagi kapituleeruma.

Sellega veel sõda ei lõppenud. Revolutsioonilise valitsuse ülesandel lendas 9.oktoobril Pariisist õhupallid välja Gambeta uue väe formeerimiseks, et siis sellega Prantsusmaa pealinna blokaadist vabastada. Gambeta'l oli võita kaks raskust: 1/ tal puudus peaaegu täielikult ohvitseride ja allohvitseride kaader ja 2/ kõrgem juhatus; isikuid ehk leidus, kuid need arvati olevat revolutsioonile vaenulikud ning seetõttu oli nende valik väga raske.

Gambeta energilisel tegevusel organiseeriti sõjatõustus, asutati uued väekoondised - 12 uut korpust, kuulutati välja sunduslik mobilisatsioon 21-40 aastaste meeste võtmiseks. Suurtükkide arv tõusis peagi 60-lt 1400-ni ja vägede üldine arv 700.000 relvastatud meheni. Väeosades seati sisse valitav ülemus, et sõdurite massis tõsta ülemuste autoriteeti. Sõjavavarustuse ja väeosade koondamine anti "raudteekompanite" kätte. Prantsusmaal raudtee kuulus eraseltsidele, kellel olid suured kogemused ümberpaigutuste organiseerimiseks. Organiseeriti luure, topograafia, transpordi, suurtükiväe ja ratsaväe inspektuurid.

Üldine olukord oli Prantsusmaal siiski väga raske. 27.okt. langes Metz'i kindlus, kus sakslastel vabanes hulk jõude /kindluse allaandmise eest anti Bazeni kohtu alla ja mõisteti surma/.

Kiirelt formeeritud, nõrga juhtiva koosseisuga ja revolutsiooni mõllus kägriiv noor sõjavägi ei suutnud Pariisi blokaadist vabastada. Revolutsiooni juhtide õhutatud partisaan-tegevus sakslaste seljataguses ei andnud suuri tulemusi. Pariis kapituleeris 28.jaanuaril ja 14.veebruari lõppes sõjategevus kõikidel rinnetel.

Preislastega sõlmitud rahulepingu põhjal loobusid

prantslased Elzass'i ja Lothringen'i provintsist ja kohustusid sõjakontributsiooni maksma 5 miljardi frangi suuruses summas /tasusid 3 aasta jooksul/.

Selle sõja olulisemaks järelduseks oli Saksamaa koon-dumine.

ÕPISED SÕJAST.

Preisi-Prantsuse sõda oli esimeseks suuremaks heit-luseks uuemaaja meetoditega kahe rahva vahel. Saksamaal oli maksev üldine teenistuse sundus ja Prantsusmaa orga-niseeris sõja teisel poolel oma rahva võitluseks sundus-liku mobilisatsiooni teel /Gambeta/.

Seda sõda valmistati ette pikemat aega /eriti Preisi/ Olid välja töötatud täpsad sõjaplaanid ja varustamiska-vad. See näitab, et uuemaaja oludes sõda vajab palju põh-jalikumt ettevalmistust kui "endised" sõjad. Mitte üksi materjalselt, vaid ka ideeliselt /moraal/ ja sotsiaal-selt on vaja sõda ette valmistada, sõda tuli rahvale su-gereerida kui pealesunnitud kaitseabinõu teise rahva "imperialistlikkude" püüete vastu.

Kui sõda on materjalselt ja ideeliselt ette valmis-tatud, siis alati leitakse põhjusi selle alustamiseks.

Ehkki Prantsusmaa ja Preisimaa vahel oli vahekord võrdlemisi pinev, ei võinud keegi arvata, et sõjapuhke-mise hetk on nii ligi /Wilhelm I - tervist parandamas; Bismarck - puhkusel; Prantsuse saadik Benedeti suvita-mas; neid kõiki tabas sõda siiski ootamata/.

Strateegiliselt seda sõda vaadeldes näeme, et Prant-susmaa algas sõda ettevalmistamata. Ebaedu oli tingitud puudulikust sõja ettevalmistusest ja halvast juhtimisest. Preislastel oli juhtimisel samuti palju puudusi, kuid neil oli siiski kindel doktriin, mis viis nende sõjaväed võidule. Sõjategevuses arenesid väga laiaulatuslikud ma-nöövrid.

Taktikaliselt näeme, et prantslased hindasid väga kõrgelt jalaväe tuld ja ei olnud sugugi võtnud õpiseid nende võiduga lõppenud Itaalia sõjast /seal nad harras-tasid löögitaktikat/. Preislastel vastuoksa rajasid oma taktika liikuvusele, manöövrile; diviisid ja korpused manöövreerivad isegi püssitule piirkonnas /Saint-Privat lahing/. Preislastel panid suurt rõhku suurtükitule ette-

valmistusele ja selles sõjas omab suurtükivägi palju kogemusi kaugete märkide tulistamiseks varjatud positsioonidelt. Ratsavägi oli prantslastel täiesti passiivne. Preislaste ratsavägi leidis luure ülesannete täitmisel laiemat kasutamist. Tavaliselt ta liikus 2-3 päevateekon-na kaugusel oma peavägede ees, kuid ei suutnud mõnigikord vältida ootamata kokkupõrkeid.

Kindlustused ei suutnud täita neid ülesandeid, mis neilt loodeti, need olid rohkem välivägede pidurdamiseks, kui neile vaba manöövri kindlustamiseks. Metz, Sedan,

Pariis olid suurte sõja masside hävipunktiks. Kindlustused annavad alla pärast lühikest piiramist. Välja arva-tud Belford, mis kapituleerus rahulepingu tingimuste koha-selt.

Merevägi, mis Prantsusmaal oli võrdlemisi tugev, ei leidnud üldse kasutamist, ehkki sellel oli küllalt võima-lusi Preisi vägede seljatagusesse dessandi tegemiseks. Hiljem kasutati madruseid jalaväena ja laeva suurtükke Pariisi kindluse suurtükiväe kõvendamiseks.

Partisantegevus, mida õhutas revolutsiooniaegne valit-sus, ei andnud suuri tulemusi.

Raudtee leidis väga laialdast kasutamist mõlemal pool Sõja alul leidis raudtee kasutamist vägede koondamisel; sõjaajal baseerus kogu seljataguse juurdevedu raudteede-le. Sakslastele hõlbustas raudtee kasutamist Prantsusmaa sisemuses see, et prantslased taandumisel ei purustanud raudteid /eraseltside omandus/. Sakslaste oskus raudteid kasutada kutsus esile mõiste "strateegilistest" raudtee-dest ja pärast seda sõda hakati igas riigis ehitama "stra-teegilisi" raudteid.

Suure sõjaväe ülalpidamine lahinguväljal on võimalik ainult juurdevedude abil sisemaalt. See vajab hästi kor-raldatud tagalateenistust. Preisi-Prantsuse sõda kriipsu-tas teravalt alla selle tähtsust; selles sõjas seljatagu-sekorraldus ei olnud veel tarvilisel kõrgusel, mille jä-reldusel tuli väeosadel sagedasti kannatada tühja kõhtu.

Preisi-Prantsuse sõda tõestas, et sõda on "poliitika jätkamine relvade abil". Preislaste oskasid otstarbekoha-selt kasutada nii diplomaatiat kui ka oma relvi ja selle-ga kindlustasid omale võidu.

Preisi-Prantsuse sõjast jäi kindlalt püsima põhimõte: "rahuajal on sõjavägi rahvale kooliks ja sõjaajal on rah-vas sõjaväeks".

XIII. AJAJÄRK PÄRAST PREISI-PRANTSUSE SÕDA KUNI

MAAILMASÕJANI.

RAHVUSVAHELISED SUHTED PÄRAST PREISI-
-PRANTSUSE SÕDA.

Pärast Preisi-Prantsuse sõda tekkis Euroopas pikem rahuperiood, mis oli tingitud sellest, et Euroopa rahvad elasid üle 25 aasta jooksul /1853.-1878.a./ kuus suuremat sõda /Krimmi sõda 1853.-1856.a., Itaalia sõda 1859.a., Taani sõda 1864.a., Preisi-Austria sõda 1866.a., Preisi-Prantsuse sõda 1870.-1871.a. ja Vene-Türgi sõda 1877.-1878.a./, mis väsitasid neid füüsiliselt ja kurnasid majanduslikult. Kui mitte arvestada Vene-Türgi sõda, siis oli Preisi-Prantsuse sõda õieti viimane suurem sõda Euroopa suurriikide vahel enne Maaailmasõja lahtipuhkemist. See ga kestus siis rahu üldiselt üle 40 aasta. Samal ajal aga püsis poliitiline võistlus Euroopa suurriikide vahel edasi. Prantsusmaa ei võinud kuidagi leppida suurte ja rikaste maa-alade - Elzass'i ja Lothringen'i - kaotustega. Saksa-maa peapüüdeks oli alal hoida oma riiklikku ühtlust, rahvusvahelist seisukohta ja jähdvustada Prantsusmaalt võidetud maa-alasid. Sellest välja minnes suurendasid mõlemad riigid /Saksa- ja Prantsusmaa/ üksteise võidu oma sõjavägesid. Seda tegid ka teised Euroopa mannermaariigid. Igal pool pandi maksma üldine sõjaväeteenistuskohustus. Suurendati jalaväge, veel rohkem aga suurtüki- ja mereväge. Merejõudude suurendamisel pandi erilist rõhku soomuslaevastikule. Euroopa muutus nagu hiiglasõjaleeriks ja Euroopa rahvad relvastatud rahvasteks. Kõik see oli võimalik ainult tehnika kiire arenemise tõttu. Nagu sellest näeme kujunes see 40-aastane rahu relvastatud rahuks, ettevalmistuseks uuele sõjale - Maaailmasõjale. Suurearvuliste sõjavägede ülalpidamine, relvade valmistamine ja kindluste ehitamine uuema tehnika nõudeile vastavalt nõudis Euroopa riigelt ka suuri väljaminekuid.

Pärast Preisi-Prantsuse sõda hakkas ühendatud Saksa-maa etendama Euroopa politikas juhtivat osa. Bismarck püüdis kindlustada rahu liitude loomisega. Tema esimesed

liitlased olid Austria ja Venemaa. Austria lähenes Saksamaale sellepärast, et tal puudusid igasugused lootused endise seisukoha tagasivõitmiseks Kesk-Euroopa riikide peeres. Venemaa lähenes Saksamaale juba Preisi-Prantsuse sõja ajal, lootes Prantsusmaa kaotuste korral tagasi võita õigust sõjalaevastiku pidamiseks Mustal merel /Krimmi sõja järel, mille algataja õieti oli Prantsusmaa/. See vahekord jäi püsima ka pärast sõda. Bismarck'i mõjul lähenesid Austria ja Venemaa ka üksteisele. Nii tekkis siis liit Saksamaa, Austria ja Venemaa näol. Kuid see liit ei kestnud kaua, sest ta liikmete huvid idaküsimuses läksid põhjalikult lahku.

Puhtpoliitilistel ja ka teistel põhjustel kuulutas Venemaa enese Balkani poolsaare ristiusu-rahvaste kaitsjaks ja nõudis Türgi valitsuselt kristlaste tagakiusamiste lõpetamist, ähvardades vastasel korral sõjaga. Inglismaa ja Austria soovil tuli Konstantinoopolis kokku Euroopa suurriikide esindajate konverents selleks, et lahendada rahulisel teel Balkani ristiusulistesse rahvastesse puutuvaid küsimusi. Konverents ei andnud tagajärgi ja 12.apr.1877.a. kuulutas Venemaa Türgimaale sõja. Sõda lõppes Türgimaa kaotusega, millele järgnes St.-Stefano rahu 19.veebr.1878.a.

St.-Stefano rahu tingimused tekitasid suure pahameele, eriti Inglismaal ja Austrias, sest Vene mõju kasvas tunduvalt nii Balkani riikides kui ka Türgimaal. Inglismaa kaitses traditsiooniliselt Türgimaa puutumatus ja ei sallinud seepärast ühegi teise suurriigi mõju kasvamist Türgimaal. Inglismaa politika on alati selle poole tüürinud, et Euroopa mandril ei tõuseks ükski riik tugevaks. Austria tahtis saada omale Bosniat, Hertsegoviinat ja koguni ka Serbiat. Peale selle oli veel teisi riike, kes ei olnud rahul St.-Stefano rahu tingimustega. Euroopa suurriigid Inglismaaga eesotsas nõudsid nimetatud rahu tingimuste läbivaatamist Euroopa riikide kongressil. Et ära hoida vahekordade teravnemist, avaldas Venemaa selleks oma nõusoleku. Kongress kutsuti kokku Berliinis 1878.a. Kongressil muudeti St.-Stefano rahu tingimusi tublisti Venemaa kahjuks.

Rahulepingu muutmine Berliinis tekitas lõhe Venemaa ja Austria vahele, Venemaa astus Saksamaa-Austria liidust välja. Seega oli siis Bismarck'i poolt loodud esimene liit lõhutatud. Euroopa suurriikide-rühmitused võtsid nüüd uue ja ühtlasi ka lõpliku kaju. 1883.a. tekkis kolmikliit, kuhu

kuulusid Saksamaa, Austria ja Itaalia. Selle liidu tekkimise põhjused olid järgmised: Austria leidis, et Saksamaa toetus on temale tarvilik, sest idaküsimuses tuli tal tõsiselt arvestada Venemaad, kes püüdis end laiutada Balkanitel. Austria lähenemine oli omakorda kasulik ka Saksamaale enesele, sest Prantsusmaa, kes ei võinud leppida Elzassi ja Lothringeni kaotusega, lähenes Venemaale. Venemaa omakorda püüdis läheneda Prantsusmaale, et luua sel teel vastukaalu Saksamaale. Itaalia ühines Saksamaa ja Austriaga sellepärast, et lootis nende abil tagasi saada Itaalia rahvastikuga maid, mis kuulusid Prantsusmaale, Saksa-Austria-Itaalia kolmikliit esines tugeva rahvusvahelise jõuna, mille abil Austria läkski korda teha tõsiseid tõkkeid Vene mõju kasvamisele Balkani poolsaarel.

Vastukaaluks Saksa-Austria-Itaalia kolmikliidule tekkis 1891.a. Prantsuse-Vene kaksikliit. Selle liidu tekkimist Prantsusmaa poolt tingis revanži mõte ja Venemaa poolt vastukaalu loomise vajadus Saksamaale, nagu eespool juba tähendatud. Prantsuse-Vene kaksikliidu tekkimisega oli poliitiline tasakaal Euroopas jällegi saavutatud ja Prantsusmaa vabanes alalisest sõjakartusest Saksamaa poolt. Ka Inglismaa, nähes, et Saksamaa muutub temale härmiselt hädaohtlikuks nii majanduslikult kui poliitiliselt, astus hiljem /1905.a./ lahingusse Vene - Prantsusmaaga.

Nii siis tekkis Prantsuse-Vene kaksikliidu asemele Inglise - Prantsuse-Vene kolmikliit, mis oli tugevaks vastukaaluks Saksa-Austria-Itaalia kolmikliidule.

Euroopa suurriikide asumaadepolitika.

Euroopa riikide võistlusareeniks ei olnud mitte ainult Euroopa, vaid selleks kujunesid ka maad väljaspool ta piire. Püüti üksteise võidu võita asumaid, neid laiendada ja tõmmata oma mõju alla ka teisi majanduslikult vähearenenud maid silmas pidades, et asumaad on rahva arvult rikastele ja tööstuselt arenenud riikidele härmiselt tähtsad. Nad on hädadeks kaubaturgudeks ja neisse on võimalik välja rännata ülearusel rahval /rahva juurdekasv Euroopa riikides oli suur/. Ka andsid asumaad arenevale tööstusele kas suuremal või vähemal määral tooresaineid. Seega siis domineerisid Euroopa suurriikide asumaadepolitiikas poliitilis-majanduslikud huvid ja sotsiaalsed küsimused.

Euroopa suurriikide põhimiseks võistlusareeniks asumaa-
-depoliitika alal kujunesid Aafrika ja Aasia. Inglismaa oli
esimene, kes tundis kindlat vajadust asumaade järele, sest
ta piiratud maaala Euroopas muutus rahva juurdekaswule ta-
kistawaks teguriks ja kiiresti-arenew tööstus ja kaubandus
nõudsid kindlaid kaubaturge ja tooresainete-allikaid. Inglis-
maa laiendas oma asumaid kõigepealt Kesk-Aasia sihis vas-
tukaaluks Venemaale, kes siin nihutas oma piire lähemale
Inglise Indiale. Siin sattusid Inglismaa mõju alla /1879-
81.a./ Afganistan ja Beludsisistan, kuna nende piiriäärised
maad ühendati teiste Indias olewate Inglise asumaadega. Ida-
poolt omandas Inglismaa Birma riigi. Kaugelt suuremad maa-
alad omandas Inglismaa Aafrikas ja nimelt Egiptuse ja Lõuna-
Aafrika / muu seas ka hiigla maaala Rodeesia/.

Prantsusmaa vallutas Aafrikas Tunisi, Kesk-Aafrika
kuni Guinea laheni ja Kongo jõe ülemjooksuni ja Marokko.
Saksamaa ei olnud alul asumaadepoliitikas energiline.
Ta hakkas sellel alal aktiivsemalt teotsema alles pärast
poliitilist ühinemist, millele järgnes kiire tööstuslik are-
nemine. Aafrikas leksid võrdlemisi suured maaalad Saksamaa
kätte: Lääne - ja Ida- Aafrika, Togo ja Kamerun. 80-dail ja
90-dail aastail omandas Saksamaa rea asumaid ka Austraalias:
osa uuest Guineast, Bismarck'i arhipealaagi, osa Salomoni
saartest, Marshalli, Karoliini, Mariaani, Samoa ja teised
saared. Siitpeale kaswas ikka intensiivsemaks Saksamaa asu-
maade omandamise püüd ja püüd luua oma kaubandusele välis-
Euroopa mais ülekaalu. Seega astus Saksamaa imperialistliku
poliitika teele.

Ka Itaalia hakkas ajama asumaadepoliitikat pärast poli-
tilist ühinemist. Ta püüdis omandada Tunisi ja maksma panna
oma protektoriaati Abessiinias / 1895.-96.a./, mis siiski
ebaõnnestus. Aafrikas vallutas ta Somaalimaa, Eritrea, Tri-
politaania, ja Kürenaika. Kaks viimast maad võitis Itaalia
Türgilt / 1911.-12.a./.

Venemaa laiendas oma piire Kaukasuses, Kauges-Idas
ja Kesk-Aasias, kus piirid nihutati kuni Inglise-Indiani.
Venemaa territoriaalne lähenemine Indiale tekitas suurt
pahameelt Inglismaal. Vahekorrad leksid kord niivõrd tera-
vaks, et kardeti juba sõda.

Nii leksid välis-Euroopa maad aegamööda Euroopa
riikide kätte. Ühes koloniaalpoliitika intensiivsemaks muu-
tumiseega rohkenesid ka rahvusvahelised küsimused, sest mit-
med riigid olid huvitatud ühest ja samast maaalast.

Asumaade politika sundis Euroopa riike koguni ametlikult ette võtma Aafrika jagamist. Sama saatus tabas osaliselt ka Hiinat. Siin võistlesid Jaapan, Inglis- Saksa- ja Venemaa. XIX sajandi viimaseil aastakümneil arenes Jaapan kiiresti poliitiliselt, majanduslikult ja ühiskondlikult, lähenedes kõigil neil aladel Euroopa riigele. Rahvaarw kaswas alatasa, elu tingimused muutusid ikka raskemaks ja valitsus pidi astuma samme, et üleaarust rahwast juhtida mujale. Emigratsiooniks Jaapanile oli kohane Hiina võimul all olew Korea riik. Hää tagamaana paistis Jaapanile ka suur, kuid nõrk Hiina riik. Viimase nõrkust arwestades algaski Jaapan temaga sõda 1894. a., mis lõppes Hiina kaotusega. Inglis-, Saksa- ja Venemaa segasid end nüüd Jaapani ja Hiina suhetesse ja sundisid Jaapani osalt lahti ütleva oma saawutistest, näit. Port-Arturi ja Weihaiwei ewakueerima / 1895. a. / Nüüd asusidki Euroopa suurriigid Hiina osalisele jagamisele. 1897. a. võttis Saksa sõjalaevastik oma alla kaubanduslikult ja streeteegiliselt tähtsa Kiautschou sadama. Aasta hiljem oli Hiina valitsus sunnitud andma sama linna ühes Shantungil maakonnaga Saksamaale rendile 99 aasta peale. Saksamaale järgnes Venemaa, kellele Hiina andis rendile Port-Arturi ühes Liaotungi poolsaarega. Hiljem järgnes sellele ka Mandsuuria okupatsioon 1898. a. kewadel sai Inglismaa endale rendile Weihaiwei ja Prantsusmaa Kwangtsouwani sadama. Et Hiinas läksid maaalad milledle pretendeeris Jaapan, Venemaa mõju alla ja see Hiinas tunduvalt suurenes, siis sai Vene-Jaapani sõda möödapääsematuks. Venemaad Hiinast välja tõrjudes tegi Jaapan lõpu Hiina jagamistele tulewikus.

RELWASTATUD JÕUDUDE ARENEMINE JA SUURENEMINE.

Euroopa suurriikide imperialistlik politika Euroopa mandril ühelt poolt ja asumaade laiendamise tendents ning sellel alal kujunew võistlus teiselt poolt sundis neid suurt rõhku panema oma relwastatud jõudude suurendamisele. Erilise tähelepanu osaliseks sai merevägi. Selleks andis suure tõuke Saksamaa merejõudude suurendamine. Ta püüdis merejõudude poolest järele jõuda Inglismaale, nõhes oma tulewikku merel. Et alal hoida merel oma domineeriwat seisukohta, pidi Inglismaa suurendama oma merejõude veel suuremas tempos, pidades silmas sealjuures

põhimõtet, et Inglise laewastik peab olema vähemalt sama tugev kui kahe suurriigi omad kokku.

Inglise-Saksa võistlus kiskus mõistagi ka teised riigid kaasa. Suurendati ka jala- ja suurtükiväge ja ehitati kindlusi. Igal pool võeti tarvitusele välisuurtükid. 1893. a. oli tarvitusel igalpool juba 3 " vintpüss laskekaugusega 2-3 km. Viidi sisse ka kuulipildujad jalaväe relvana. Kõik see relvastuse arenemine oli ühenduses tööstuse arenemisega, mis sai suure tõuke XIX sajandi lõpul.

Pärast Preisi-Prantsuse sõda otsis Prantsusmaa sõjakaotuse põhjusi ja leidis, et need olid tingitud sõjaväe puudulikust ettevalmistusest / manövreerimise oskuse, väe liikide koostöö, tugewa moraali jne. puudus/. Toibudes sõjahaavadest, asus Prantsusmaa oma sõjaväe ümberkorraldamisele. Viidi sisse üldine väeteenistuse-kohustus, mis leidis üldist hääks-kiitmist. Teenistuse aja kestvuse kohta läksid aga arvamised lahku. Sellel alal tekkis kaks voolu. Ühe voolu esindajad leidsid, et kolmest aastast on küllalt sõduuri ajakohaseks ettevalmistamiseks. Teise voolu esindajad aga leidsid, et kolm aastat on vähe ja nõudsid pikemaajalist teenistust sõjaväes. Teise voolu esindajad võitsid. Võeti vastu seadus, millega määrati kindlaks teenistus sõjaväes järgmiselt: 5 aastat aktiivteenistuses, 4 aastat reserwis, 5 aastat territoriaalvähes ja 5 aastat territoriaalvähese reserwis. Seega kokku teenistust 19 aastat. Seaduse järgi võeti pooled kutsealused teenistusse, pooled aga lasti kohe reserwi. 1898. a. võeti vastu uus seadus, millega määrati kindlaks teenistus aktiivvähes 3 aasta peale. 1905. a. lühendati teenistust 2 aasta peale. Sõjavägi jaotati 19 korpusse. 1875. a. organisatsiooni järgi koosnes jalaväe rügement 4 pataljonist ja 4 kompanid ja ratsarügement - 6 eskadronist. Üksuste arvu suurendamise eesmärgil tehti rügemendid 1913. a. 3 - pataljonilisteks. Samal aastal pikendati aktiivteenistuse kestvust 3 aasta peale. Tähelepanu hakati pöörama ka kaadri reserwile ja asuti selle ettevalmistamisele.

Saksamaa viis läbi sõjalise reformi 1888. a. Nimetatud aastal vastuvõetud seadus määras sõjaväeteenistusekohustuse kindlaks järgmiselt: 3 aastat / 20 - 23 aastani / - tegelikus teenistuses, 4 aastat / 23 - 27 aastani / reserwis, 5 aastat / 27 - 32 aastani / - I järgu landväeris ja 6 aastat / 32 - 39 aastani / - II järgu landväeris. Selle seadusega seati sisse ka kutsealuste tagawara, mille

arvel seisis kõik 20 - 32 aastased teenistuskõlbulikud meeskodanikud, kes mingisugusel põhjusel ei sattunud tegelikku teenistusse. Peale selle viidi 1888.a. seadusega sisse veel landsturm, mis koosnes kahest järgust. I järgu landsturmi kuulusid kõik meeskodanikud 17 - 39 aastani, kes ei seisnud reserwi, kutsealuste tagawara, ega landvähri arvel; II järgu landsturmi kuulusid kõik meeskodanikud 39 - 45 aastani. Seega kestis kodaniku väeteenistusekohustus 25 aastat. 1893.a. läks Saksamaa jala- ja välisuurtükiväes üle 2- aastasele tegelikule teenistusele kuid selle eest pikendas ta teenistust reserwis 1,5 aasta võrra / endise 4 aasta asemel tuli nüüd teenida reserwis 5,5 aastat/. 1874.a. seaduse järgi pidi Saksamaa sõjavägi koosnema rahualjal 400.000 mehest. 1880.a. suurendati sõjaväe üldarvu 427.000 ja 1890.a. - 447.000 meheni. 1893.a. aga suurendas Saksamaa oma sõjaväge 556.000 mehe peale vastukaaluks Vene-Prantsuse lepingule ja 1905.a. - 600.000 mehe peale vastukaaluks Inglismaa ühinemisele Vene - ja Prantsusmaaga. Ka edaspidi suurendas Saksamaa järjest oma sõjaväge, näit. 1912.a. tõstis ta sõjaväe rahuaegse koosseisu 680.000, 1913.a. - 800.000 ja 1914.a. - 830.000 mehe peale.

Ka teised Euroopa riigid suurendasid järjest oma sõjavägesid.

Kõigist eeltoodust selgub, et sel 40-aastasel rahul, mis algas pärast Preisi-Prantsuse sõda, ei olnud midagi ühist endise hariliku rahuga - see oli relvastatud rahu.

/ 1774.a. organiseeriti Prants.Kõrgem Sõjakool/.

WENE-TÜRGI SÕDA 1877.-1878.a.

Wenemaa, otsides väljapääsu Mustast merest, püüdis Türgimaad välja suruda Euroopast. Selleks kuulutas ta enese Balkani poolsaare ristiusu-rahwaste kaitsjaks ja nõudis Türgi valduselt kristlastele mõõndusi, ühwardades vastasel korral sõjaga. Inglismaa ja Austria püüsid rahulikult teel lahendada Vene-Türgimaa konflikti. Selleks kutsusid nad Konstantinopolisse kokku Euroopa suurriikide esindajate konverentsi. Et aga konverents ei annud mingisuguseid tagajärgi, siis kuulutas Venemaa 12.apr. 1877.a. Türgimaale sõja. Seega osutus Vene-Türgi sõja põhjuseks Balkani küsimus.

1876 .a. sügisel jõudis Venemaa oma üldise võetee-
nistusekohustusega kolmandasse aastasse ja sellepärast
ei olnud tal veel ühtegi aastakäigu mehi uue seadusega
ettenähtud reserwis. Alul mobiliseeris Venemaa 6 korpust
ja hiljem veel 3 korpust. Nende 9 korpuse mobiliseerimi-
seks läks aega 5 kuud. Vägede koondamiseks kulus veel 2
kuud, mis oli tingitud sellest, et kasutada oli ainult
üks raudtee. Siit on selge millise tähtsuse omavad raud-
teed vägede koondamise perioodil.

Ka Türgimaa mobilisatsioon ja vägede koondamine ei
sündinud kiiresti - oli pikaldane, mis oli tingitud Tür-
gimaa majanduslikust mahaajamisest, teede puudusest, riig-
iaparaadi korratust töötamisest, Türgimaa üldisest sise-
misest jõuetusest jne. Vägede ja igasuguse varustuse koon-
damist raskendas ka see asjaolu, et sõjda tuli mägedes
/Balkani ja Kaukasuse mägedes/.

Pärast teatud jõupingutusi ja võitlusi liikusid Ve-
ne väed üle Donau, vallutasid Plewna ja Adrianopoli.
Kaukasuses langes venelaste kätte Karsi kindlus. Need kao-
tused sundisid türklasi sõda lõpetama. Rahu tehti St.-
Stefanos 19. veebruaril 1878. a. Venemaale kasulikkudel
tingimustel.

Selle sõja kohta tuleb märkida seda, et siin
leidis kasutamist välifortifikatsioon, näit. Plewna juures
Türgi väike väeosa / garnison/ pani siin vastu 6
kuud, mis kinnitas välifortifikatsiooni tähtsust. Rün-
nak nõudis siin kõigi väelike koostööd. Selles sõjas lei-
dis aset ka terve rida vene väejuhtide eksimusi. Pärast
Donau üleminekut unistasid vene väejuhid ainult sellest
kuidas pääseda otseteed Konstantinoopolisse, selle asemel,
et purustada Türgi vägesid osadekaupa Põhja Bulgaarias,
milleks olid võrdlemisi soodsad võimalused. Tähelepanu
väärib ka see, et vene vägede löögitaktika osutus tihti
täiesti jõuetuks nõrkade Türgi osade ees ka siis, kui
viimased olid venelastest arvuliselt / 2 - 3 korda / nõr-
gemad. Taktikaline abitus, jõuetus ilmneb alati harilikult
siis, kui löögitaktika pörkab vastu tugevat tuleseina.
See taktikaline jõuetus tunne tuli ilmsiks peaaegu kõi-
gis venelaste operatsioones.

INGLISE - BUURI SÕDA 1899.-1902.a.

XVII sajandil Aafrikasse välja rännanud Hollandi kodanikud moodustasid seal Caplandi nimelise asumaa, missuguse Napoleoni sõdade ajal inglased vallutasid ja sellest ajast / 1815.a./ see jäigi Inglismaa omanduseks rahulepingu põhjal.

Hollandist väljarännanud kodanikkude järeltulijad - buurid - olid peamiselt põlluharijad ja karjakaswatajad. Põllutöö tegemiseks kasutasid nad orje- neegreid. 1833.a. Inglismaa kaotas oma kolooniates orjapidamise. Selle tagajärjel buurid sattusid majanduslikult väga raskesse seisukorda ja 1835.-1848.aasta jooksul lahkusid Capimaalt Sise-Aafrikasse ja asutasid seal kaks uut riiki: Oranje ja Transwaali. Uute buuririikide iseäralduseks oli see, et neil ei olnud otseühendust merega.

Inglise suurkapitali esindajad ja nende poolt juhitavad aktsiaseltsid püüdsid oma kätte saada kõiki Lõuna-Aafrika teemandi-väljasid ja kulla-kaewandust ja asusid sellepärast Rodeesia koloniseerimisele ja laialdaste neegrite maaalade vallutamisele. Inglise mõjule / need neegritele kuuluvad maaalad asusid buuride vabariigist lääne pool /. Buuride vabariigid Oranje ja Transwaal olid aga takistuseks Inglise kapitalistide püüetele. Katse 1881.a. neid vallutada ei annud tagajärgi.

Sõjateater.

Lõuna-Aafrika territoorium, merekaldast põhja poole minnes tõuseb terrassidena järkjärgult /4 terrassi/ kõrgemale ja buuririikide juures on see tõus üle 1500 m. merepinnast ning on kaetud 50 - 200 m./relatiivne/kõrguste kinkudega.

Aafrikale tüübiline kliima: päewal palawus 40-50° ja öösel vilu oli suureks raskuseks harjumata eurooplasi-
le.

Maapind on kaetud erilise "karmi" rohuga, mida ei söö Euroopast toodud hobused.

Läbi Oranje ja Transwaali "vabariigi" lõunast põhja läks üksainus raudtee / Port-Elisabeth - Pretoria/.

Sellest raudteest hargnes 3 haru, mis viisid välja merele kuid läbi naaberriikide territooriumi. Peale selle läks Caplandist Sise-Aafrikasse, rööbiti eelmise raudteega, Oranje ja Transwaali läänepiiri häärt mööda teine raudtee mida kasutasid inglased oma sõjategewusel.

Maanteid kui niisuguseid üldse polnuu; oiid ainult "teerajad", Jögedel puudusid sillad; kuiwal ajal võis jõgedest jalgsi läbi minna. Vihmaajal need "teerajad" muutusid suure pori tõttu täiesti kõlbmatuteks.

Poolte sõjalised jõud.

Buuride vabariikide "valgete" inimeste arv ulatus 400.000-ni, neist buure 270.000. Neegreid oli Oranje ja Transwaali territooriumil 950.000. Sõjaväeteenistuskohuslikke mehi oli umbes 50.000 /neegrid ei kannud sõja väeteenistuse kohuseid/. Alalist sõjaväge buuridel ei olnud. Hädahoju korral pidi iga farmer, kes kuulus sõjaväeteenistuskohuslaste hulka, teenistusse ilmuma oma relvastuse ja moonaga. Kogu territoorium oli jaotatud 42 ringkonda, kes valisid omale "komandandi" 5 aastaks. Komandandile valiti abilisteks "feldkornetid" 3 aasta peale. Viimased olid rahuajal administratiiv-ametnikud, sõja puhul aga nooremohvitserid.

Relvastuseks olid buuridel Mauseri süsteemilised vintpüssid /osa väikekalibrilised/; ühes tagavaraga oli püsse 70.000. Iga püssi kohta oli arvestatud 2000 padrunit täheke nad ei tunnud üldse.

1896. a. buurid muretsesid endale ka suurtükke. Kiirlaskjaid välisuurtükke oli 19 ja lihtsaid välisuurtükke 14 tk. Peale selle oli Pretorias veel 16 rasket /155mm/ Sneideri suurtükki /"Pikad Toomad"/ ja 4 120 mm Krupi haubitsat /kindluse suurtükivägi; tegelikult buurid kasutasid neid ka välisõjad/. Peale suurtükiväe buurid omasid veel 28-37 mm kiirlaskjat pommipildujat -"suurtükki" ja 37Maximi kuulipildujat /kõrgetel ratastel/.

Sõja ajal nad said Euroopa riigest palju varustust juure. Sneideri tehased isegi oraniseerisid Johannesburg'is mürskude valmistamise töökoja.

Ühes suurtükkide muretsemisega tekkis buuridel vajadus väljaõpetatud meeskonna järele, kes oskaksid suurtükkest lasta. Sellel alal tekkis neil professionaal-palgeline meeskond suurtükkide jaoks, kes oli teenistuses rahuajal; ühtlasi see meeskond täitis ka politseilisi üles-

-andeid /umbes 3300 meest/.

Alul buurid panid välja: 1. Transwaal 8000-10.000 meest, kelle peamised jõud olid koondatud Natalie vastu ja 2. Oranje 16.000 meest 3-es salgas. Nii siis buuride jõud oli sõja alul umbes 24.000 - 26.000 meest. Sõja kestel see suurenes kuni 40.000 meheni.

Inglismaa sõjavägi ei olnud palju arenenud "Krimmi" ajast. Alaline vägi werbiti palgalistest; teenistus kestis 5 aastat, millele järgnes reserw, kuhu arwati aktiivteenistusest vabanenud mehed 7. aastaks.

Kõrgemaks üksuseks oli rahuajal rügement ja seegi rohkem nominaalselt; tegelikult jalavägi oli koondatud üksikutesse pataljonidesse. Inglise territooriumil asuvad väeosad olid rohkem tagavarauksusteks järjekorralisiks vahetusiks asumaade garnisonide väeosadele. Rügemendist pataljonid käisid järgimööda asumaades.

Kogu suurtükivägi moodustas ühe rügemendi ja asus üksikute patareide kaupa üle terve riigiterritooriumi. Välisuurtükivägi ei tunnud granaati; srappnelli seadeldised võimaldasid tulistamist kuni 3 km ja "löögipeal" kuni 5,5 km.

Patareides oli tarvitusel pomm, mis kaalus 22,7 kg /kaliiber 12,7 cm/.

Väljaõpe oli väga puudulik. Palgasõdur ei olnud sugugi õppustest huvitatud ja väeosad, kus peeti intensiivsemalt õppusi, jäid meestest päris tühjaks, sest sinna ei soovinud keegi teenistusse astuda. Peale selle Inglismaa territoorium oli talupidajate aedadega nii tihedalt läbi põimitud, mis ei võimaldanud taktikalisi õppusi pidada.

Sõja alul inglastel oli Aafrika lõunaosas Natalias umbes 15.000 meest ja capimaal umbes 4.000, neist Cimberley teemandi-kaewanduse kaitseks 2.500 meest ja Mefkingi linnakeses umbes 1000 meest. Aafrikas asuwatele kolooniaalvägedele täienduste saatmisteks vormiti üks kolmeviisiline korpus ja üks ratsadiviis /24 pataljoni jalaväge, 18 patareid, 9 eskadroni, korpuse ja diviisi tagalad/. Sõja ajal nad suurendasid oma vägesid kuni 200.000 meheni. Üldse on inglased saatnud "Buuri" sõtta üle 400.000 mehe.

Sõjategewus.

Toetudes Euroopa emigrantide rahulolematusele buuride valitsusega, esitas Inglismaa 1899.a. buuridele nõud-

-mise, et nad annaks Oranjes ja Transwaalis asuwatele valgetele samad õigused, missuguseid kasutasid buurid ise. Et nendele nõudmistele reaalsemat mõju anda, tõiwad inglased Lõuna-Aafrikasse 8.sept.uusi väeosi /10.000 meest/ ja asusid ühtlasi ettevalmistuste tegemisele sõjakäigu ettevõtmiseks /ühe korpuse kokkukutsumine 7.okt./ .Buuridele oli inglaste tegewus osaliseks sõjaga hvardamiseks ja nad esitasid 9.okt.Inglismaale ultimaatumi, milles kategooriliselt nõudsid, et inglased ei saadaks enam uusi vägesid Aafrikasse ja tõmbaksid tagasi nende piiri häres olewad jõud. Buurid nõudsid selle vastust 48 tunni pärast s.o.11.oktoobril. Buuride nõudmised olid inglastele vastuvõetmatud ja Inglismaa lükkas need tagasi.11.okt.hommikul buurid, kes olid juba varem oma jõud mobiliseerinud, kuulutasid Inglismaale sõja ja asusid pealetungile veel samal päewal kahes suunas.

Inglased oma operatsioonikawas nägid ette hargnemise Capimaal de Aar- Stromberg'i joonel, et siit siis liikuda kahe rööbiti minewa raudtee suunas / 1 /Caplin-Cimberlay- Mefking ja/2./ Midelburg- Springfonten- Pretoria/ otse põhja ja vallutada buuririigid.

Buuridel ei olnud väljatöötatud mingisugust sõjaplaani.

Buuride suurem väekoondis /umbes 18.000 meest/Zuberi juhatusel läks üle Natalio piiri, lõi Dund'i linnakese juures inglaste eelväge, mis 25.oktoobril taandus Ledismidt'i linna, kus asus inglaste idapoolse grupi peajõud kindral Watt'i juhatusel. Buurid ei lähe kindlustatud Ledismidt'i peale ja võrdlemisi suures kaares piirawad selle ümber, endid kindlustades. 30.oktoobril teeb kindral Watt katse pealetungile üle minna, kuid see ei anna tulemusi. Kindral Watt'il seisab ees probleem, mis teha edaspidi: kas jätta Ledismidt'i või taanduda Durbani /sadamalinnake/. Et Ledismidt'i olid inglastel koondatud suured tagavarad ja et nende välja viimiseks puudusid võimalused, siis otsustas kindral Watt jätta linna ja oodata kuni jõuawad kohale abiväed ja vabastawad tema.

Buurid jätsid kindluse piiramiseks 7.000 meest. 6 raske suurtükiga ja ülejäänud jõududega jätkasid edasi-tungi Natalia sisemaale.

Vähiksem buuride osa /8.000/ Kronje juhatusel koonduis Cimberlay raiooni. See grupp blokeeris Cimberlay ja

Mefkingi garnisoni ja saatis väiksema osa /2.000 /Capimaale, et need õhutaks seal vastuhakkamist. 2.500 capitlast ühinesidki buuridega.

Peale selle teetsesid väiksemad salgad Cimberlay ja Natalie vahelisel maa-alal.

Nagu sellest näha oli buuridel sõjajalul suur edu; peaaegu kogu Aafrikas olew Inglise sõjavägi oli ümber piiratud, välja arvatud umbes 4.000 meest, kes teetsesid väikeste salkadena üle 800 km. laiial rindel.

Warsti jõudsid Inglismaalt kohale abiväed. Abivägede maaletoomine oli inglastel võrdlemisi kerge, sest kõik sadamad olid vabad.

Kui buurid ei oleks piirdunud üksi inglaste blokeerimisega, vaid ka oma alla võtnud sadamad, siis oleks inglaste seisukord olnud palju raskem.

Inglaste abivägedega saabub ka uus juhataja kindral Buller. Tema kawatseb esmalt vabastada kindral Watt'i

väegrupi Ledismidt'is ja saadab selle ülesande teostamiseks Durban'is maale ühe brigaadi. Varsti jõuab Bullerile teade, et ka see brigaad on buuride poolt blokeeritud Istkortje juures / umbes 80 km. lõuna pool Ledismidt'i/. Buller'il ei jäänud muud üle kui ka ülejäänud kohalejõudvad brigaadid suunata Durban'i blokeeritud osi vabastama. Samal ajal paluvad abi Cimberlay ja teised blokeeritud osad. Neid saates Buller hajutab kogu oma jõud väikeseks gruppideks, mille tagajärjel ei saavuta kuskil otsustavaid tagajärgi. Buller'i väeosad saavad lüüa.

See oli inglastele " mustaks nädalaks". Nii-pea, kui ebaedust teade jõudis Inglismaale- määratakse "ekspeditsiooni" juhtima asumaade sõdades karastatud Lord Robertch ja temale staabiülemaks Kitchener ning kõwendatakse inglise jõude / 6 diviisi /.

Robertch ja Kitchener olid arwamusel, et senine tegewus, kus peamiselt võeti ette operatsioone geograafiliste esemete vastu /Cimberlay, Ledismidt/ ei või anda häid tulemusi. Et buure võita oli vaja hävitada nende elawjõud.

Inglise väed järjest suurenewad; Caplandis maabus järjest uusi väeosasid. Peale Inglismaalt saadetawate väeosade asus Robertch lõuna-Aafrikas inglastele alluwates maades uusi väeosi vormima /kliimaga kohanenud/.

Peagi tõusid Inglismaa jõud Aafrikas 200.000 meheni.

Robertch täielikult reorganiseerib tagalateenistuse. Ta võtab pataljoniidest kra II järgu voori ja moodustab neist armee transpordi. Voori ümberkorraldusega kindlustab Robertch oma armeele manöövrivabaduse /seni oli tegewus arenenud peamiselt raudteede piirkonnas/. Et voori liikuvust tõsta, eraldab ta hobuvoorist härgadega weetawa osa. Ühes voori ja seljataguse reorganiseerimisega võtab Robertch ette ümberkorralduse ka väeosades. Tema tuli arwamusele, et buure on võimalik võita "manöövriga" /senistes tulevõitlusega seotud otselöökides olid inglased alati kannud väga suuri kaotusi/. Oma idee teostamiseks Robertch kogub ratsaosad üheks väekoondiseks kindral French'i juhatusel / 3 ratsabrigaadi + 7 ratsapatareid + 1 brigaad " jala- ratsaväge" /.

Samal ajal kui inglased võtawad tarvitusele abinõusid oma väeosade liikuvuse tõstmiseks, näeme buuride juures vastupidist. Buuridel liikuvus, mis neile oli seni annud palju paremusi, väheneb sellepärast, et nende voorid on muutunud määratu suureks. Paljud buuride perekonnad ühes liikuva warandusega olid tulnud sõjaväe juure. Buurid organiseerivad oma vooride kaitseks positsioone ja hakkavad pidama ainult kaitselahinguid; liikuwale sõjale nad eelistawad kaewikus istumist ja tulevõitlusi.

Lord Robertch'i poolt ettevõetud uuendused tõid pöörde sõjategewuses.

Robertch koondab oma jõudude enamiku sõjateatri lähneossa raudteede piirkonda / 1., 6., 7. ja 9 jalaväe ning French'i ratsaväe diviisi/. Oma jõudude enamikuga tema kawatseb haarata buuride vasakut tiiba; buurid olid end kindlustanud Magersfanten'i juures. Oma seljataguse kindlustamiseks buuride lentsalkade retkede vastu Robertch võtab ette üldise" puhastuse" lähne pool raudteed. Buurid näewad selles haaramise ohtu oma paremale tiiwale ja nende juht Kronje selle ärahoidmiseks pikendab weel oma kindlustatud rinde üle 30 km pikaks.

11. veebruaril teeb Robertch French'ile ülesandeks vabastada Cimberlay blokaadist. See manööver õnnestub 15. veebruaril õhtuks. 12. veebruaril algab tegewus rindelt. 1. diviis kõidab kindlustatud rindel olewat vastast ja üle jõhndu diviisid alustawad tiivamanöövrit. Kronje seisukord muutub raskeks, kuid ta ei võta ette midagi. 13. veebruaril

Kronje saab täielikke teateid Dewet'ilt tõelise seisukorra kohta. Dewet muuseas võttis ette ootamata retke inglaste voori vastu, mis liikus haarawa grupi järel. Osa sellest woorist ta hävitas ja osa viis enesega kaasa. Inglise kaotasid üle 200.000 toiduannuse ja 48.000 hobuse kaeranormi. See oli raske löök inglastele; tõusis isegi küsimus kas veel jätkata manöövrit. Robertch otsustab siiski manöövrit jätkata, vähendab sõdurite toiduannust poole peale ja hobuste norme isegi 1/3 peale. 15. veebruaril saab Kronje põgenikelt teateid inglaste suurest ratsaväe massist, mis on ilmunud tema selja taga ja suundub Cimberlay peale /French/. 13. ja 14. veebr. ei ole midagi ette võetud. 15. veebruaril võtab Kronje otsuse taandumiseks. Taandumiseks on üks võimalus - Modder'i jõe org, sest mujal polnud temal võimalust vett hankida sõjaväele ja kaasasolevatele perekondadele. Kronje ei koonda kõike oma väge ja 15. veebruari õhtul umbes 4.500 mehega algab kiirendatud liikumist itta. 18. veebruari hommikuks selgub Kronjele, et tema oma suure vooriga, mis lahingutegewust segas, ei suuda inglastest läbi murda ja otsustab Paaderbergi juures asuda kaitsele ja oodata abivägesid, kes päästaksid tema seisukorra.

Paaderberg'i juures peab Kronje mõned päewad vastu lüües tagasi mitmed inglaste rünnakud. Inglise oli üle 40.000 mehe. Lõpuks piiratakse ta inglaste poolt ümber ja annab 9 päewal alla. Kapituleerusid 4243 buuri, neist 195 haawatut. 300 - 400 buuri murdsid inglastest läbi. Huwitaw on märkida seda, et buuride kaotused olid inglaste kontsentreeritud suurtükitle läbi ainult 70 meest.

Kronje'l oli võimalus kõiki oma jõude lahingust välja viia, kui ta oleks voori ja perekonnad maha jätnud Dewet palub mitu korda seda teha, kangelaslikult oma käes hoides kindlustatud positsiooni ees olewat kõrgendikku. Kronje ei taha voori maha jätta ja perekondadest lahkuda; selle tulemuseks oli elujõulisema buuride osa allaandmine.

Edaspidine tegewus võtab puhtmanöövri ilme. 7. märtsil algas Robertch liikumist Blumfonteyn'i suunas. Samal päewal on temal lahing Modder-I jõe orus Poplar-Grow'i juures kaitsele asunud buuridega, kes on end kindlustanud 15 km rindel. Buure oli umbes 7.00 meest ja 7 suurtükki. Robertch tahtis siin teha buuridega lõ-

-puarwe. Ta saadab 881 / vastu 7./ French'i suures kaares / 28 km/ buuride seljatagusse, nende taandumistee äralõikamiseks. See pidi tema arvates tekitama buurides segaduse ja seda kasutades tahtis ta siis ordinaarlahinguga / 3 kolonnis/ neid totaalselt hävitada. Inglasi oli 32.000 meest ja 116 suurtükki. Robertch'i manööver ei õnnestunud, sest French'i ratsavägi oli niivõrd kurnatud, et hobused ei suutnud liikuda isegi jalastatult. French ei suutnud selle tõttu oma ülesannet täita / teid ära lõigata/. Et vastase ridades segadust tekitada, awab ta suurtüki tule 42 torust buuride seljataguses.

Buurid, kartes oma vööri ja seljataguse hävitust, jätkwad kindlustatud positsiooni maha ja paaniliselt taanduvad. French, kõike jõude kokku võttes, ei suuda buuride põgenemise takistuseks midagi teha.

Robertch'i poolt kawatsetud " Cannae" ei õnnestunud ja terve see manööver kujunes suureks hoovõtmiseks, mis andis inglastele kull hulga territooriumi juurde, kuid buuride jõud jäid hävitamata.

Robertch annab oma sõjaväele kahekuulise puhkuse ja peale selle asub uuele sõjakõigule buuride Transwaali pea linna Pretoria vastu. 5. juunil Pretoria langeb inglaste kätte ja 26. sept. vallutasid inglased viimase buuride raudtee, mis viis Portugali asumaaale.

Awalik võitlus sellega lõppes, kuid nüüd algas sõja teine järk - partisaanisõda, mis vältas ligi 2 aastat. Partisaanitewus teeb inglastele tõsist muret. Nõrgemad inglaste osad ja vöörid olid alalises buuride partisaanide kätte sattumise ohus. Inglased ehitawad oma varustusladude kaitseks "kindlused" - ümbritsedes ladusid fortide ringiga. Sama võeti ette raudteede kaitseks, kus blokausid olid asetatud üksteisest 1 km kaugusele.

Üle 50.000 inglase olid sunnitud kandma rasket ja väsitawat vahiteenistust.

Inglased ei suutnud teisiti murda buuride partisaanide tegewust, kui vangistasid ja viisid kontsentratsioonilaagritesse farmereid ja buuride perekondi ja korraldasid " dreiwe " partisaanisalkade tabamiseks. Nii näiteks buuride juhi Dewet'i vangistamiseks korraldati 3 sarnast operatsiooni, kuid temal alati õnnestus põgeneda. "Dreiwide" ajal püüti kinni kõik buuride perekonnad ja hävitati nende varandus, et võtta elamisvõimalused partisaanisalka

-delt.

Ei inglased läksid buuride täieliku hävitamise peale välja ja et buuride juhid ei soovinud oma natsiooni täielikku hävinemist, sõlmivad nad 31. mail 1902. a. inglastelega rahulepingu, mille järele nad oma iseseiswuse kaotasid.

Sõda buuridega läks inglastel maksma 5275 miljoni franki ja kestis 32 kuud. See süda nõudis inglastelt 3 korda rohkem kulusid, kui sakslastelt Preisi-Prantsuse sõda.

Sõja iseäraldusi.

Inglismaa - buuride sõda oli kõigepealt väikse riigi heitlus suurriigiga, väikse natsiooni meeleheitlik vabadusvõitlus iseseiswuse säilitamiseks.

Sõda kandis täielikult partisaanisõja iseloomu, mis oli tingitud peasjalikult buuride vabariikide laialdasest maa-alast, millel leidis aset sõjaline tegevus ja sõjavägede arwulisest vähesusest. Oranje ja Transwaali vabariikide pindala ulatas üle 600.000 rt. klm, millel elas ainult 400.000 elanikku. Nendest vabariikidest läks läbi ainult üks raudtee- põhjast lõunasse. Buurid suutsid välja panna umbes 40.000 meheliise sõjaväe. Sõja alul oli inglastel 30.000 meest. Hiljem suurendasid inglased oma sõjaväge kuni 200.000 meheni.

Inglise-buuri sõda kujunes väljakurnamise sõjaks. Inglise väejuhatus pööras alul suurt tähelepanu tähtsamatele geograafilistele punktidele, et võita maa-ala. Ainult Paaderbergi operatsioonis võttis inglaste väejuhatus ette löögi buuride elawa jõu pihta. Edaspidised inglaste võidud kandsid puhtgeograafilist iseloomu ja sellepärast jäi buuride elaw jõud hävitamata. Sõda võideti inglaste poolt ainult buuride väljakurnamisega.

Selles sõjas paistab selgesti välja side operatiivwala ja taktika vahel. Raudteede piirkonnas teotsewate isoleeritud salkade operatiivsetele võtetele vastasid sõja alul ka löögi võtted taktikas. Inglise väe juhid läksid aga varsti üle laialdasemale operatiivsele manövreerimisele võtetele. Inglaste ebaedu Paaderbergi

all oli tingitud nii-öelda taktikalise hooletusest - peaasjalikult reserwide pundus, jalaväe paiskamine laiale rindele ja puudulik suurtükiväe toetus. Inglise võtsid seda arvesse ja läksid edaspidi üle operatiivsetele haaramistele.

Inglise-Buuri sõjas võeti esmakordselt tarvitusele suitsuta püssirohi ja kaitsevärvi riided, mis tõstsid esile lahinguväljade tühjuse mõiste. Kontakti saavutamine vastasega osutus raskeks ja lahingu esimesed minutid ohtlikuks, sest kolonnid võisid sattuda ootamatult vastase tule alla selle tõttu, et ratsaväeluure ei suutnud koguda täpsaid andmeid vastase kohta, ta teeb ainult kindlaks vastase kontuuri. Tekkis tarvidus ratsaväeluure täiendamiseks jala- ja suurtükiväeluurega. Hakati korraldama pidawat ja täpsat vaatlust, milleks ette valmistati spetsialiste, keda varustati heade optiliste vaatlusabinõudega. Inglise-buuri sõda näitas, et need taktikalised võtted, mida propageerisid prantsuse ja vene määrustikud, osutusid elluviimatuteks uue tulirelva ees. Prantsuse doktriini kaitsjad ei tunnustanud Inglise-buuri sõja kogemusi, vaid lugesid neid Inglise väejuhatuse vigadeks ja Inglise sõduri oskamatuseks.

Buuride kaitsevõimet tõstis nende osav maastikule kohanemine / igal mehel eraldi valmistatud auk, mis oli eeskujulikult moondatud / ja väga täppis püssituli. Inglise rünnakutel olid alati suured kaotused buuride tulest. Täppis tuli oli teguriks, mis sundis inglasi tarvitusele võtma manöövrilise otsustava võidu saamiseks lahingus. Lahingus erineb 2 faasi - eellahing, vastase asetuse täpsuse selgituseks, millele järgnes peajõudude tegevusse suunamine.

See sõda tõendas, et rindelõhk on teostamatu, kui see pole massilise suurtükiväe poolt ette valmistatud.

Buuride lahingutegevust takistasid suured voorid ja kaasas olevad perekonnad / Kronje kapituleerimine, French'i ähvardus vooridele Poplar-Grov'i juures/. Osaliselt sellest oligi tingitud buuride awalikust võitlusest loobumine ja partisaanitegevuse alustamine.

Kindla korra puudus sõjaväes, tegevust koordineeriv sõjaplaan, ettevalmistatud sõjaväe ja juhtide puudus olid teguriteks, mis võimaldasid inglastele buure võita, sarnasel kujul nagu see sündis / täielik iseseisvuse kaotus./.

WENE - JAAPANI SÕDA 1904. - 1905.a.

Sõja poliitilisi põhjusi.

Wene-Jaapani sõda tekkis koloniaalpolitika tagajärjel. Wenemaa püüdis välja jõuda Kauge-Ida heade sadamateni. Nikolai II politika taotles eesmärki tõmmata Mandzuuria ja ka Korea oma mõju alla ja Port-Arthuris awada sadam, mis oleks Sise-Wenemaaga otseses raudtee ühenduses.

Jaapanis kasvas kiirelt rahvaarw; saared jääwad kitsaks -Jaapanist algab väljarändamine. Et ümbruskonna vabad maa-alad olid Euroopa riikide ja Ameerika mõjualused, siis jaapanlaste väljarändamine neisse maadesse oli takistatud. Väga paljud jaapanlased lähevad Hiinasse. Hiina riik pani jaapanlaste suhtes maksuma kitsendawad reeglid ja hakkas Jaapani emigrante kõrgelt maksutama. Jaapani ja Hiina vahel tekkis konflikt, mis 1895.a. puhkes sõjaks. Jaapan olles omaks võtnud Euroopa tehnika ja oma sõjaväe varustanud moodsaate võitlusvahenditega lööb Hiinat ja vallutab mõningad Hiina merekaldal asuvad provintsid. Euroopa riikide /Wene -, Saksa- ja Prantsusmaa / vahelesegamise tõttu Jaapan ei saa oma võitu realiseerida ja Hiina on kohustatud Port-Arthuri Venemaale rendile andma. Samuti laienes Vene mõju Mandzuuria ja Korea peale.

See asjaolu tekitas Jaapanis häretu pahameele valge rassi ja eriti venelaste vastu, keda jaapanlased lugesid diplomaatliku aktsiooni algatajaks. Jaapanis algab palawiklik ettevalmistus uueks sõjaks, mis pidi kujunema kahevõitluseks Venemaaga. Jaapani diplomaatial seisis ees soodsa poliitilise "baasi" loomine.

Ja tõesti Jaapanil see õnnestub. Inglismaaga sõlmitakse kokkulepe, mis selles seisis, et kui Jaapani ja Wenemaa vahel tuleb sõda, siis Inglismaa on õigustatud neutraalne olema ja vahemehe osa mängima - kui aga sõtta peaksid ka teised riigid segama Jaapani kahjuks, siis oli Inglismaa kohustatud Jaapani abiks välja

astuma.

Selles aktsiooniga oli Jaapan Euroopa riikide üksmeele purustanud ja ennast garanteerinud Euroopa riikide uuesti vahelesegamisest. Peale selle oli Jaapan osawalt suutnud omale kindlustada Hiina heatahtlikkuse sõja puhuks Venemaaga. Siit näeme, et Jaapan oli sõja poliitiliselt hästi ette valmistanud.

Venemaa ei arvestanud tõsiselt Jaapani aktsiooni enda vastu ja jäeb Kauge-Ida küsimuse arendamises passiivseks. Vene peatähelepanu oli pööratud Euroopasse "kolmikliidu" vastu, seda enam, et temal oli Prantsusmaaga vastav kokkulepe sõlmitud.

Venemaale kokkupõrge Jaapaniga oli ka kardetav sise riiklikult. Mitte ükski Vene laia rahvahulgad ei olnud moraalselt sõjaks ette valmistatud, vaid ka Vene riiklik aparaat - finans-, ühendusteede- ja sõjaministeeriumid olid vähe tähelepanu pööranud "Kauge-Ida" küsimusele.

Wene-Jaapani sõda Wene seisukohalt tuleb võtta kui keisri ja kojaringkonna isoleeritud awantüüri, mis poliitiliselt oli kaotatud ennem kui kajastus esimene "pauk lahinguväljalt.

POOLTE SÕJALISED JÕUD.

Wenemaa.

Wenemaal sõjaministeeriumi büdjet, mis Wene-Türgi sõja ajal moodustas 33 % oli 1900 - saja aastate ümber umbes 22 % kogu riigieelarvest.

Iga sõjaväelase kohta tegi see aastas 225-300 kuld rubla. Wene rahuaegne sõjavägi oma arvult ületas miljoni / 1.020.000 + 60.000 kasakat/. Ettevalmistatud reserw Türgi sõja ajal oli tõusnud 5,5 kordseks ja andis ligi 3.000.000 meest.

Obrucewi süsteemi kohaselt oli sõjavägi antiterri toriaalne, s.o. ajateenijad olid sunnitud sundaega teenima oma sünnikohast kaugetes raioonides ja Siberis. See süsteem võõrutas sõjaväe rahvast ja pidi selle muutma kindlaks toeks valitsusele sisemiste rahutuste maha surumisel ja teiseks piiriäärsetes raioonides venelaste

-ga täidetud garnisonid pidid mobilisatsiooni korral andma aluse muude rahvastega komplekteeritud rügementide lahinguvõimele.

Venemaa sõjavägi jagunes 29 armee- ja 2 ratsakorpuseks, millest 17 armee- ja 2 ratsakorpust /66 %/ asusid Vilna, Varssavi, Kiewi ja Odessa sõjaväeringkonnas 3 armee- ja 2 ratsakorpust /21 %/ -Petrogradi ja Moskva ringkonnas Kaukasuse, Turkestani ja Kauge-Idas 2 armee- ja 2 ratsakorpust /13 %/. Needki pooliku koosseisuga ja teisejärgu osadega komplekteeritud. Hiljem Kauge-Idas asuwate väeosade arvu suurendati. 1895.a. /Jaapani-Vene sõja ajal/ oli venelasi Kauge-Idas 30.000. 1900 a. /boksrite mässu ajal, seda arvu suurendati kuni 60.000 meheni ja moodustati kaks armee- ja 2 ratsakorpust / I ja II /. 1904.a. tõusis Kauge-Idas olewa sõjaväe arv 97.000 meheni ja sellele oli lisaks veel 24.000 piirivalvurit. Need olid laiali ja sõjakorralduslikust vaadest vastupanu avaldamiseks jõuetud. Suuremaid jõude Kauge-Idasse tuli saata Sise-Venemaalt raudteel.

1892.a. alustati raudtee ehitamist. Et ehituskulusid kokku hoida ei ehitatud seda magistraalteeks, vaid rohkem nagu kohaliku vajaduste rahuldamiseks. Väga suured tõusud, kerged rööpad, järsud pöörangud ja suured jaamade vahed ei võimaldanud üle 3 paari ronge ööpäewas läbi lasta /kiirus 12 -20 km/. 1898.a. teeparandus võimaldas läbi lasta kuni 7 paari ronge ööpäewas. 1900.a. suudeti läbilastawate rongide arvu tõsta 10 paarini kuni Irkutsk'ini ja 1903.a. kogu tee pikkusel.

Venemaa Jaapani sõtta oma regulaarkorpuse ei julgenud saata ja alustas 3 kuni enne sõda osalist mobilisatsiooni /Siberis/, et Kauge-Ida korpuse täiendada.

Selle mobilisatsiooniga kokkuvõetud 45.000 meest saadeti Harbin'i alates 9. veebr. kuni 28. maini keskmiselt 2,6 ešeloni päewas. Esimene osaline mob. X ja XVII korpustes andis 287 ešeloni /3 jala- ja 2 ratsadiwiisi/ kelle koondamine /kiirusega 3,5 ešeloni päewas/ jõudis lõpule 22. juuliks.

Teine ja kolmas osaline mob. /V, VI Siberi ja I armee korpus/ andis 402 ešeloni, mille koondamine lõppes 5. oktoobriks, andes ööpäewa kohta 5,5 ešeloni. See oli maksimaalne saavutus raudteeveol. Talwe tulekuga raudtee läbilaskevõime langeb kuni 2,8 rongipaarile ööpäewas.

Üldse venelased saatsid Kauge-Idasse 2698 sõjaväe-

-eselonil ja 2529 rongi varustusega 20 kuu jooksul.

Väike raudtee läbilaskevõime oli Wene vägedele tõsiseks raskuseks vägede koondamisel ja nende varustamisel, mis jaapanlaste seisukorda kergendas.

Peale maaväe oli Wenele Kauge-Idas laewastik, mis tonažilt võrdus Jaapani omaga, kuid tehniliselt viimastest oli palju halvemas seisukorras.

Mis puutub Vene relvastusse, siis see oli väga heas seisukorras / praegune püss ja suurtükk /. Suurtükivägi kasutas ainult srappnelli, mis oli täiesti võimetu sawimajade purustamiseks kus jaapani jalavägi varju otsis suurtüki- ja püssitule eest.

Jaapan.

Jaapan asunud sõjatevalmistusele, 1896.a. suurendab maaväge 2,5 ja mereväge 3,5 kordselt, kusjuures sõjaministeriumi büdžet neelas 50 - 65 % riigi eelarvest.

Sõjaväe organisatsioonis Jaapan oli maksma pannud Saksamaa süsteemi /major Mickel/. Aktiivteenistus kestis 3 aastat, millele järgnes 4 aastaline reserw; peale seda loeti mees 4 aastaks landväeri ja siis 8 aastaks lands- trumi.

Sõjaalul oli Jaapanis aktiivteenistuses 150.000 meest ja täielikult väljaõpetatud reserwis 350.000 meest, millele oli veel lisaks 180.000 puuduliku ettevalmistusega nekruti. Sõja lõpul Jaapanil oli Mandzuurias, Koreas, ja Sahaliinis kokku 420.000 meest. Kokku mobiliseeritud 1.185.000.

Jaapanis sõjaväeteenistus loeti auasjaks. Nekruti saatmine kujunes perekonnas suureks süüdmuseks ja toimetati pidulikult. Sõjaväelased olid suures lugupidamises ja langenute mälestus püha. Mees, kes ausalt oma kohust isamaa vastu ei täitnud, loeti kõlwatuks ja temale olid kinni kõik kohad / ka eraelus / teenistuse saamiseks. See andis sõjaväele kindlad moraalsed alused ja tegi vastupidawaks igasugusele raskustele.

Mis puutub relvastusse, siis oli see väga kõrgel

järjel. Vintpüss / praegune / väga täppis tapperelv. Kuuli-
pildujad olid tarvitusele võetud, kuid nende arv üldiselt
veel väike. Jaapani välisuurtükivägi laskekauguselt jäi
palju Vene omast maha, kuid selle vastu oli palju liiku-
vam. Neil oli palju mäesuurtükke. Laskemoon kahesugune -
šrapnell ja granaat. Olid tarvitusel ka suurekaliibrilisi
Krupp'i haubitsad.

Poolte sõjaplaanid ja sõja algus.

Venemaa arvestades jur deveo rasket seisukorda ja
seda, et jaapanlased võivad mitusadetuhat meest kiirelt
sõjateatrile koondada, rajasid oma sõjaplaani ajavõitmi-
sele.

Sellel eesmärgil venelased kavatsesid jaapanlasi
soodsatel positsioonidel kinni pidada, et aega võita oma
vägede koondamiseks ja hargnemiseks.

Venemaal strateegias valitses virr-varr ja oli tu-
gevalt mõjutatud Jomini'e õpetusest, kus vahet tehakse
pea- ja kõrvalteatrite vahel. Mandzuuriat 7 esimese kuu
kestel sõjaalgusest hinnati kui kõrvalist sõjateatrit.
Kuropatkin kordas siin Paskevici vea, mis viimane tegi
Krimmi sõjas, hinnates seda kõrvalteatriks.

Sõda alustati vastuoksa sõjaplaanis ülesseatud põhi
mõtetele - püüti kões hoida igat tähtsamat geograafilist
punkti, osalt tingitud ka oma vastase võimete alahinnan-
gust.

Jaapani sõjaplaan oli võrdlemisi sirgjooneline ja
täielikult kokkukõlastatud politikaga.

Plaan nägi ette: 1. Vene Vaikse ookeani sõjalaevasti
ku hävitamise, kui takistava teguri mandrioperatsiooni
ettevõtmiseks; 2. dessantoperatsiooni läbiviimise ja baasi
loomise Port-Arthuris; 3. tungimise sisemaale, et venela-
si otsustawalt lüüa enne kui nad jõuavad koondada oma
jõud. Sõja iseloomu kohaselt /dessantoperatsioon/ andsid
jaapanlased erilise tähelepanu geograafilisele esemetele
/Port-Arthur, Korea, Vladivostok/.

Sõja puhkemist Venemaa ei oodanud. Venemaal oldi ni-
melt arvamuses, et jaapanlased ei julge siiski sõda suure
Venemaaga alata. "Hurra patrioodid" nägid selles sõjas, kui
see peaski algama, Venemaa otsustavat võitu Jaapani üle
/Sapkami zakidaem/ ja oma mõju täielikku maksvusele pähse

-mist Kauge-Idas.

1892.a. oli keegi prantsuse ajaloolane kuulutanud ette selle sõja. 1903.a. kuulutas ette kapten Russin, et sõda algab 1904.a. veebruari kuus, mida muidugi keegi ei uskunud. 1902.a. sõlmisid jaapanlased inglastega lepingu, mis ära hoidis kolmanda riigi vahelesegamise. Jaapani saadiku lahkumine Venemaalt 6.veebruaril ei ähvardanud veel sõja puhkemist. Jaapani saadik Pariisi Monatto tõi endas 7.veebruaril, et saadiku ärasõit ja sõda on kaks iseasja. 8.veebruaril tungis Jaapani laevastik kallale Vene laevastikule Port-Arturis, mille kohta Monatto tõi endas, et ta seda ei võinud aimata /oodata/ oma valitsuselt. Seega osutus sõja lahtipuhkemine täielikuks ootamatuseks Euroopas. Kõik see näitab, et sõjapidamistes võib oodata igasuguseid üllatusi ja et sõja algus ei ole alati tingitud diplomaatilisest suhetest ja nende katkemisest.

Sõja iseäraldusi ja õpiseid.

Venelased saavad järjekindlalt jaapanlaste käest lüüa; nad kaotavad lahingu lahingu järele /Ljaojan/ 27. VIII. kuni 4. IX. 1904.a; Sahe operatsioon 5. X. kuni 17. X. 1904.a; Port-Arthuri kapituleerimine 2. jaan. 1905.a; Mukdeni operatsioon 18. II. kuni 11. III. 1905.a./.

Pärast Mukdeni operatsiooni Venemaal puhkeb revolutsioon ja venelased näevad oma jõuetust jaapanlastega sõdimises; samuti jaapanlastel sõja jätkamine käib üle jõu ja pooled Ameerika Ühendriikide vahelvolitusel alustavad rahulühbirühkimisi, mis lõppesid 23. augustil Portsmouth'i rahulepinguga.

Selle lepingu põhjal Jaapan omas Ljootuni poolsaare ühes Port-Arthuri kindlusega ühtlasi Venemaa oli sunnitud Jaapanile andma veel lõunapoolse osa Sahalini poolsaarest. Peale selle läksid täieliku Jaapani mõju alla lõunapoolsed osad Mandzuurias ja Koreas.

Nii siis Venemaa avantüristlik Kauge-Ida poliitika lõppes Venemaa valitsuvale dünastiale katastroofiga ja pidi isegi kaasa tooma troonikaotuse /revolutsioon/.

See sõda oli modernrelvastuse suuremaks tuleprooviks enne maailmasõda.

Mõlemal pooltel oli enne sõda juba tarvitusele võetud kiirlaskjad välisuurtükid, kuulipildujad ja suure täpsusega vintpüssid / praegused/.

Venemaa läks sõtta küll modernrelvastusega, kuid väljaõpe ja taktika olid veel kaugele maha jäänud. Seal valitses veel Dragomirovi aegne taktika: "pulja duura, stõk molodets". Venelaste massid ennastsalgavates atakides, mis olid korraldatud vanaaja löõgitaktika põhimõtete kohaselt, jooksid verest kuivaks modernrelva masendava võimsuse ees. Kõik riigid sellest sõjast ammutasid väärikaid kogemusi tehnika ja taktika kokkukõlastamiseks tulevaste võitluste jaoks. Venelased ise aga õppisid kõige vähem ja läksid Maailmasõtta puuduliku ettevalmistusega - nad ei osanud õpiseid ammutada praegusaja masside sõja pidamiseks.

Nagu ülalpool juba nimetatud, leidsid selles sõjas esmakordselt kasutamist kiirlaskjad-välisuurtükid. Need võimaldasid mõlemale poolele arendada võimsat tuld. See ühelt poolt dikteeris nõude - osata ratsionaalselt kasutada seda tulevõimsust ja teiselt poolt sundis otsima abinõusid tule mõju ja kaotuste vähendamiseks. Jaapanlased olid osavamad ja leidlikumad nii ühes kui teises. Lähene mine vastasele ühekaupa, lahida tarvitamine lähenemise juures, hoolas maastiku omaduste kasutamine, rindelõõkidele haarava tegevuse eelistamine nii taktikas kui strateegias, energia ja otsustawus pealetungil, vastupidavus ja aktiivsus kaitsel ühes fortifikatsiooniga kasutamiseks olid teguriteks, mis kindlustasid jaapanlastele edu nende ettevõtteis 1904.-1905.-a. sõjas ja said ühtlasi aluseks tulewikusõja, lahingupidamise formatsioonide kujundamiseks.

See sõda ühtlasi selgitas, et püüd ühesuguste kalibreerite juurde /Vene/ ei anna praktilisi kasusid nüüdisaegses välisõjas, kus esinevad tarvidused, kas maastiku omaduste või vastase tegevuse tõttu, mitmesuguste kalibri te ja erisuguste suurtükitüüpide järele.

Teiseks, lahingutele uue miljöö andjana esinesid kuulipildujad. Kuulipildujad kõvendades püssituld, andsid sellele veel suurema tähtsuse ja said suureks moraali mõjutavaks teguriks. Vene-Japani sõjas oli kuulipildujaid veel võrdlemisi vähe; kuid ka need üksikud suutsid enda olemasolu õigustada ja kriipsutasid alla veel suuremat vajadust automaatrelwade järele.

Võga laialdaselt on tarvitusel telegraaf ja lahinguvälja lähemas piirkonnas telefon. Viimane andis lahingule

ja sõjale uue ilme. Olles kõigi astme ülemuse teenistuses, andis telefon võimaluse kiirelt orienteeruda lahingu olukorras ja vahetult ülemustel omavahel ühendusi pida. See tegi lahingu intensiivsemaks, mis omakord nõudis ülematelt sagedaid reageerimisi olukorra muudatusile ja kiireid otsuseid. Sellel on ka väike halbtus- väiksem ülemus veeretab kõik vanema juhi peale, temale iga väiksemat asja ette kandes; sellega sai asjatult vanem juht üle koormatud ja oli sunnitud ka noorema juhi eest otsustama. Teiselt poolt vanem ülemus kisub alluva initsiatiivi enda kätte - väiksema ülemuse algatusvõime väheneb ja side katkenemise korral, mis lähemas lahingupiirkonnas väga sagedane, esineb saamatus ja "peakaotus" nii ühel kui teisel astmel.

Raudteed operatsioonide läbiviimisel mängisid otseselt väikest osa, kuid vajadus nende järele oli väga suur. Jaapanlased vooli puudusel rakendasid isegi 50.000-60.000 meest "kulidena" sõjavarustuse transporteerimiseks, mis nende jõude vähendas.

Pärast sõda tõsteti kirjanduses küsimus, millega võiks asetada raudteid ja leiti väga mitmesuguseid lahendusi väliraudteede ehitamiseks ja kasutamiseks /auru ja hoburaudteed/. See näitab, et raudteed olid juba omanud sõjas asendamatu koha.

Sõjas leidis laialdaselt aset "õhupallide" kasutamine, kuid need erilist kasu ei toonud. Võib öelda, nad said teenitajaks "õhku", mille vallutamise sõjatehnika seab nüüd oma uuemaks ja lähemaks eesmärgiks.

Tehniliste võitlusvahendite otstarbekohases kasutamises leidis omale kindla koha traattõke. See läheb nii moodi, et sõja lõpupoole tõrjub kõik teised tõkestusvahendid kõrvale ja saab ainu-domineerivaks kunsttõkestusabinõuks.

Käsigranaadid leiavad laialdast tarvitamist Port Arthuri piiramisel ja Sahe jõe operatsioonis, kus lahing omas rohkem positsioonisõja ilme. Käsigranaat võidab omale kindla koha lähedamaa võitlusvahendina.

Tehnilise külje areng nõuab sõdurilt rohkem indivuaalsust ja juhtidelt suuremat intellekti ja mõttepaenduvust.

Vaatamata tehnika arengule lahingud pikenevad: Ljõojani -7 päeva, Mukdeni - ligi 3 nädalat.

Vene-Jaapani sõda veel kord tõendas, et sõda on vaja moraalselt ette valmistada. Venemaa polnud moraalselt ette valmistatud nagu ülalpool nägime ja rahva rahulolematuse protestina puhkeb revolutsioon, mis tunduvalt mõjutas sõja lõpptulemusi.

Jaapani moraalne ettevalmistus oli väga hea. Jaapan tundis hästi Venemaa siseelu ja ta sõjaväe väärtust ja kindel olles oma moraalsele üleolekule sõjaalul tähen-dati: "kui löime 400 miljoni hiinlast, siis võime lüüa ka 140 miljonilist Vene riiki."

BALKANI SÕDA 1912. - 1913.a.

Türgimaal maksuma hakanud konstitutsiooniline kord ei toonud ristiusulistele rahvastele mingisuguseid ker-gendusi, sest Türgi valitsus jäi truuks oma endistele traditsioonidele. Neil asjaoludel ja Venemaa kaasabil kujunes Balkani riikide -Serbia, Bulgaaria, Montenegro ja Kreeka - liit, kes 1912.a. alustas Türgimaaga sõda. Liitlased panid välja türklaste vastu 425.000 meest; Nende eesmärgiks oli Türgimaa väljasurumine Euroopast. Türgi väed purustati täielikult ja nihutati ta piirid peaaegu kuni väinadeni. Et senised liitlased võidusaawu-tise jagamisel ei sumtnud kokku leppida, vaid koguni härmiselt teravasse vastollu sattusid, eriti Serbia ja Bulgaaria, siis puhkes järgmisel aastal /1913.a./ nende eneste vahel sõda, millest osa võttis nüüd ka Rumeenia /Serbia poolt/. Selle sõja tagajärjel kaotasid Balkani riigid suure osa oma senistest saavutistest /Londoni leping/.

Balkani sõja iseäralduseks oli see, et ta kandis koalitsioonisõja iseloomu ja näitab, kuivõrd ebakindel võib üks koalitsioon olla ja kuivõrd hõlpsasti koalitsiooni kuuluvad riigi, egoistlikkude huvide rahuldamise vajadusist, oma liitlasile selja võivad pöörata ja isegi relvadega omavaheliste arvete õiendamisele asuda. Koalitsioon kui niisugune on väga õrn "asi" ja selle kooshoidmine vajab riigimeestelt väga tõsist poliitilist tööd ja pikemaajalist ettevalmistust. Balkani sõda oli üheks sädemeks, mis Maailmasõja lahtipuhkemist kiirustas

XI. LÕPPKOKKUVÕTE.

Nagu kinolindil on meie silmade ees möödunud pikk ajajärk sõjakunsti arengus. Meie nägime kuidas ühes ühis konna tekkimisega tekib ka sõjavägi /Egiptus/. Antiik aeg andis meile täieliku pildi miilitsavägede tekkimisest ja arengust, mis lõpuks arenes professionaalsõjaväeks.

Barbarite võit Rooma üle toob tagasi naturaajanduse ja paneb aluse feodaalkorra arenguks. Üldmajanduses esinev individualism saab põhjanevaks jooneks ka sõjaväes: tekkivad feodaalhärrade sõjasalgad - rüütlid. Keskaja tumedale foonile kerkivad Aasia rahvaste /araablased, mongoolid/ massilised sõjaväed, kes rakendasid sõjapidamiseks tolleaaja tehnika tippsaavutised ja kasutasid usku rahvamasside võidutahte tõstmiseks poliitiliste eesmärkide saavutamisel.

Uus aeg XVI, XVII ja XVIII aastasada on uueks ja väe tõusu ajajärguks, kus peamine tähelepanu oli pöördunud jalaväe masside liituvusele vähem tähelepanu pöörates komplekteerimismaterjali väärtusele. Friedrich Suurel õnnestub seltskonna "jätistest" moodustada tugevavõitlusvõimega sõjaväe, mis lahinguväljal suutis väljakannatada 50% ja rohkem kaotusi. Prantsuse revolutsioon paiskab rahvamassid lahinguväljale ja sellest ajajärgust alates omab sõjavägi "natsionaalse" ideoloogiat - "rahvas muutub sõjaväeks", mis viis välja üldise sundusliku teenistuse sisseseadmiseni.

Sõjavägi on olnud mitmesuguste voolude teenistuses. Vanas klassikalistes riikides näeme sõjaväge riigi majanduslike huvide kaitsel. Hannibal näiteks sõdib läbi aastat Itaalias Kartaago kaupmeeste huvide eest. Majandusliku jõukuse arenguga kasvab ahnus ja sõjaväge ekspuuteeritakse imperialistlike plaanide teostamisel /Aleksander Makedoonlane, Rooma caesarid/. Keskajal on usk selleks tõukejõuks, mis sõjaväe võitlusväljale saadab /ristisõjad/. Uuemal ajal sotsiaalolude ummistused on välja kutsunud võitlusi ja sõjavägi on esinenud vabadusideede kandjana /Prantsuse revolutsioon, Napoleon/ ja sooritanud võidukäike "rõhujate" vastu kogu Euroopas. Lõpuks rahvusriigid on relvade abil

loodud- ka meie saime iseseisvuse verises võitluses.

Evolutsioon on olnud kindlas sidemes majanduslikkude, sotsiaalse ja kliimalis-geograafiliste oludega. Nii Kreekas ja Roomas arenes miilits, Germaanias suguharude sõjavägi, keskajal sõjavägi koosnes peamiselt palgalistest kuni lõpuks omas praeguse sundusliku teenistuse ilme.

Kultuuriareng on mõjutanud relvade arengut. Ürgaja relvast - kivist ja nuiast arenes viimistletud kiviheit masin ja vibu. Püssirohu leiutamine tõi suure pöörde relvade arendus- esialgne primitiivne ja kohmakas puusuurtükk on arenenud kiirlaskjaks ja võimsaks hävitusrelvaks

Relvastusareng on mõjutanud taktikat. Rooma ja Maadoonia faalanks on suured erinevused /komplekteerimine/. Keskajal uuesti eluõiguse saanud jalavägi rivistub sügavates kolonnides, et hõlpsamini pareerida ratsarünnakuid. Ratsaväe rünnakvõime vähenemisel jalaväe paigutuse sügavus läheb järjest väiksemaks ja kui ratsaväge hakatakse kasutama jalaväe tiibade kattena, hargneb jalavägi pikade jooneliste formatsioonidena. Tulerehva areng on sundinud ikka uusi ja uusi formatsioone otsima ja praegusel ajal lahinguvälju iseloomustab "tühjus", kus moondatud liiguvad ja teotsevad väikesed inimgrupikesed.

Meie oleme näinud progressi - oleme näinud ka regressi. Rooma hiilgeajal oli sõjavägi täiuslik, ühes Rooma langemisega hävineb hästi korraldatud sõjavägi ja läheb enne mitu aastasada kui ta uuesti samale kõrgusele tõuseb.

Mõnest tuhandest mehest koosnev sõjavägi on paibunud mitmemiljoniliseks armeeks.

Maaõjast ligi 2/3 inimsost oli seotud sõjaga. Praeguse aja sõja iseäraldused: laiad rinded - merest mereni; raudteede tähtsus mobilisatsiooni kiirendamiseks

Väljavaateid sõjaväe arenguks tulevikus.

Asja mõeldud Maaõjast võtsid osa relvastatud rahvad. Tuleviku kohta võib ütelda, et rahvas saab veel laiemal määral sõjategevusest osa võtma. Õhujõudude arenemisega läheb sõjateater sügavamaks; tehnika areng paratamatult venitab rinde pikaks, - selle tiivad toetuvad looduslikkudele tõketele.

Pikad rinded ja sügav lahinguväli kisuvad maksimum

kõlbulikkudest meeskondanikkudest võitlusväljale. Praegusaja lahingud ei leia otsustamist mitte ainult lahinguväljal, vaid seljatagused omavad ikka suurema ja suurema tähtsuse. Möödunud Maailmasõda näitas kuivõrd ärarippuv eesliin on seljatagusest. Eesliini võitlusväärtust hinnati materjaalsete ressursidega mida seljatagune jõudis valmistada ja eesliinile toimetada.

Kui Maailmasõjas naisi ja lapsi rakendati suurel arvul tööle sõjatööstuses, siis tulevikusõjas võidule püüdev riik saab kõik oma ressursid selleks kasutama, et materjaalselt oma vastasest ette jõuda - teda üllatada mitte niivõrd uute võitlusvahendite tegevusse paiskamisega kui materjali massiga.

Itaalia hiljuti võttis vastu seaduse, mis lubab kõike riigikodanikke riigikaitse huvides tööle rakendada ja nende tööjõudu vastavalt võimetele ära kasutada. Seda teed peavad vist ka teised riigid käima, kui nad ei taha oma isesisvust kaotada.

Missuguses suundas sõjavägi edasi areneb - raske ennustada, kuid näib nii olevat, et veel pikemaks ajaks jääb maksma üldine sunduslik väeteenistus ja kõigi meeskodanikkude kohustus sõjakorral isamaa eest välja astuda. Rahuajal ta võib võtta mitmesuguse kuju. Kõige tõenäolikum on üldine "ajateenimine", kuid on ka palju neid kes pooldavad miilitsakujulist /Sveits/ sõjaväge.

Mis puutub relvastusse, siis vaevalt siin järsku muudatust võib sündida.

Vintpüss on peaaegu täiusele jõudnud. Laskekauguse suurenemist sellelt enam ei nõuta - igalpool isegi ilmestub tendents selle vähendamiseks.

Püssituli kaugetele distantsidele pole mõjuv, kaugel asuva vastase hävitamiseks on teised vahendid palju otstarbekohasemad /kaugelaskes suurükivägi, lennukivägi, gaas/.

Püssi arengus võib oodata automatiseerimist. Selle kohta on palju mõtteid avaldatud ja uute tüüpide konstrueerimisega asja püütud lahendada.

Vaevalt et see otstarbekohane on, kui laskurite asemel oleks ainult kuulipildurid; raske oli möödunud sõjas laskemoona juurdetoimetamine, püsside automatiseerimisel saaks see veel palju raskem olema suure laskemoona kulu ja lendava "tinaga" tihedalt kaetud lähis-

-te tõttu.

Püssi kõrval kindla koha on omanud kuulipilduja. Venemaa l'ks Maailmasõtta 8 kuulip.rügemendis;Maailma sõjast tuli tagasi prantsuse rügement 150 automaatrelvaga.Võib oletada,et kuulipildujad konstruktsioonilt kergemaks, portatiivsemaks muutuvad .Nende kõrvale võivad sigineda lähedamaa "automaadid"-püstolkuulipildujad Ballistiliselt vaevalt kuulipildujaile uusi nõudmisi esitatakse.

Suurtükivägi on samuti haripunktini jõudnud .Raske ette arvata suuri muudatusi.Mürsud võivad lõhkejõu poolest kõveneda.Laskekaugust vaevalt suurendatakse,sest lennuga on odavam ja võimalik suuremaid pomme vastasse seljatagusesse "transporteerida".Jalavägi lähemas tulevikus saab tagasi saaterelvad, väiksekaliibriliste suurtükkide n'ol.

Uue relvana Maailmasõjas tuli tarvitusele tank. Ühes sellega tuli tagasi uuesti soomustatud võitleja. Tankil on ees veel arenemine, kuid üllatusi siingi vaevalt võib tulla.Ta saab kahtlematult mõjutama taktikat.

Erilise arengu osaliseks võivad saada lähedamaa võitluse relvad / granaat, miinipildujad, püstolkuulipildujad /.

Mis puutub väe-liikidesse, siis näib, et möödunud sõjas esinenud väeliigid jäävad püsima.Erilise arengu osaliseks võivad saada need väeliigid, mis tuleviku võitluses tähtsamat osa saavad mängima.Võib arvata,et tulevikusõja lahinguväljale paisatavad jõud saavad ot-sustavust otsima võitlustes õhus ja maa all, kuna maa peal teotsemisvabaduse omavad ainult soomusvähed.

Lennuvägi viis Maailmasõjas lahingu õhku.Missuguses suunas areneb - raske ütelda, sest inimese kombineerimisvõimel pole piire. Ta praegusel kujul on oma tegevuses väga piiratud / ööd, udu, vastase maapealne kaitse jne./ Sõjateatriks võib kujuneda terve riigi territoorium.

Maapealsest sõjast vaevalt tema osavõttu võib oodata peale pommitamise. Näib tendents olewat teda arendada rohkem luurevahendiks,seega lahing saaks rohkem avalikkuse ilme ja pommituslennuvägi teeks lahinguvälja palju sügavamaks.

Sõjagaas suuri üllatusi ei too. Ta on ainult ohtlik nõrga tööstusega riiges, kus pole võimalik kiirelt

vastuabinõusid valmistada uue gaasi mõju paralüseerimiseks.

Raadio kasutamise suurejooneline laiendamine on juba tehniliselt piiratud, sest laineterägastikust soovitava aparaadiga side võtmine on vist mitu korda tülikam ja aegaviitvam, kui virgatsiga side loomine. Maatelegraafi laiaulatuslikum tarvitusele võtmine näib loomulikum olevat.

Relvastuse areng ja mehhaniseerimine nõuab hästi ettevalmistatud sõjaväge ja häid juhte. Väljaõppe probleem läheb järjest keerukamaks ja teenistusaeg lühemaks. Mehhaniseerimise arenemisega võib tõesti tulla aeg, kus riigid on sunnitud oma sõja-väge komplekteerima palgalistega.

Ar 936

Tomborg